

AGRĀR POLĪTIKA
=====

Docenta Ed. Šīrona Latvijas Universitātē
1931/32.m.g. ruļens semestrī lasīto lekciju

KONSPEKTS

/ līdz ar dažiem papildinājumiem/.

L. U.

1932.

Tautsaimnieciskās parādības.

Tautsaimnieciskās parādības rodas kā sekas no atsevišķu uzņēmēju un uzņēmumu sadarbības, kā arī no iedarbības un līdzekļiem, kas iziet no publiskām vienībām un kuru nolūks atstāt ietekmi uz saimniecisko mantu ražošanu, maiņu, sadalīšanu un patēriņu. Šinī gadījumā ar publiskām vienībām apzīmēsim publiski-tiesiskās sabiedrības, kā valsti, pašvaldības, tā arī brīvprātīgās apvienības, kas dibinātas speciāliem nolūkiem un kurām valsts publiskā vara piešķirusi iedarbības vai ietekmes tiesības.

Mūsu individuālistiski iekārtotā sabiedrībā, kur preču ražošanas un sadalīšana lielā mērā atstāta privātai noteikšanai, tautsaimniecisko parādību kompleksu rada individuālo saimniecību un valsts saimniecības darbības rezultāts.

Mūsu dienu saimniecība, kā to jau Ročbertuss savā laikā uzsvēris, ir maiņu saimniecība un līdz ar to pa daļai sabiedriska saimniecība. Individuālo saimniecību darbību noteic un ievirza noteiktā gultne cilvēku sabiedrības struktūra un saistības. Lieltderīgāki noorganizētu cilvēku kopdarbību, musu kulturas cilvēki ir atzinuši, ka nepieciešama šim nolūkam organizēta sabiedrība, iekārtotas un noteiktas sabiedriskas attiecības, kas uzlabotu starp citu saimniecisko mantu apgrozību, kā arī ražošanu. Nav mūsu uzdevums apskatīt valsts izcelšanos ne teorijā, ne praksē, jo bez tīri saimnieciskiem motīviem te iedarbojas arī vēl citi. Mums pietiek, ka atzīstam sabiedrības iedarbību un organizāciju vispārības labā, ar nolūku uzlabot un atvieglot saimniecisko vajadzību apmierināšanu. Noteikta un stabila sabiedriska iekārta ir visa progresa, arī saimnieciskā progresa pamats.

Tautsaimniecības uzdevums.

Tautsaimniecības zinātnes uzdevums ir konstatēt šīs sabiedriskās, saimnieciskās parādības, grupēt, sakārtot tās, lai izprastu šo parādību kopsakarību, lai izprastu tautsaimniecību kā kautko veselu.

No iepriekšējā par tautsaimniecību zināms, ka tautsaimniecību kā mācības priekšmetu iedala vispirms divās pamatgrupās: vispārējā vai teorētiskā daļā un speciālā vai praktiskā daļā. Vispārējās vai teorētiskās tautsaimniecības uzdevums noskaidrot tautsaimniecības pamatjēdzienus, apskatīt cilvēku saimnieciskās dzīves pamatus, kā arī parādības, kas novērojamas visās cilvēku saimnieciskās dzīves vai darbības nozarēs.

Praktiskās tautsaimniecības uzdevums apskatīt cilvēku saimniecisko darbību atsevišķās nozarēs, dibinoties uz vispārējām teorētiskās tautsaimniecības atziņām, izceļot sastopamās īpatnības. Konkrētāk ņemot - praktiskās tautsaimniecības vai tautsaimniecības politikas uzdevums ir apskatīt vispārējos, mazāk konkrētos vilcienos valsts un sabiedrības uzdevumus un līdzekļus cilvēku saimnieciskās darbības lauka.

Pret šādu iedalījumu - teorētiskā un praktiskā tautsaimniecībā - var celt iebildumus, ka viena daļa ar otru cieši saistītas un ka viena ar otru kopā apskatīta dod skaidrāku ainu par tautsaimniecību. /To lielā mērā dara krievu tautsaimnieks Tugans-Baranovskis./

Par labu šādam iedalījumam tomēr runā zinātniskā darba dalīšana, darba ekonomija. Mums jācenšas zināmu disciplīnu dalīt daļās un sistematiski ar to iepazīties. To, ka no vispārējās tautsaimniecības atdalīta praktiskā tautsaimniecība ar darbības nozarēm - lauksaimniecību, rūpniecību, tirdzniecību un satiksmi, to izskaidro ar lietiskumu darbā, bet ne teorijā.

Praktiskās tautsaimniecības vai
tautsaimniecības politikas
apskatījums.

Tautsaimniecības politikas uzdevums - apskatīt cilvēka saimnieciskās kopdarbības masu parādības, ņemot vērā sabiedrības iekārtu un cilvēces vispār atzītos uzdevumus un tikumus, tālāk, šo notikumu vai norises gaitu vērtēt no tā viedokļa; vai šī norise iet uzstādīto vispārējo mērķu sasniegšanas virziena. Praktiskai tautsaimniecībai šini lauka jaizceļ sabiedriski atzīti līdzekļi un papēmieni, kas stāv cēlonības sakarībā ar sekām, kas veicina sabiedrības saimniecisko veidošanos vēlāmā virziena.

Tautsaimniecības politikas pētīšanas laukā jāņem vērā, ka tautas saimniecības dzīvi veido individuālo saimniecību - subjektu stādītie mērķi, kā arī no otras puses, sabiedrisko iestādījumu centieni. Tas no svara tāpēc, ka atzīstam sabiedrībai spert tikai tādus soļus, kas krasi netraucē individu uzņēmību, augsti cienot individuālo ierosmi. Sevišķi lielu privāto uzņēmību un tās neierobežošanu vērojam lauksaimniecība, kur sabiedriska iedarbība parādās tikai tad, ja individualas darbības virziens nesaskan ar atzītiem, vispārējiem mērķiem vai izpaliek. Tā tad šeit pieeja var būt divējāda - no saimniekojošo subjektu viedokļa un, otrkārt, no sabiedrības stādīto mērķu viedokļa.

Tautsaimniecības politikas
iedalījums.

Tautas sabiedrisko apvienību iedarbība iziet uz valsts vai šaurākas sabiedrības locekļu gribas un darbības iespaidošanu vai novirzīšanu vēlāmā virzienā. To tautsaimniecības politikas daļu, kas apskata tautsaimniecībā atzītos papēmienus, kas iziet uz saimnieciskās dzīves ietekmēšanu publiskās apvienības robežās vai vispār apskata valsts saimniecisko dzīvi - sauc par iekšējo saimniecisko politiku. Ja cenšas ar zināmiem papēmieniem ietekmēt saimniecisko dzīvi ārpus publiskās apvienības robežām vai apskata saimnieciskās sakarības valšķu starpā, tad runā par ārējo saimniecisko politiku - visplašāk - par pasaules saimniecību. Pēc saimnieciskās darbības nozarēm iekšējo saimniecisko politiku šķiro agrarpolitika, rupniecības politika, tirdzniecības politika, satiksmes politika, banku politika u.t.t.

Līdz pēdējam laikam pasaules saimniecības politikai piegriezta maza vērība un tieši tāpēc, ka apzināti saistīta pasaules saimniecība plašā apjomā rodas pēdējos gadu desmitos.

Lauksaimniecība un tautsaimniecība.

Mūsu zemes dabas tautu pirmais saimnieciskais uzdevums bij piesavināties dabā sastopamās cilvēkam noderīgās mantas. Vācu jaunāko laiku kultūrvēsturnieks Ed. H a n s pārliecināts, ka pirmatnējās tautas pārtikušas no dabas balvām - atkarībā no vietas, klimata, - stādiem - dažādām ogām, koku augļiem, pākšaugiem, sakņaugiem u.t.t. Kā papildu pārtikas līdzekļi, atkarībā no dzīves vietas, lietoti pārtikā medījumi un zivis. No medīoām izveidojusies vēlāka mājlopu audzēšana.

Senos laikos tautas klejoja, veda nomadu dzīvi, jo zemes bija daudz un tās izmantošana ekstensīva. Novados, kur cilvēku pārtikas līdzekļi bij augļi, bet šo augļu nebija daudz, tur jau sirmā senatnē sāktas kultivēt pārtikai dažādas labības. Jau aizvēstures laikmetā kultivēti dažādi augļi un maizes labības, kā ēršķi, mieži, kvieši, rīss, vēlāk - rudzi, auzas, maīss un citas labības. Blakus zemkopībai attīstījusies lopkopība, sākumā galas un ādas pēc, vēlāk arī piena pēc.

Zemkopības kultūras sākumā zemkopji pēc nedaudz gadiem mainījuši savu apmešanās vietu, kas stāv sakarā ar zemes auglības noplicināšanu. Tautsaimniecība mūsu dienu nozīmē varēja rasties tikai tad, kad iedzīvotāji noietās uz pastāvīgu dzīvi, ļaudis nodibināja ilgstošus savstarpējus sakarus.

Lauksaimniecības būtība.

Lauksaimniecības uzdevums mūsu apstākļos ir ar zemkopības - laukkopības un lopkopības palīdzību sagādāt augu un dzīvnieku produktus tautas dažādo vajadzību - pārtikas, apģērba un pajumtes vajadzību apmierināšanai.

Vispārīgi, raksturojot lauksaimniecības būtību, varam teikt, ka tā pastāv cilvēka darba spēka saistīšanā ar dabas radošiem spēkiem un bagātībām, ar nolūku ražot cilvēku vajadzību apmierināšanai nepieciešamās mantas. Mums jānorobežo pēc iespējas tomēr ražošana lauksaimniecībā, no ražošanas rūpniecībā. Krievu prof. B r u c k u s saka, ka lauksaimniecībā cilvēks ražo organiskās mantas, izlietojot šim nolūkam zemes virskārtā atrodamas augu barības vielas, ka arī saistot dabas spēkus, it sevišķi, saules enerģiju. E. Davids norāda, ka rūpniecības produktu ražošana notiek mehāniska procesā, lauksaimniecībā ražošana ir organisks process, dzīvības process. Sprotama lieta, ka arī lauksaimniecībā jāveic mehāniski procesi, kā zemes aršana, ecēšana, labības sēšana, pļaušana, kulšana, etc., tomēr viss tas stāv ciešā sakarībā ar dabas organisko procesu.

Jo vairāk kādā novadā attālināties no ērtiem satiksmes ceļiem, p.p. no dzelzceļa, šosejām, jo tuvāk dzīves apstākļiem, kur lauksaimniecība ir vienīgā cilvēku nodarbošanās nozare, kur nav izveidota darba dalīšana, nav arodu, nav arī maiņas. Tikai sakarībā ar darba dalīšanu radušies arodi, masu priekšmetu ražošana, transports un maiņa. Piemēram, drānu pagatavošanā: lina šķiedras vai aitu vilnas staigāšana no lauksaimnieka sētas uz fabriku un, beidzot, bieži ar tirgotāja-vidutāja palīdzību, atpakaļ uz laukiem. Sekas - lauksaimniecības darba sašaurināšanās, jaunu amatnieciskās vai rūpnieciskās darbības nozaru rašanās.

Lauksaimniecība pieder lielā mērā jēlvielas ražojošām nozarēm, līdzīgi kalnrūpniecībai un zvejniecībai.

Lauksaimniecības galvenās nozares ir: zemkopība, /graudkopība, zāļu kultūras, u.t.t./, dārzkopība /augļkopība, sakņkopība, vīnkopība/ un mežkopība. Dārzkopība var attīstīties, audzējot augļus pašu paterināšanai. Pieaugot pilsētām, dārzkopība piekārtojas arī tirgus prasībām, - ražo tirgum. Dārzkopībai jāpieskaita arī tādas kultūras, kā tabakas audzēšana, puķu kultūras, /Holandē/, sēklu kultūras, u.t.t., ka arī visas plantāciju kultūras tropos un subtropos. Arī lopkopība pieskaitāma lauksaimniecībai. Ar lopkopību var nodarboties arī ārpus lauksaimniecības, bet raksturīga parādība pie mums ir tā, ka zemkopība lielāko tiesu saistīta ar lopkopību, sevišķi intensīvas lauksaimniecības novados.

Vācijas 1919.g. satversmes 155.pants uzliek zemes īpašniekiem par pienākumu apstrādāt un izmantot zemi vispārības labā, t.i. zemi nedrīkst atstāt neizmantotu. Mūsu valsts satversmē par to nav nekas teikts. Tikai pirmos pēckara gados pastāvēja noteikumi, ka neapstrādāto zemi valsts ņem savā pārziņā un izņemuma gadījumos iznomā personām, kas to ņemas apstrādāt. Tā tad zemes uzdevums kalpot sabiedrībai, cilvēku uzturas līdzekļu sagādāšanai.

Lauksaimniecības nozīme tautsaimniecībā.

Daudzās Eiropas un vēl vairāk citu kontinentu valstīs līdz šim lauksaimniecība ir valsts saimnieciskās dzīves pamats / arī rūpniecības pamats - ražo jēlvielas/. Lauksaimniecības nozīmi un attīstību atsevišķās valstīs raksturo ar viņu nodarbināto iedzīvotāju skaitu, kā arī lauksaimniecībā saražoto mantu daudzums, izteikts absolūtos, vēl labāk šīnī gadījumā, relatīvos skaitļos.

Nodarbinātie / bez ģimenēm/ pēc arodiem relatīvos skaitļos /%/ -

"a" - pēdējais skaitījums.

"b" - priekšpēdējais skaitījums.

Valsts	Lauksaimn. Mežkopība, Zvejniec.		Rūpniec. un Kalnrūp.		Tirdzniec. un satiksm. /viesn. un krogi/.		Sauszem. un jūr. armija.		Pārējie ieredni un brīv. profes.		Mājkalp. un pers. pakalpoj.		Pārējie.	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
Austrija	39,9	-	33,2	-	15,4	-	0,7	-	5,4	-	5,0	-	0,4	-
Beļģija	19,3	16,6	46,5	50,8	18,4	17,4	2,1	1,3	6,9	5,8	4,8	6,1	2,0	2,0
Bulgārija	82,4	81,8	8,1	8,1	4,0	4,3	1,6	1,6	2,8	2,5	0,7	1,0	0,4	0,7
Čehoslovākija	40,3	47,4	36,8	33,6	10,1	8,7	2,3	1,2	4,7	3,6	4,1	3,3	1,7	2,2
Dānija	35,2	38,1	27,3	28,9	16,8	16,4	0,7	0,4	5,4	5,1	13,4	9,9	1,2	1,2
Francija	41,6	40,9	32,1	32,7	14,2	12,9	2,0	3,0	6,4	5,1	3,1	3,4	0,6	2,0
Griekija	49,6	-	16,1	-	11,8	-	1,5	-	4,5	-	2,3	-	14,2	-
Holande	23,6	28,3	38,0	34,6	21,3	18,2	0,7	0,9	7,4	7,2	8,1	9,8	0,9	1,0
Igaunija/1922/	-	65,6	-	13,4	-	5,9	-	1,9	-	4,0	-	2,4	-	6,8
Irija	52,0	-	15,2	-	15,2	-	1,2	-	6,6	4,0	5,0	2,4	4,8	6,8
Itālija /1925	55,7	55,5	24,7	27,5	10,3	8,1	2,0	1,5	4,1	4,2	2,4	3,0	0,8	0,1
Latvija 1930/	66,2	68,3	13,5	11,1	8,5	7,3	1,7	1,7	4,2	3,7	3,3	2,6	2,6	5,3
Lielbritānija	7,8	8,9	51,3	47,2	22,2	25,5	1,1	1,2	6,1	5,6	7,5	8,6	4,0	3,0
Lietuva /1923/	-	79,4	-	6,2	-	3,3	-	1,7	-	1,5	-	5,4	-	2,5
Norvēģija	36,8	39,2	29,4	26,3	19,7	15,1	0,3	0,6	4,7	3,7	7,4	11,1	1,7	4,0
Polija	76,2	-	9,4	-	5,7	-	2,6	-	2,4	-	2,0	-	1,7	-
S. P. R. S.	80,5	-	7,9	-	3,7	-	-	-	2,7	-	-	-	5,2	-
Somija	70,4	71,5	13,1	11,0	6,1	4,4	0,2	-	2,8	2,0	2,1	2,3	5,3	8,8
Spānija	56,2	62,3	14,6	14,1	5,4	5,0	1,8	1,5	4,3	4,2	4,3	4,1	13,4	8,8
Šveice	26,0	26,8	44,3	46,1	16,6	15,6	0,2	0,2	6,6	4,9	5,0	5,0	1,3	1,4
Ungārija	58,3	-	18,5	-	9,5	-	2,1	-	5,3	-	4,3	-	2,0	-
Vācija	30,5	34,0	41,4	39,1	16,5	13,9	0,3	-	6,2	-	3,2	4,6	1,9	1,8
Zviedrija	40,7	46,2	31,1	26,4	14,3	11,3	0,7	1,3	4,8	3,5	6,1	7,6	2,3	3,7
Austrālija	22,7	28,2	34,9	26,0	24,5	25,8	0,4	0,3	8,4	8,1	9,1	11,6	-	-
Kanāda	35,0	37,2	24,8	26,0	20,2	18,4	-	-	8,9	6,7	6,8	7,9	4,4	3,8
Dienv. A.S.V./baltie/	-	-	20,2	-	18,0	-	0,5	-	11,2	-	2,6	-	16,3	-
U. S. A.	26,3	33,2	33,4	31,3	18,8	22,8	0,5	0,2	6,5	5,4	7,0	4,1	7,5	3,0

No šīs tabulas redzams, ka Lielbritānijā, Belgijā, Holandē un Šveicē lauksaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju skaits lielā mērā mazākumā. Tīri lauksaimnieciskas zemes ir Bulgārija, S. P. R. S., Polija un Baltijas valstis.

Ja raugāties uz lauksaimniecību vēstures perspektīvē, tad jāsaprot, ka lauksaimniecības samērīgā nozīme, kaut gan vispār tā ir vēl un būs liela, tomēr iet mazumā. Rūpniecība un tirdzniecība izplēšas uz lauksaimniecības rēķina, - kā sekas no darba dalīšanas. Piemēram, Latvijā 1897.g. dzīvoja pilsētās 29,2 %, uz laukiem 70,8 % 30
 1914.g. " " 40,3 %, " " 59,7 %
 1920.g. " " 23,5 %, " " 76,5 %
 1925.g. " " 32,8 %, " " 67,2 %
 1930.g. " " 34,9 %, " " 65,1 % / ar pilsētām līdz 2000 iedzīvotāju/. Vērojams, ka normālos apstākļos pilsētu iedzīvotāju skaitam, relatīvi ņemot, tendence pieaugt, lauku iedzīvotāju skaitam - samazināties.

Ir valstis, kur lauksaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju skaits mazinās absolūti un relatīvi. Piemēram, Vācijā :

1882.g. pārtikuši no lauksaimniecības	19,2 milj.	- 42,5 %
1895.g. " " "	18,5 "	- 35,7 %
1907.g. " " "	17,7 "	- 28,6 %

Vācija neražo pietiekošā daudzumā sev vajadzīgos lauksaimniecības produktus un izstrūkumu ievēd.

Ir zemes, kur lauksaimniecībā nodarbināto skaits pieaug, bet relatīvi ņemot mazinās. Piemēram, U. S. A. :

1870.g. nodarbināti lauksaimniecībā	6,1 milj.	- 49,1 %
1880.g. " " "	8,0 "	- 46,1 %
1890.g. " " "	8,6 "	- 37,6 %
1900.g. " " "	10,4 "	- 35,7 %
1910.g. " " "	12,7 "	- 33,2 %
1920.g. " " " "	- 26,3 %

Amērikas Savienotās valstis pārtiek no saviem lauksaimniecības ražojumiem un pat izved.

Lauksaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju skaita samazināšanās ir liecība par ekonomisko progresu. Vispār atzīts, ka darbs rūpniecībā ražīgāks. Vairāk tiek ražots, - tautas manta un ienākums pieaug, - labklājībai jāpieaug.

Nākotnē, liekas, lauksaimnieku relatīvais daudzums vēl vairāk samazināsies, bet nekad neizzudīs. Rūpniecība vēl vairāk pārņems daudzus lauksaimnieka līdzšinējos darbus - sevišķi darba rīku pagatavošanu, mašīnu ražošanu, lauksaimniecībā iegūto jēlvielu apstrādāšanu. Jo vairāk lauksaimniecībā pielietos mašīnas, cilvēka darbs lauksaimniecībā kļūs ražīgāks, lauksaimniecība izveidosies par īpatnēju rūpniecības nozari.

Sakarā ar pēdējo gažu saimniecisko krīzi, sevišķi lauksaimniecības krīzi un bezdarba jautājumu, uzpeld jautājums par to, vai attiecīgās valsts lauksaimniecībā nav iespējams novietot daļu pilsētas bezdarbnieku un vai līdz ar to nav iespējams savā zemē ražot tik daudz lauksaimniecības uzturas līdzekļu, lai apmierinātu savas valsts pilsoņu vajadzības. No vienas puses šāds jautājums ir tīri tehniskas dabas un viņu varētu atrisināt, aprēķinot, ar cik darba un kapitāla, sevišķi mākslīgo mēslu pielietošanu, būtu iespējams ražot ievēdamo lauksaimniecības produktu daļu. / Uz Anglijas teritorijas vairs nevar izaudzēt tik daudz lauksaimniecības produktu, lai apmierinātu vietējo pieprasījumu. Lauksaimniecībā ražas var pacelt tikai līdz zināmam maksimumam/. Tautsaimnieks šinī gadījumā jautā, vai attiecīgajai valstij ir līdzekļi šo kapitālu ieguldīšanai lauksaimniecībā un vai šī virsraža iznāks par cenu, kādu tagad maksā par lauksaimniecības produktiem, t.i. vai tagadējā ražojumu tirgus cena segs ražošanas izdevumus. Ja tirgus cena nesedz ražošanas izdevumus / lauksaimniecības produktu pašcena pie sevišķi intensīvas ražošanas iznāk aug-

stāka, bet par to runāsim vēlāk/, tad pacēlas jautājums, vai nevajadzētu ar aizsargmuitu palīdzību pacelt iekšzemes ražojumu cenu. Bet tad rodas jautājums par to, kādu iespaidu uz rūpniecību un arī lauksaimniecību atstās lauksaimniecības produktu cenu celšanās, t.i., vai šī cenu celšanās netraucēs rūpniecības produktu eksportu, paaugstinātu cenu dēļ. Jautājumi šinī gadījumā uzpeld daudzi un dažādi.

Tālāk, ja kāda valsts prāto savu lauksaimniecību padarīt intensīvāku, t.i. pacelt ražošanu, tad jāapsver, vai, pārviežot daļu pilsētu iedzīvotāju uz laukiem, spēs šai pārvietotai iedzīvotāju daļai sagādāt tās ērtības, kādas tā bauda pērkot ārzemju pārtikas produktus un pārdodot uz ārzemēm sava rūpniecības darba produktus. Normālos laikos līdz šim ir bijis tā, ka rūpniecības valstis savus iedzīvotājus apmierina, resp. uztur labāk, nekā zemkopības zemes.

Vēl, ja kāda valsts savu lauksaimniecību grib piekārtot, piemēram Vācija, savu pilsētu iedzīvotāju apmierināšanai ar lauksaimniecības produktiem, tad nav jāaizmirst, ka lielpilsētas pieprasa standartizētu preci, kuras kvalitāti noteic atsevišķa vai nedaudzas markas vai šķirnes. Tirgus prasa vienādu šķirni kviešu, rudzu, augļu, tauku, sviesta u.t.t. Tas jāņem pie pārkārtošanās vērā. Bet šeit nu parādās zināma grūtības, jo lauksaimniecības produkti zināmā mērā ir vietējo apstākļu - dabas produkts, ko nevar pielaiķot pēc savas iegribas un līdz ar to produktus, piemēram, augļus nav iespējams ražot tikai vienu vai nedaudzas šķirnes. Nevar arī Vakar-Eiropā ražot augstvērtīgos Rīt-Krievijas un Kanādas kviešus.

Arī citi apstākļi jāņem vērā. Lauksaimniecību vēl līdz šim pārvalda vidēji un sīki uzņēmumi, kam ražojumu standartizēšana nekatrreiz pa spēkam, vai vismaz prasa laiku saimniecības pārkārtošanai. Tāpēc jāšaubas, vai tām valstīm, kā Vācijai, Anglijai u.t.t. izdosies saražot, ievēdmuitu aizsardzībā, tik daudz lauksaimniecības produktu, lai apmierinātu vietējo patēriņu.

Lauksaimniecības attīstības gaitā vērojam parādību, ka, tautas labklājībai paceloties, arvienu straujāk pieaug plašu masu prasība pēc rūpniecības ražojumiem, lēnāk pēc lauksaimniecības ražojumiem. Tas tāpēc, ka cilvēku vajadzības līdz ar kultūras pacelšanos izsmalcinās - tās spēj apmierināt rūpniecībā ražotās mantas. Lauksaimniecībā ražoto mantu daļa vispārējā izdevumu budžetā mazinās. Tālāk, tas apstākļi, ka cilvēka labklājībai pieaugot, viņa budžeta relatīvās summas pārtikai iet mazumā, arī jāņem vērā. To redzam no mūsu Statistiskās pārvaldes publicētiem strādnieku un vidusšķiru budžetiem. Piem., vācu statistiķis Engels savācis vairākus ģimenes budžetus un konstatējis, ka Saksijā 1850.g. strādnieku ģimenes patērējušas uzturam 62% no sava budžeta, vidus šķiras - 55%, turīgo ģimenes - 50%. U. S. A. ap 1890.g. uzturam vidēji patērēti 41,1%, ģimenei ar 200,- dollaru gada ienākumu - 49,6%, ar ienākumu 1,200,- dollaru - tikai 28,6%.

Vēl jāatzīmē parādība, kas samazina pieprasījumu pēc lauksaimniecības produktiem. Techniskai kultūrai pieaugot, automobiļi, dzelzceļi, traktori, motori, lokomobiles samazina pieprasījumu pēc vilcēju dzīvniekiem - darba lopiem. Sekas - zirgu pieauguma mazināšanās. Piem., U. S. A. 1919.g. bij 26,6 miljoni zirgu, 1929.g. tikai 19,6 milj. zirgu. Austrālijā tas pats. No 1918.g. līdz 1927.g. zirgu skaits samazinājies no 2,53 uz 2,03 miljoni zirgu. Sakarā ar zirgu skaitu samazināšanos stāv auzu un siena patēriņš. /Latvijā vēl zirgu skaits nemazinās, bet gan pieaug./

Lauksaimniecības labklājība.

Ja runājam par lauksaimnieku labklājību, tad jājautā, cik lieli vidējie lauksaimniecībā, rūpniecībā un citur nodarbināto strādnieku ienēmumi. Statistika rāda, ka pie līdzšinējā saimniecisko spēku sadalījumā lauksaimniecībā nodarbināto ienēmumi daudz zemāki kā citās nozarēs. Piem., Latvijā tautsaimnieciskais ienēmums 1926./1929. gados, pēc A. Ceichnera aptuvenā aprēķina, šāds:

Lauksaimniecība dod	482 milj. Ls.	-	40,6%
Mežsaimniecība "	34 " "	-	2,9%
Rūpniecība un amatniecība	241 " "	-	20,3%

Transports un satiksme	60 milj.	Ls	- 5,0 %
Zvejniecība.....	4 "	"	- 0,3 %
Tirdzniecība	140 "	"	-11,8 %
Kredits.....	33 "	"	- 2,8%
Pārējā nodarbošanās.....	194 "	"	16,3 %
<hr/>			
Kopā	1.188 milj.	Ls.-	100 %
<hr/>			

Tā tad Latvijā caurmērā ieņēmums uz 1 iedzīvotāju Ls. 625,-
 Tā kā Latvijā lauksaimniecībā nodarbināto skaits pāri par 60 %
 /ieskaitot arī mežsaimniecību un zvejniecību/, bet lauksaimnieku
 tautsaimnieciskais ieņēmums tikai ap 45 %, tad citas nozares ražī-
 gākas.

<u>Vācijā</u> lauksaimniecība dod apm. 10,0 miljardu RM.			
rūpniecība.....	23,5	"	"
tirdzniecība un satiksme	12,5	"	"
Pārējā nodarbošanās....	9,0	"	"
<hr/>			
Kopā	55,0 miljardi	RM.	
<hr/>			

Tā tad Vācijā lauksaimniecība dod apmēram nepilnus 20% no tau-
 tas ieņēmuma, bet lauksaimniecībā nodarbināto skaits 30%. Līdzīgs
 skaitļu samērs Anglijā un U. S. A. Šo apstākļu pēc vērojama para-
 dība, ka iedzīvotāji bēg no lauksaimniecības uz pilsētām. Pat ba-
 gātā Amerikā fermeri, zemo ienākumu pēc, pamet lauku saimniecības
 un noiet uz dzīvi pilsētās.

Ja normālos laikos rūpniecības valstis nepiegrīž vajadzīgo uzma-
 nību lauksaimniecībai, tad to varam izskaidrot tā, ka, par piem.,
 Anglijai un Vācijai izdevīgāk ievest samērā lētos lauksaimniecības
 produktus, bet izvest dārgos rūpniecības ražojumus.

Senāk valdīja ieskaits, ka lauksaimniecība ir valsts labklājības
 pamats. Ieteiciens - Hat der Bauer Geld, so hat es die ganze Welt -
 mūsu dienās tikai pa daļai pareizs. Ja lauksaimniecībā krīze vai
 neraža, tad līdzī cieš galvenā kārtā tās rūpniecības nozares, kas
 ražo lauksaimniecības mašīnas, darba rīkus, mākslīgos mēsļus, man-
 tas lauksaimnieku patēriņam. Pārējās saimniecības nozares pērdzīvo
 lauksaimniecības grūtumus mazāk jutami.

Pēdējā pēckara pasaules saimniecības krīzē cietīs, liekas, vai-
 rāk rūpniecība, nekā lauksaimniecība. Uz to norāda lielais bezdarb-
 nieku skaits visās rūpniecības valstīs, kā Vācijā, Anglijā, U.S.A.
 un, beidzot, arī Francijā.

Tautas veselība uz laukiem un pilsētā.

Nodarbošanās lauksaimniecībā ir veselīgāka, nekā darbs rūpniecībā,
 satiksmē, kalnrūpniecībā vai vispār pilsētā. Lauksaimnieka darbs
 ar maziem izņēmumiem norit svaigā gaisā; rūpnieka, amatnieka, arī
 ierēdņa - telpā. Prūsijas statistiskā valde publicējusi datus par
 lauku un pilsētu iedzīvotāju noderīgumu kara dienestam. No šiem da-
 tiem redzams, ka noderīguma procents kara dienestam no rekrūšiem, kas
 dzīvojuši ārpus lielām apdzīvotām vietām, par apm. 10 - 20 % augstāks.
 Arī prof. Kārlis Balodis saka, ka 20 gadu vecam lauksaimniekam par
 4 - 5 gadiem mūžs gažāks par pilsētnieka mūžu tos pašos gados.

To ķermena attīstību, kādu pilsētnieks ar lielām pūlēm iegūst si-
 stematiskas vingrošanās kustībās un sportā, laucinieks sasniedz ik-
 dienišķā fiziskā darbā. Prof. K. Balodis statistiski pierādījis, ka
 laucinieki ir tie, kas uztur iedzīvotāju pieaugumu. Ja pilsētās ne-
 ieplūstu jauni iedzīvotāji no laukiem, neslēgtas pilsētas iedzīvotāji
 izmirtu pēc nedaudz paaudzēm. Pēdējo launumu noveršanai cenšas pil-
 sētā uzlabot darba apstākļus, būvē veselīgākus dzīvokļus, dibina dārza
 pilsētas, ierīko pilsētās atpūtas laukumus, dārzus vai parkus, kā
 arī peldētavas. Lauku darba un atpūtas apstākļus šīs labierīcības
 vēl nespēj atvietot.

Sociālais nogrupējums. Sociālais nogrupējums pilsētā, resn. rūpniecībā, tirdzniecībā un satiksmē citāds, nekā lauksaimniecībā. Lauksaimniecībā, salīdzinot ar citām saimnieciskās darbības nozarēm, vairāk patstāvīgu uzņēmēju, kas sagādā darbu savā saimniecībā, nekā rūpniecībā vai tirdzniecībā. Piemēram, Prūsijā pēc 1925.g. skaitlīšanas datiem no 100 nodarbinātiem - lauksaimniecībā 22,6, rūpniecībā 13,5, tirdzniecībā un satiksmē 22,7 patstāvīgu darbinieku. Mūsu valstī sociālie apstākļi daudz vairāk vienmērīgāki. Tas ir kā sekas no agrārās reformas, kā arī no tā, ka nav vēl izveidojušies lieluzņēmumi, t.i. ražošanas līdzekļi nav koncentrējušies ne daudzu personu rokās / kā to saka Markss/.

Lauksaimniecības īpatnības un tehniskā attīstība.

Izejot no Bruckusa lauksaimniecības dēfinīcijas, ka lauksaimniecībai pieder saimnieciskās nozares, kas ražo organiskās vielas, lauksaimniecībai piemīt zināmas īpatnības, ar ko tā atšķiras no citām saimnieciskās darbības nozarēm.

Lauksaimniecība izmanto zemes virskārtu un zemes spēkus - saules enerģiju. Sakarā ar to saistītas parādības, kā:

1/ ražošana lauksaimniecībā saistīta organiski ar dabas apstākļiem - klimatu un augsni. Zemkopis, līdzīgi rūpniekam, nevar izveleties ražot pēc patikas vienu vai otru augu / arī rūpniecība atkarīga no vietas kā izejvielu, tā ražošanas ziņā, bet mazākā mērā/, jo izvēli lielā mērā noteic daba. Ražošana atkarīga no siltuma, nokrišņu daudzuma, saules gaismas, augsnes, tās ķīmiskā sastāva un fiziskās struktūras. Piemēram, līni mērenā un mitrā klimatā aug šķiedrai, bet sausā klimatā - sēklai. / Argentina, Dienvid-Krievija/.

2/ Lauksaimniecības ražība saistīta ar sociālo momentu - ar zemes apdzīvotības pakāpi, ar rūpniecības pieprasījumu pēc produktiem, ar satiksmes ceļu attīstību. Piemēram, pilsētu un apdzīvotu vietu tuvumā piekopj intensīvu zemes izmantošanu.

3/ Lauksaimniecībai kā ražošanas nozarei tā īpatnība, ka lauksaimniecībā uz zināma zemes gabala nav iespējams saimnieciski koncentrēt ne tik lielus kapitālus, ne arī tik lielu ļaužu skaitu, kā tas iespējams rūpniecībā, t.i. lauksaimniecību nevar koncentrēt līdzīgi rūpniecībai. Ja zeme apstrādāta, aizņemta ar zināmu augu kultūru, piemēram, labību, tad citus augus tur tanī pat laikā nevar audzēt. Lielākais, attiecīgā saimniecībā var piekopt lopkopību, putnkopību u.t.t., tādās saimnieciskās darbības nozares, kas veicina zemkopību un pārstrādā, koncentrē zemkopībā iegūtās vērtības. Lai nesadārdzinātu zemkopja ražojumus ar transportu, mūsu apstākļos zemkopība saistīta ar lopkopību, putnkopību un citām sīkākām nozarēm vienā saimniecībā. Rūpniecībā ražošanas koncentrācija iespējama plašos apmēros. Piemēram, viena linoleuma fabrika var apgādāt ar linoleumu ne tikai vienu valsti, bet vairākas valstis.

4/ Lauksaimnieks mazāk spēj izmantot konjunktūru, nekā rūpnieks vai tirgotājs un pie tam konjunkturai var piekartināties tikai lēnām. Piemēram, ja labības cenas krītas un nokrītas zem pašizmaksas, nevar palaist laukus atmatā. Tie pārklājas nezālēm. Ja piena produktu cenas zemas, nevar lopus pārdot, jo tad nav kas patērē lauku augus.

5/ Lauksaimniecībā nespēj izmantot tādā mērā tvaika spēku, lielās mēchaniskā speka mašīnas kā rūpniecība. Darbs lauksaimniecībā saistīts ar darbu rīku parvietošanu lauka, kāpēc darba rīku smagumam piegriežama sevišķa vērtība. Tikai pēdējos gadu desmitos ar iekšdegu dzinēj spēka - motoru pielietošanu, kas mazi pēc apmēriem un pietiekoši viegli, mēchaniskā spēka pielietošana lauksaimniecībā paplašinās. Bet arī motora pielietošanai savi priekšnoteikumi - līdzīga zeme, lielākas saimniecības.

6/ Lauksaimniecības darbus nevar tiktālu mēchanizēt, kā tas iespējams rūpniecībā. Lauksaimniecība jarikojas ar dzīvam būtņem - augiem, majļopiem. Tādos darbos, kā nezāļu ravēšanā, dārzu augļu

novākšanā un līdzīgos darbos mašīnu nozīme vēl niecīga.

7. Lauksaimniecības darbos ievērojama darbu pakāpenība; tie saistīti ar gada laikiem un piemērotiem laika apstākļiem. Fabrikā, kas atrodas zem jumta, ar to mazāk jārēķinās.

8. Lauksaimniecības tehniskā attīstība iet lēnākā gaitā, nekā rūpniecības. Produktivitāte pieņemas lēnāk. Zināma produktivitātes pieņemšanas vērējama arī lauksaimniecībā. Piemēram, senāk audzēja 3 - 4 % cukurbietes, tagad sastop 18 - 20 % cukurbietes; ķirgīzu govys izdod gadā ap 500 litru piena, bet Dānijas govys 3000-4000 litru gadā, Latvijas mo 1200 - 1800 - 4000 litru piena.

Lauksaimniecības sistēmas.

Jo mazāk darba un kapitāla kādā saimniecībā patērē uz 1 ha zemes platības vienības, jo ekstensīvāks ir zemes apsaimniekošanas veids. Jo vairāk darba patērē zemes un augu kultūrām, jo vairāk kapitāla ieguldīts saimniecībā - mājās, inventārā - darbarīkos, mašīnās, lopos, mākslīgos mēslos u.t.t., jo uzņēmums skaitās par intensīvāku.

Pie lielas zemes platības un maza iedzīvotāju skaita parasti lauksaimniecība tiek iekārtota ekstensīvi, bet ar iedzīvotāju skaita pieaugumu un kapitālu uzkrāšanos pāriet vairāk intensīvākā formā.

Kas katrā gadījumā ienesīgāka, intensīva vai ekstensīva, iepriekš nevar pateikt. Parasta paradība ir, ka bieži apdzīvotās zemēs sastop intensīvu, - vāji apdzīvotās zemēs, kā arī zemēs, kas atrodas tālu no tirgiem un patērīna centriem - ekstensīvu. Kad labība patērīna vietā lēta, bet mākslīgie mēsli patērīna vietā dārgi, intensīva saimniecība var neatmaksāties. Piemēram, Sibīrijā, Kanādas ziemeļu - vakaru provincēs.

Lauksaimniecībā izmantojamo zemi iedala trīs grupās: a) arāmā zemē, pļavās un ganībās. Ārpusē paliek meži, purvi un nederīgā zeme, kā ceļi, ūdeņi, ēkas u.t.t.

Zemkopības uzņēmumu raksturu noteic dabas apstākļi - klimats, augsne un ekonomiskie - apdzīvotības blīvums, produktu pieprasījums, satiksmes ceļi.

Lauksaimniecības uzņēmumu raksturs nav tik noteikts kā rūpniecībā. Lauksaimnieks parasti spiests dažādas ražošanas nozares sakopot vai apvienot. Visas šīs nozares viena otru papildina. Šķiro:

- 1/ graudkopības, resp. laukkopības uzņēmumos, kur galvenos ienākumus gūst no graudu pārdošanas.
- 2/ lopkopības uzņēmumos, kur graudus, zāli un saknes izbaro lopiem un, pēdējo produktus pārdodot /pienu un gaļu/, iegūst līdzekļus.
- 3/ lauksaimniecības -rūpniecības uzņēmumos, kad uzņēmums ražo rūpniecības augus: linus, cukura bietes, kokvilnas, eļļas augus, kartupeļus spirta ražošanai, tabaku, apiņus u.t.t. un tos pārdod.
- 4/ dārzkopības uzņēmumos resp. plantāciju uzņēmumos, kad saimniecības merķis ražot dārzu augļus, saknes, ogas etc.
- 5/ Mežsaimniecības uzņēmumos, kur saimniecībā galvenos ienākumus dod mežu materialu pārdošana.

Laukkopības sistēmas.

Laukkopības sistēmu vai laukkopības uzņēmuma raksturu noteic lauku vai zemes sadalījums dažādām zemes kultūrām, kā arānzemei, pļavām, ganībām, mežiem etc. Arānzemi tālāk daļa apsētos laukos, papuvē un atmatā. Apsēto zemi iedala pēc augu grupām - labībai / ziemas un vasaras/ vai stiebraugiem, lopu barības zāļu un augu kultūrām - /zirņi, ābolīnš, lucerna /alfalfa/, timotiņš, viķi, tad sakņaugi un bumbulaugi - - kartupeļi. Sevišķi svarīga nozīme lauksaimniecībā tieši pēdējam iedalījumam:

1/ zināms, ka labības augi barības vielas ņem no augsnes virsējām kārtām; zāļaugu un saknāugu saknes iet dziļāk zeme - sevišķi lucerna. Līdz ar augu maiņu tāpēc novērojama pilnīgāka augsnes barības vielu izmantošana.

2/ Daži zāļaugi, kā āboliņš, lucerna spēj saistīt ar baktēriju palīdzību /pedejas mitinās uz augu saknītēm/ gaisa slāpekli, ne tikai paša auga vajadzībām, bet pat ar atlikumu. Labvēlīgākas sekas no šādu augu sēšanas bez paša auga ir arī tās, ka augsne kļūst bagātāka ar slāpekli.

3/ Saknāugi gan izmanto daudz augu barības vielas, bet prasa dziļi izstrādātu augsni. Sekas: a/ saknāugi turpmākām kultūrām atstāj irdenu, mitru un no nezālēm tīru augsni, b/ saknāugi dod vislielāko barības vērtības vienību daudzumu uz 1 ha. Salīdzinājums šāds:

1 ha raža :	ar cukurbietēm dod	56,76	barības vērtībasvienības,
"	" kartupeļiem	26,74	" " "
"	" kviešiem	20,93	" " "
"	" miežiem	20,38	" " "
"	" rudziem	17,83	" " "
"	" auzām	17,83	" " "

Cukurbietes dod vislielāko koloriju daudzumu no 1 ha. Sevišķi vācu agronomi priecājas par cukurbiešu svētīgo nozīmi vācu zemkopībā. Ne mazāka nozīme piešķirama cukurbietēm arī mūsu zemkopībā.

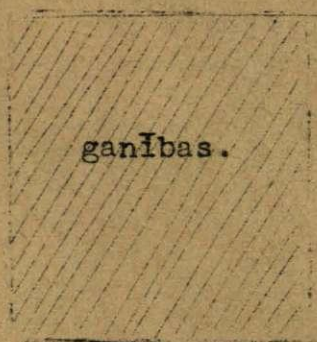
Sakarā ar zemes platības sadalījumu laukos un to izmantošanu dažādām kultūrām pēc platības, izveidojušās dažādas laukkopības sistēmas ar dažādas zemes izmantošanas intensitātes pakāpēm. Sistēmu un iedalījumu ļoti daudz. Apstāsimies pie šāda iedalījuma:

- 1/ ganību saimniecība,
- 2/ lauku maiņas saimniecība - sējumu lauki mainās ar mežu, atmatu vai ganību,
- 3/ sējumu un papuves sistēma vai triju lauku sistēma,
- 4/ daudzlauku - zālāju sistēma, resp. iekārta,
- 5/ augu maiņas sistēma un
- 6/ brīvā saimniecība.

Ja apskatām laukkopības sistēmās laikā un geografiskā izplatījumā, tad redzam lielu dažādību.

Kā ekstensīvākā laukkopības sistēma ir ganību saimniecība.

I. Ganību saimniecība piekopta senāk ļoti plaši - kā Eiropā,

tā citos kontinentos. Tagad ganību saimniecību sastop vēl Padomju Krievijā atsevišķos novados - kalmīki - Eiropas stepēs, kirgīzi - Azijas, Dienvid-Sibīrijas, Centrāl-Azijas, Mongolijas stepēs; tad ragu lopu audzēšana - Argentīnā un daudzos Ziemeļ-Amerikas novados, aitu audzēšana - Austrālijā. Senāk arī Krievijā - melnzemes rajonā - stepēs lopu ganīšana bijusi valdošā sistēma, gandrīz vienīgais ienākumu sagādāšanas veids.

Ganību saimniecībā galvenais ienākumu avots ir lopkopība. Šīs tautas, stepju trūcīgās zāles dēļ, piekopj bieži nomadu dzīvi - maina pēc vajadzības dzīves vietu. Pedejā laikā, ar iedzīvotāju skaita pieaugšanu, nomadu tautas pāriet uz augstāku dzīves veidu - cietām nometnēm, plauj vasarā vai labā laikā zāli, to kaltē sienā un ar to baro lopus svaigu zāļu trūkuma laikā. Ganību saimniecības sastop vēl ziemeļos, kur samojēdi, laji

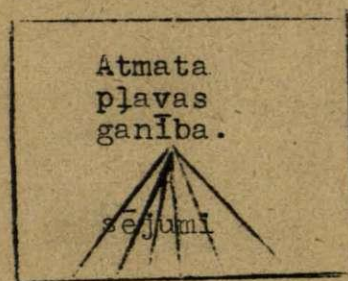
zirjāni un citas tautas audzē ziemeļu briežus. Tāpat kā kirgīzu ragu lopī, ziemeļu brieži ganīs uz lauka visu gadu.

No dažādu lopu ganīšanas veidiem visekstensīvākā ir zirgu, kāmīļu, ēzeļu, arī ragu lopu ganīšana, ja tos neslauc. Viens gans uz zirga muguras var vadīt lielu pūli. Mazāk ekstensīva jau ir aitu ganīšana, jo tā saistīta ar vienu līdz divreiz vilnas cirpšanu gadā. Par nakts pajūmti ganību rajonos maz rūpejas. Lopī parnakšņo uz lauka, labākā gadījumā - zem kokiem, palievenos.

Ar laiku, iedzīvotāju skaitam pieaugot, radusies nepieciešamība daļu ganību uzart, piemēram, Krievijas melnzemes stepēs, teiksim, sākumā nedaudz, bet tad arvienu vairāk un vairāk - līdz 2/3 daļām. Tā no ganību saimniecības izaugusi ganību maiņu saimniecība /pereložņoe hozjaistvo, Umlagewirtschaft, Wechselwirtschaft/,

Ganību saimniecība var būt arī intensīva saimniecība, kādu to sastop Sveices kalnos, pļavu saimniecības /geregelte Feldgraswirtschaft/ Holandē un Šlēzvigā, pa daļai Dānijā, Anglijā un Vācijā - piejūras daļā. Šos novados grunts ūdens turas augstu - vai nu lielāku nokrišņu dēļ, vai zemes virsmas atrašanās dēļ vienādā līmenī ar lieliem ūdens rezervuāriem - jūru, ezeriem u.t.t. Šos novados, kur drēgnās pļavas drenētas, mēslojas ar mākslīgiem mēsliem un apsētas ar kultūras zālēm, iegūst vērtīgu lopu barību.

II. Lauku maiņas saimniecību /pereložņoe hozjaistvo, Umlagewirtschaft, Wechselwirtschaft/ raksturo līdumu lišanas sistēma, kad labībai, liniem - uzrušina zemes nelielu laukumu, iepriekš nocērtot kokus un tos uz vietas sadedzinot. No koku sadegšanas rodas pelni, kas satur augu barības vielas - kaliju un fosforu. Pelnus izkaisa vienmērīgi uz paredzētā lauka. Noliestos laukus lieto 2 - 3 - 5 gadi, tad atkal pamet uz gadiem 10 - 20 - 30 - 40 ganībām. Lauki apaug ar mežu, tos cērt par jaunu un lieto atkal kā tīrumu. Vēlāk cērtot, vairs nav tikai liello, resno koku.

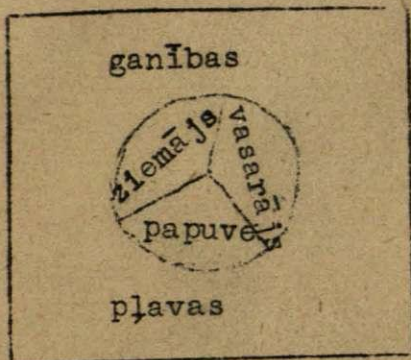
Šo sistēmu sākumā piekopusas visas tautas, kas apmetušās uz dzīvi mērenā klimatā. Šos novados tīrumiem noderīgā zeme apklāta ar mežu. Vēlāk izplatījusies un ilgāk šī sistēma uzglabājusies Eiropas Krievijas ziemeļos, kur zeme mazauglīga un ilgi bijusi maz apdzīvota.

Līdumu lišanas sistēmas jaunās puses ir, ka līduma lišana prasa daudz laika un pūli. No tagadējām atziņām raugoties, tā ir neciešama, nepielaižama sistēma, jo līdumu dedzinot, sadeg zemes virskārtas hums, t.i. atbrīvojas gaisā trūdivielās esošais slāpekļis. Kā izņēmums no atkārtotas līdumu lišanas, ir bijuši auglīgākie lauki, kas devuši apmierinošu ražu ilgāku laiku. Šie pēdējie lauki jau senātnē izvīzējušies par īstiem tīrumiem, par Brustaker, kā to vācieši sauc mūsu Baltijas agrākā kadastrī. Līduma zeme, kas lāgu pa lāgam apaudzēta ar krūmiem un pēc tam līsta, senā kadastrī apzīmēta par Buschland - par krūmu zemi, krūmāju un viņas vērtība tikai 1/3 no parastās auzamzemes. Līdumu lišana pie mums piekopta vēl gads 60 atpakaļ. Profesors Kārlis Balodis izsaka domas, ka Rīgas, līdzīgi arī Berlines apkaimēs - /Brāndenburgas/ smiltāji un priežu meži radušies kā sekas no šādas atkārtotas koku dedzināšanas / ap 1618 līdz 1648.g. bijuši vēl ozolu meži/. Vairākkārtējas līdumu lišanas sekas ir, ka beidzot vairs nav bijis ko līst, un seno ozolu vietā rēgojas kaila baltā vai sarkanā smilts, vai labākā gadījumā - trūcīgi priežu meži. Ja arī mūsu Rīgas jūrmalas priedes nocirstu, var apgalvot, ka tur rastos staigājošas smilšu kāpas un jauna koku ieaudzēšana būtu saistīta ar grūtībām. Tagad šādus mežus sauc par aizsargājamiem mežiem.

II-a. Tos novados, kur zeme pati no sevis ar mežu neapklājas, bet gan ar zāli, piemēram, Dienvid-Krievijas stepēs - melnzeme, tur zemnieki zāli nopļāva, to sadedzināja, tad zemi uzrušināja un sēja labību vai linus. Šo sistēmu vēl līdz šim piekopj daudzos Krievijas dienvidrītu novados /Krimā, Ziemeļ-Kaukāza, Staļingradas apkaimē, Caricinā/. Tagad parasti zāli vairs nededzina, bet atstāj atmata,

lai zeme atpūšas. Atpūtas laikā bijušo tīrumu lieto ganībām vai zāļu iegūšanai. Šos Krievijas novados, iedzīvotāju skaitam pieaugot, pēdējā laikā atmatas laiks jau sālsinās jo gadus, jo vairāk. Līdz ar pēdējo parādību krievi pa daļai jau pārgājuši uz citu intensīvāku laukkopības sistēmu.

III. Papuvju un labību sistēma vai triju lauku sistēma /Feldwirtschaft, Dreifeldwirtschaft/. Pie papuves un labības sistēmas zināma daļa zemes izvirzas par aņamzemi. 2/3 aņamzemes apsēj ar labību, 1/3 atstāj papuvei ar nolūku ļaut tai uzkrāt nepieciešamās augu barības vielas. Praksē pazīst divus papuvju

veidus - melno un zaļo papuvi. Zaļās papuves zemi uzār apmeram menesi pirms sējas, bet pārējo laiku izmanto kā zālāju vai ganības. Melno papuvi pie gadījuma apar jau rudenī, vēlākais pavasarī - pēc sējas laika izbeigšanās. Melnās papuves priekšrocības tās, ka zeme neizkalst, zemi nepārņem nezāles. Ar papuves izaršanu ganību lauks gan mazinās, bet lielākas cerības uz labu ziemāju ražu. Parastā papuves saimniecība ir triju lauku saimniecība, kad aņamzeme sadalīta trijos laukos: 1/3 daļa ziemāju, 1/3 daļa vasarāju, 1/3 daļa papuve. Papuve var būt

arī pie divlauku iekārtas - viens lauks papuves, otrs ziemāju, vai vasarāju. Senie romieši pazinūši četru lauku saimniecību - viens āuks ziemāju, divi vasarāja un viens lauks papuve. Triju lauku iekārta bijusi valdoša Vācijā, Francijā no VIII.g. simtena līdz pat XIX.g. simtenim / 1000 gadu/, bet Krievijā līdz pat pasaules karam un tagad. Līdz XV.g. simtenim triju lauku sistēma piekopta Eiropā pat bez zemes mēslojumiem. Latvijā šī sistēma pēdējos 40 - 50 gados pārgājuši augu maiņas vai daudzlauku zālāju iekārtā. Vispirms Vakarēiropā triju lauku sistēma izbeigusies Anglijā - pirms 150 gadiem, Vācijā, Francijā pirms 100 - 150 gadiem. Triju lauku sistēma bijusi pazīstama arī Grieķijā, kur auglīgos līdzenumos divus gadus no vietas sēt kvieši, tad divus gadus mieži un divus gadus laista atpūtā.

Triju lauku saimniecības ēnas puses saskatāmas tur, ka, iedzīvotāju skaitam pieaugot zināma novada, rodas nepieciešamība paplašināt aņamzemi, t.i. sējumu platību. Tas iespējams uz plavu un ganību rēķina. Bet ja samazina šos laukus, samazinās zālāji lopiem. Līdz ar to samazinās mēslu daudzums un raža uz palielinātas sējas platības paliek gandrīz līdzšinējā. Tāpēc jāiekārto jauni zāļu lauki aņamzemē.

Pie triju lauku sistēmas zemi mēslo pirms papuves uzāršanas ziemājiem. Krievijas melnzemē arī papuvi nemēslo, jo krieviem grūtums mēslus izvest tīrumā un izkaļsit. Viņiem no sādžām kūts mēsli gan būtu tālu jāved un tāpēc krievi labāk tos sagāž kautkur nomalus blāķī.

Senos laikos Vācijā un vēl līdz šim Krievijā /arī Latgalē/ triju lauku sistēma bij saistīta ar streiju vai šnoru gabaliem un lauku piespiedu apstrādāšanas kārtību. /Flurzwang/. Lauku piespiedu apstrādāšanas kārtība ieviesta ar nolūku ietaupīt ceļus, t.i. lai katram sādžiniekam nebūtu jātaisa īpašs ceļš uz savu nelielo zemes gabalu - strēmeli.

Seit jāpaskaidro, ko nozīmē streju gabalu iedalījums.

Nesim sādžu, kurā 10 pilntiesīgu zemes īpašnieku. Ja pastāv triju lauku aņamzemes apstrādāšana, tad visu sādžas aņamzemi iedala trijos laukos - vienu ziemājiem, otru vasarājiem, trešo papuvei. Pieņemsim, ka no katra lauka ik vienam pienākas 10 pūrvietas. Bet stāvoklis tāds, ka visa atsevišķa lauka zeme nav pēc labuma vai auglības vienāda: daļa lauka būs I labuma, daļa atkal II labuma u.t.t. līdz., teiksim, VI labuma zemei. Tādā gadījumā katrā laukā, katram zemkopim būs jādod dažas pūrvietas zemes. Lai taisnīgāki sadalītu, tad vienāda labuma zemi dala šnorēs, kas pie gadījuma 2 - 3 - 10 asu plata. Katrs zemkopis šadu savu zemes gabalu apstrādā atsevišķi. Lai pieklūtu savam laukam bez liekiem ceļiem, tad visi zemkopji vienojas zināmu zemes gabalu apstrādāt viena laikā. Še ir piespiedu apstrādāšana laika ziņā, kā arī labības sugas izvēles ziņā, jo nevar blakus sēt rudzus, ja blakus sējejs tanī pat

laukā sēj miežus u.t.t. Pretējā gadījumā nebūs iespējams iegūt tīru labību.

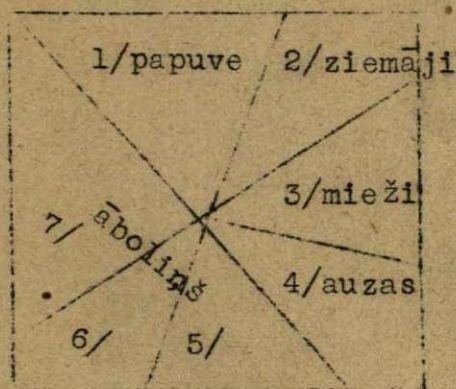
Lai izbēgtu no streiju gabalu neērtībām, pēdējā laikā paši sādžinieki - streiju gabalu lietotāji, nākuši pie atziņas, ka šnores likvidējamās - sādžas zeme novērtējama un izdalāma katram sādžniekam visa viņa zeme vienkopus. Līdz ar zemes apvienošanu, sādžinieks parcelas uz dzīvi ar visam mājām uz sava zemes gabala un līdz ar to atkrīt tāla mēsļu, kā arī labības un darba rīku pārvadāšana. Sekas - sādžas izbeidzas, rodas viensētas.

Sakarā ar triju lauku sistēmu vēl jāpiemēta, ka ziemāju un vasarāju lauku platība visur nav vienāda lieluma. Ziemeļu novados ziemāju lauki bijuši arvienu mazāki par vasarāja laukiem. Tālāk uz dienvidiem - otrādi. Piemēram, arī tagad Somijā, pēc 1929.g. datiem, rudzu un kviešu sējumi 0,25 milj.ha, auzu un miežu 0,57 mlj. ha, t.i. ziemāju platība pat mazāka par trešdaļu, kur vajadzētu būt pusei. Arī pie mums ziemāju sēja 0,30 mlj. ha, bet vasarāja 0,53 mlj. ha. Lietuvā - ziemāju 0,65 mlj. ha, vasarāja - 0,66 mlj. ha, - šeit ir 1/3. Polijā attiecības jau otrā virzienā - ziemāju 7,2 mlj. ha, bet vasarāju - 4,2 mlj. ha.

Ja pie triju lauku sistēmas vēlas attīstīt lopkopību, kas vāji iespējama /papuves dod vāju ganību/, tad izeja tāda, ka daļa vasarāju vai ziemāju lauku apsejama ar āboliņu - lopu barības zālēm. Šādu izeju vispirms ieteicis Vācijā Schuberts v. Kleefelds /pēc profesijas ārsts/, ievēdot 1778.g. savas saimniecības augu maiņā āboliņa laukus. Ar āboliņa lauku ieviešanu kļūst iespēja labāk uzturēt ne tikai darba lopus, bet arī gaļas un piena lopus. Pie triju lauku saimniecības lopi ziemu lielāko tiesu partiek no salmiem, kāpēc ziemā ļoti novājē. Āboliņa vai vispār kultūras zāļu sēšana pie mums ieviesusies pirms 50 - 100 gadiem. /Daži cenšas pierādīt, ka Latvijā āboliņš bijis pazīstams ļoti sen/. Tā tad triju lauku sistēma ir graudkopības sistēma, kas prasa, lai lopu ganības un pļavas, lopbarības iegūšanai ziemas patēriņam, būtu ierīkotas atsevišķi. Ja tādu pļavu nav vai maz, tad pie triju lauku sistēmas āpu izturēšana par ziemu stipri apgrūtināta.

Vēl jāpiezīmē, ka proporcija 1/3, 1/3 un 1/3 nekad nav ieturēta. Senāk arvienu ir bijis tā, ka ap 1/4 ziemāju, 1/4 vasarāju, bet papuvē arvienu aņamzemes vairāk. Tas tāpēc, ka trūcis mēsļu ziemājiem. Aņamzeme turēta papuvē arī vairākus gadus no vietas.

IV. Daudzlauku-zālāju iekārtā /Feldgraswirtschaft, Koppeltwirtschaft/ aņamzemī daļa divas apmēram līdzīgās daļās. Vienu pusi apsej ar dažādam labībām, otru ar lopbarības zālēm. Atstāj arī drusku papuvī ziemājiem. Zālāju lauki šeit pa daļai noder arī ganībām. Labīgās pļavas un ganības atstāj tikai uz absolūtām

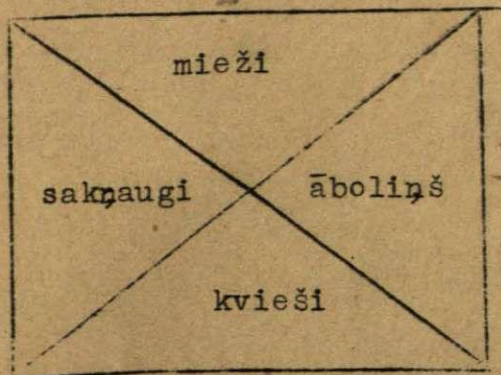

zemēm, kas mitras un tāpēc neder aņamzemē, vai arī stāvi kalni, nogāzes, kas arī neder aņamzemē. Augu sējas maiņas kārtība pie šīs daudzlauku sistēmas var būt dažāda: piemēram, 1/ papuve, 2/ziemāji, 3/ mieži, 4/auzas, 5 - 7/ āboliņš u.t.t. Šī aprādītā daudzlauku sistēma vispirms ieviesusies Vakarēiropā - Holandē un Anglijā, kur dabas apstākļi labvēlīgāki zālāju kultūrām. Arī citi apstākļi veicināja šīs iekārtas attīstību. Jūras tuvums - jūras un upju ērtie satiksmes ceļi deva ērtu iespēju iegūt papildus labību no ārienes. Pilsētu iedzīvotāju pieaugums

pacēla pieprasījumu pēc lopkopības produktiem. Jāatzīmē, ka šīs zālāju saimniecības ieguvušas piekrišanu vietām arī Baltijas jūras zemēs, kur zālājiem piemērots klimats.

V. Augu maiņas sistēma /Fruchtwechsel, plodsmennaja sistema/ ir pilnīgāka laukkopības sistēma, kas 18.g.s. ieviesās Anglijā /blakus zāļu kultūrām/ un Vācijā. Šo sistēmu raksturo:

Norfolkas sistēma

- 1/ augu maiņā nav, vai ir tikai nedaudz papuves,
- 2/ ievēro kārtību, lai augu maiņā ieturētu tādus secību, ka pēc stiebrajiem lai naktu slāpekļa krājeji - āboliņš, lucerna, seradellas, zirņi, pupas, lecas, vīķi. Labības ir slāpekļa teretāji.

3/ kā jauns lauks nāk sakņaugi. Tā kā zālājus kultivē aramzemē, tad pļavas un ganības pēc iespējas pārņem aramzemē, bet atstāj vienīgi absolūtās zemes.

Ko nozīmē augu maiņa, ka pēc slāpekļa krājējiem nāk slāpekļa tērētāji? - Vācu zinātnieks Hellriegels ap 1888.g. atrada, ka uz zināmu augu saknītēm, kā aboliņa, lucernas, seradellas, pupu, vīķu, lūpīnu un lēcu - sauktām leguminozas - saknītēm uz dzīvi īpašas bakterijas, kas sākumā pārtiek no minēto augu sulas un gaisa slāpekļa /gaisa sastāv no 79 % N un 21 % O /. Sākumā augs baro šīs bakterijas, bet augiem pieaugot, saknītes izmanto bakteriju slāpekli. Vēlāk izdibināja, ka šīs bakterijas sekmīgi attīstas tikai tur, kur zināms minimums zemē kalija, fosforskābes un kaļķa. Sevišķi skābās zemēs aboliņš negrib augt.

Šo parādību, ka minētās leguminozas dzimtas augi atstāj labvēlīgu iespaidu uz nākamajiem augiem, zināja jau 18.g. simtenī un centās to ievērot, tomēr zinātnieki šīnī laikā to neprata vēl izskaidrot.

Augu maiņa uzlūkojama par intensīvu laukkopības sistēmu. Tā kā nav papuves, tad vajadzīga pastiprināta zemes mēslošana /kapitāls/. Pie tam sakņaugi prasa daudz darba spēka.

Augu maiņas sistēma paceļ ražas kopsummu, bet prasa šādus priekšnoteikumus:

- 1/ kapitālu un darba spēku,
- 2/ tirgu lauksaimniecības produktiem, sevišķi lopkopības produktiem,
- 3/ pietiekošu lauksaimniecības izglītību, lai prastu rīkoties ar mākslīgiem mēsliem, zālēm, zinātu prasības, kādas uzstāda tirgū lopkopības produktiem, lai iegūtu augstāku cenu.

Šaurākā apjomā ņemot, augu maiņas labvēlīgo hozīmi zinājuši jau senā Romā, bet ar vispārējās kultūras pagrīšanu, pagrīma arī zemkopības zinātne.

Barības zāļu un sakņaugu kultūras plašākā mērā vispirms sāka piekopt Holande jau 15.g.s. Pēc, kad hercogs Alba 1560.g. izpostīja Holandi, augu maiņu sistēmu piesavinājās arī angļi, kur līdzīgi klimatiskie apstākļi, ka p.p. Norfolkā, Suffolka, Esseksā un Kentā. Seit izkoptā augu maiņas sistēma nes arī pazīstmas Norfolkas augu maiņas sistēmas / 4 lauki/ nosaukumu. Mēsļus pēc Norfolkas sistēmas iegūst sakņaugi, tad nāk vasarājs, āboliņš un ziemāji.

Daudzi Eiropas zemkopības zinātnieki iepazīnās ar Norfolkas sistēmu Anglijā un to aprakstīja Vācijā ar augu maiņas sistēmu tālak nodarbojās Albrechts Thaers, kas 4 lauku vietā ieteic un izkopa 6 laukus: 1/ sakņaugi, 2/ vasarājs, 3/ āboliņš, 4/ ziemāji, 5/ zirņi, pupas, vīķi un 6/ ziemāji. Sakņaugi gan nepārtiek no gaisa slāpekļa, bet izmanto kūtsmesļu slāpekli labāk par citiem, piemēram, labību. Šādu pārmaiņu Thaers ienesa tāpēc, ka Norfolkas sistēma prasa daudz darba spēka pie sakņaugu kopšanas - dzīlāršanas, stādīšanas un rūpīgas ravēšanas. Bez tam jāņem vērā, ka aboliņš izdodas pat tikai labā zemē - katru ceturto gadu.

Augu maiņu sistēma ieviesusies jau daudzos Vācijas, Francijas un Anglijas novados. Latvijā tā vēl samērā maz izplatīta, jo mums vēl daudz dabīgo pļavu, ganību, vēl par maz piegriež vērību sakņaugiem un lopu kultūras zālēm. Pie mums, kur ievēro daudz maz augu

maiņu, parasti aboliņu tur 3 - 4 gadi - lai aiztaupītu sēklu, un būtu lopu ganība. Ar sakņaugiem parasti aizņem ne 1/6, bet 1/10 un vēl mazāk. Tagad ar cukurbiešu kultūru ieviešanos, apstākļi drusku uzlabojušies. Pie mums ieradums kūtsmēsļus dot ziemājiem.

Augu maiņas - Norfolkas un Thaera sistēmā varētu iebilst, ka labības daudzums samazinās uz 50%, kur pie trīslauku sistēmas ap 66 2/3 %. Šādi iebildumi tomēr nevietā, jo labības sējumu platība gan samazinās, bet raža parasti pieaug. Sakņaugi prasa labu zemes izstrādāšanu, aboliņš uzkrāj slāpekli. Timotiņš slāpekli patērē. Tāpēc, ja aboliņam piejauč timotiņu, otrā un trešā gadā visu aboliņā uzkrāto slāpekli patērē timotiņš.

Praksē augu maiņu sistēma norit uz daudz vairākiem laukiem, nekā 6, jo jāņem vērā arī rūpniecības augi - kā lini, cukurbietes, kartupeļi - spirta ražošanai.

VI. Brīvā sistēma - /Freie Wirtschaft/ ir intensīvākā no pārējām. Tā nav saistīta ar noteiktu sējas kārtību, bet ar tirgus konjunktūru. Saimniecība ražo to, kas atrod tirgū vislabāko noiētu. Šāda sistēma prasa stipru zemes mēslošanu. Praksē šādas saimniecības ir lielākoties sakņu dārzi pilsētu tuvumā. Bez tam, starp citu, Saksijā gadu no gada vietām kultivē uz vienas un tās pašas zemes svikļus /cukura bietes/. Neērtība arī šē tā, ka no atkārtotas cukurbiešu audzēšanas uz vienas un tās pašas zemes ieviešas svikļu slimības, kas samazina ražu. Amerikā daudzos novados audzē gāds no gada kviešus, bet to dara līdz zemes noplicināšanai un tad piekopj citu sistēmu.

Saksijas brīvā sistēma vietām izveidojusies vispār par īpašu triju lauku sistēmu - bez aboliņa vai ar maz aboliņa - 1/ svikļi, 2/ ziemāji un 3/ vasarāji. Aboliņa barības vietu vasaru aizpilda svikļu atkritumi un melase. Lieto arī daudz spēkbarības.

Kādas ražas iegūst ekstensīvās un intensīvās saimniecībās? Par Eiropas tipiskāko triju lauku sistēmas un ekstensīvas zemkopības zemi uzlūko Padomju Krieviju, īsto priekškaŗa Krieviju. Piemēram, 1929.g. Padomju Krievijas sējumi 98,8 milj. hektāru ar ražu 76,25 milj. tonnu; no 1 ha raža 7,7 kvintālu. Sasniegta priekškaŗa raža. Latvija 0,87 milj. hektāru, raža 0,9 milj. tonnu, no 1 ha 10,5 kvintālu; Vācijā - 11,95 milj. hektāru, raža 22,89 milj. tonnu, no 1 ha 19,1 kvintālu; Anglijā - 2,2 milj. hektāru - raža 4,92 milj. tonnu, no 1 ha - 22,4 kvintālu; Beļģijā - 0,72 milj. hektāru raža 1,76 milj. tonnu - no 1 ha - 24,5 kvintāli, Holandē - 0,44 milj. hektāru, raža - 1,1 milj. tonnu, no 1 ha 25,0 kvintāli. Japānā 4,97 milj. hektāru, raža 14,08 milj. tonnu /starp to 3,17 milj. hektāru rīsa dod 10,91 milj. tonnu - no 1 ha 34,4 kvintālu/ - no 1 ha 28,0 kvint. Par Ķīnu runā, ka tur augstas ražas, bet trūkst videju statistisku ziņu /Ķīnā runā - rīsu pelnīt, ne naudū/. Ķīnā augstas ražas tāpēc, ka tur rūpīgi zemi mēslo ar upes dūņām un mājas atkritumiem. Saimniecības mazas. Demčinska reklamētās grēdu - rindu kultūras Japānā un Ķīnā, kas dodot augstas ražas - parspilētas, saka prof. K. Balodis. Maksimālās ražas, kādas sasniedz uz lielāka zemes gabala ir 40 kvintālu kviešu no viena hektāra - Lauchstedtas parauga saimniecība pie Halles. Atsevišķos gadījumos sēklu saimniecībās iegūti ap 50 kvintālu no viena hektāra. Amerikā maīsa raža - 18 kvintālu no 1 ha.

Intensīva uzņēmuma priekšnoteikumi.

Katra saimnieciska uzņēmuma priekšnoteikums ir, lai cerētais uzņēmums segtu izdevumus par kapitālu un darbu, t.i. lai kapitāls un darbs atmaksātošs.

Ekstensīvus lauksaimniecības uzņēmumus sastop parasti tur, kur 1/ tīrumu un ganību zemes daudz, kur pieprasījums pēc lauksaimniecības produktiem mazs. Piemēram, zema kultūra, koloniju jaunā zeme, 2/ kur darbs un kapitāls neatmaksājas - piemēram, kalnos, smiltājos, etc.

Intensīvus lauksaimniecības uzņēmumus sastop tur, 1/ kur vērojams zemes trukums / pilsētu apkaime/, 2/ kur darbs un kapitāls pieietams par samērīgu cenu, kas sedzas ar pardoto produktu cenu. Piemēram, darbs Ķīna, kapitāls U.S.A.

Uzņēmuma intensitātei liek robežas vai nosprauž robežas pati daba. Augi pilnīgāk attīstas uzlabotas augšanas apstākļos tikai līdz zināmai pakāpei. Šinī zinā lauksaimniecībā uzstādīts likums, ko gan dažādi formulē un izprot. Tas ir krītošā ražīguma pieauguma likums lauksaimniecībā vai mazinošā ražīguma likums /Zakon ubivajuščei proizvoditel'nosti, zakon ubivajuščei proizvoditel'nosti novich zatrat truda i kapitala v sel'skom hoz'jaistvie; Gesetz vom abnehmenden Bodenertrage/.

Mazinošā vai krītošā ražīguma pieauguma likums lauksaimniecībā.

Ja atzīstam, ka vērojama pakāpeniska pāreja no ekstensīvām lauksaimniecības formām uz intensīvākām, tad svarīgi apskatīt jautājumu, kas šinī pārejas procesā notiek ar darba ražīgumu. 18.g. simtenī fiziokrātu mācības pārstāvis Tirgo izteicis domu, ka, lai izprastu lauksaimniecības parādības, jāiziet no pieņēmuma, ka ar vienu vairāk paterejot uzņēmuma darbu un kapitālu uz vienu un to pašu zemes platību, darba un kapitāla ražīgums mazinās. Šo Tirgo pieņēmumu pārņēmuši vēlāk Rikardo, Seniors, Džons Stjuarts Mils, Īnens. Jaunākos laikos šis likumības piekritēji ir Esslēns un Lui Brentāno Vācijā, Knuts Viksels - Zviedrijā. Džona Stjuarta Mīla formulējumā mazinošā ražīguma pieauguma likums skan: "Uz zināma zemes gabala, kas neatrodas uz augstas kultūras pakāpes, no tā laika, kad cilvēki sak cītīgāk apstrādāt un pielīgot darba īpašus darba rīkus, parādas zemes ražīguma likums, likums, pēc kura, pie zināmas lauksaimniecības tehnikas pakāpes sasniegšanas, pavairota darba pielikšana nedod attiecīgu ražas pieaugumu; dubults darbs nedod dubultu ražu".

Angļu tautsaimnieks Seniora formulējumā tas būtu: "Zemes kultūru paceļot, zemi labāk izstrādājot, meslojot, nezāles izravējot, ražas gan paaugstinās, bet ne jau samērā ar pielikto darbu un kapitālu. Pēdējais pūrs maksā pakepeniski arvienu dar-
gāk par priekšpēdejo".

Šo likumu parasti neattiecina vienīgi uz zemkopību - graudkopību, sakņkopību, dārzkopību, bet arī uz citām nozarēm - kā lopkopību.

Piemēram, Knuts Viksels aizrāda, ka neapstrādātā zeme dod arī ražu, kas prasot vienīgi tās novākšanu. Ar zemes apstrādāšanu, ecēšanu, meslošanu - ražošanas izdevumi pieaugot.

Esslēns par krītošā ražīguma pieauguma likumu izsakās ar piezīmi, ka ar jaunatradumiem zinātnē un jauninājumiem tehnikā, šī likuma darbības iestāšanās tiek atbīdīta, attālināta, bet vēlāk tas parādīties pilnība. Piemēram, augu maiņas sistēmas ieviešana attālinājusi šī likuma darbības sākumu, tad, lauku no-
sausināšana, maksliģo meslu lietošana, lauksaimniecības mašīnu lietošana, - bet tas viss tikai līdz zināmam mēram.

Krievu profesors Skorcovs un Bruckus gan aizrāda, ka šādu ierunu celšana par likuma iestāšanās attālināšanu, runājot pretīm pašam likumam un to iznīcinot.

Ja atzīstam zemes krītošā ražīguma pieauguma likuma esamību, tad jāatzīst, ka praktiskākā kultūra no ekonomiskā principa viedokļa būtu visekstensīvāka zemes izmantošana. Likuma piekritēji arī aizrāda, ka daudzas saimnieciskas nozāres arī vērojams šis ceļš.

Vispirms, lauksaimniecībā ņemot lielāku zemes platību, piemēram, Kanādā, U.S.A. un ražojot graudus visvienkāršākiem paņēmieniem, un tikai vēlāk pārejot uz intensīvākiem paņēmieniem. Bet pie šī jautājuma atrisināšanas ar zemi bagātos apvidos jāņem vērā apstākļi,

kā kapitāla trūkums, zināšanu trūkums, etc. kas ietekmejoj attīstību.

Profesors V. K o s i n s k i s pamato kritošā ražīguma pieauguma likuma iestāšanos ar ierobežotām augu iekšējām attīstības spējam. Piemēram, augu ražība ceļas no ūdens vai mitruma devumiem tikai līdz zināmai normai; lieks mitrums, kas parsniedz optimumu, mazina ražu. Arī tuvojoties optimumam, ražas pieaug lēni, ne jau proporcionāli. Tas pats sakāms par saules gaismu, siltumu, augu barības vielām un zemes fizikālām īpašībām. Tāpēc arī, kā tas jau aizrādīts agrāk uz zināmas zemes platības nav iespējams ražot neaprobežotu produktu daudzumu lauksaimniecībā /pretēji rūpniecībai/.

Šī likuma pastāvēšanu jau zemes kultūras pirmās stadijās neatzīst daudzi zinātnieki, ka, piemēram, profesors Waterstradts, Dade, Daferts izmēģinājuma nolūka uzturējies Brazīlijā Sao -Paulo provincē, petījis mežu dedzināšanas kultūru, ko piekopa brazīlieši, un salīdzinājis to ar zinātniskā institūtā izdarītiem mēģinājumiem, saimniekojot ar intensīvas zemkopības kultūras pamēģieniem. Pēc Waterstradt'a atzinumiem, intensīvā zemes kultūra arī Brasīlijā bijusi ienesīgāka par ekstensīvo.

Arī profesors Kārlis Balodis pārliecināts, ka šis likums iestājas tikai tad, kad zemes izmantošanas intensitāte sasniegusi tādu pakāpi, kad ražas pieaugums, sakarā ar pielikto darbu un kapitālu, kļūst niecīgs. Līdz tam vēro gluži pretējo, ražas no saprātīgas intensīvas kultūras tikai palētinās, t.i. kā darba, tā pa daļai arī kapitāla daudzums uz katru nākošo kvintālu samazinās /pamats - zemes aršana, sēkla, ecēšana, pļaušana paliek gandrīz viena un tā pati pie augstas, kā zemas ražas, vienīgais rūpīgāks darbs - dziļāka aršana, izmeklēta sēkla, sēklas kodināšana./

Par šādā veidā saprastu kritošā ražīguma pieauguma likumu vairs nav ko strīdēties. Ja cenas par zemām produktiem, kas ražoti intensīvas saimniecībās, tad tas pats arī produktiem, kas ražoti ekstensīvas saimniecībās. Ja ekstensīvas saimniecības eksistē un intensīvas krīzes laikmetos bankrotē, tad iemesli meklējami citur. Ekstensīvas saimniecības vadītājs samazina ražošanas izdevumus uz savas algas rēķina, intensīva saimniecība tas mazāk iespējams.

Atgriezīsimies pie apstākļiem, kas atstāj iespaidu uz intensitātes faktoriem. Tie butu: 1/ tautsaimnieciskie apstākļi, 2/ zinātnes un tehnikas sasniegumi, 3/ zemes, resp. augstnes apstākļi, 4/ satiksmes apstākļi un beidzot 5/ uzņēmēja personība.

ad 1/ Pie tautsaimnieciskiem apstākļiem pieder lauksaimniecības produktu cenas, kapitāla procentes, darba algas, kā arī lauksaimniecības uzņēmuma piederumi, resp. darba rīku un materialu cena. Darba dienas saīsināšana, darba algu pacelšana, kredita iegūšanas sadārdzināšana, mākslīgo mēsļu cenas sacelšana, zemes lauksaimniecības produktu cenas - tas viss spiež samazināt ražošanu, t.i. - noved pie ekstensīvas ražošanas. Pretējas parādības darbojas ražošanu veicinošā virzienā.

ad 2/ Ražošana var pieaugt pie vienādiem tautsaimnieciskiem apstākļiem, ja zinātnē uzrāda kādus sasniegumus vai nāk klajā kādi tehniski atklājumi, kas pēdējā laikā nav retums. Sevišķi tie jāuzsver sasniegumi lauksaimniecības ķīmijā. L i b i g a atklājumi par augu barošanu ar neorganiskām vielām / K_2O , P_2O_5 , N un CaO /. Liela nozīme apzinātai lopu barošanai, kad dod lopiem vajadzīgās barības vielas un vajadzīgā samēra, kā to dara zemi meslojot. Šie sasniegumi pie vienādam produktu cenām paceļ uzņēmuma ienesīgumu.

ad 3/ Augsne un klimats var iespaidot intensitāti, jo piem., smilts zeme prasa daudz kapitāla tās pārveidošanai par auglīgu zemi. /Jāuzved māls/. Purvu zeme, pie gadījuma, var būt ienesīga, jo tā satur slāpekli, bet maz kalka, - kā tas ir pie mums. Sauss klimats prasa apūdeņošanu. Liels nolījums prasa nosausināšanu.

ad 4/ Satiksmes ceļi. Parasta parādība, ka daudz maz vienādas preču cenas nodibinās tikai lielākās patēriņa vietās. Lauksaimnieks, kas ražo noietam, produktu transporta izdevumus no savas saimniecības līdz patēriņa vietai spiests iekalkulēt pārdošanās cenā, ka arī otrādi - pašizmaksas cenā spiests iekalkulēt izdevumus par tirgū pirktā priekšmeta pārvedumu no tirgus līdz savai saimniecībai. Tādā ceļā līdz ar attālināšanos no tirgus palielinās ražošanas izdevumi par transportu, kas bieži vien samazina ražotāja tīrpeļņumu. Šo jautājumu, par attāluma iespaidu uz preču cenu lauksaimniecībā, jo sīki pētījis J. H. von Thūnens darbā "Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie". Rostock 1826.g., II. izdev. 1842.g. Thūnens iziet no abstrakcijas, iedomāta stāvokļa, ne īstenības, /izsle dz zemes cenu, darba algu, procentu taksi, zemes auglības starpību, mašīnas, pārstrādāšanu/. Iedomājās vienveidīgu pilsētas apkārtni, kur nav ne upju, ne dzelzceļu, kas atvieglotu satiksmi. Tādā iekārtā vai stāvoklī ražas cenai uz vietas jābūt šādai, jo tālāk no pilsētas, jo lētakai. Tas tapec, ka patēriņa vieta cenas vienāda labuma precei apm. vienādas. Tādā ceļā patēriņa vietas cena rodas no ražošanas pašizmaksas plus transports. Pēc Tīnēna atzinuma pilsētas apkaime, pie iedomātas vienādas peļņas, esot iespējams nodarboties ar intensīvu zemes kulturu - darzkopību, sakņkopību, bet attālakos novados saimnieko ekstensīvak.

Praksē viņa uzskats tiktālu sakrīt ar dzīves īstenību, ka pilsētu apkaime patiešām atrodas dārzi, bet otrā joslā tomēr nav meži. Īstenībā apstākļi daudz sarežģītāki, jo arī bez attālumiem uz zemes intensīvu apstrādāšanu atstāj iespaidu vēl citi apstākļi. Izejot no Tīnēna mācības, Anglijai vajadzētu būt visintensīvākai zemkopības zemei, tomēr tas tā nav. Holande un Belgija zināmās nozarēs pārāka. No visas pasaules saimniecības viedokļa raugoties, Anglija būtu uzlūkojama par Eiropas patēriņa centru.

Dzelzceļu, auto un lētais jūras transports liek Tīnēna zemkopības joslas parkārtot.

Līdzīgā attālumu nozīme jāievēro arī vienā atsevišķā saimniecībā, nemot vērā atsevišķa lauka atrašanās vietu no saimniecības centra ēkām /die Entfernung der Acker vom Hofe/. Šis apstāklis ierobežo zemkopības saimniecības lielumu. Uz zemkopja saimniecības lielumu un lauku iedalīšanu atstāj iespaidu dažādi apstākļi dabā, kā zemes labums, zemes reljefs, saimniecības raksturs etc. Viss tas, ko Tīnēns nav ņēmis vērā. /Mūsdienās katra satiksmes palētināšana tuvina zināmu vietu tirgum/. Tagad lauksaimniecības, resp. zemkopības uzņēmuma lielums liela mērā ierobežots, kur vien darba spēks dārgs.

Pēdējos gados, kad dzelzceļu satiksmi korigē auto un aero, attālumus pārvar viegli. Attālumiem lauksaimniecībā vairs nav lielāka nozīme, kā citiem ražošanas izdevumiem - mākslīgiem mēsliem, lētām darba spēkam. Pie tam jāņem vērā smago un ātri bojājamo produktu pārstrādāšana: bietes-cukurā, kartupeļus - spirtā, gaļu, zivis, augļus - konservos un ekstraktā, pienu - kondensētā pienā.

ad 5/ Jo uzņēmums kļūst intensīvāks, jo lielāka atbildība krīt uz uzņēmuma vadību par uzņēmuma ienesību. Šeit jāprot kalkulēt, jāprot zinātnes un tehnikas sasniegumus ar aprēķinu pielietot, ar kalkulācijas palīdzību realizēt.

Valsts uzdevums šinī gadījumā atvieglot zemkopības intensīvēšanu-veicināt zemkopju izglītību, lauksaimniecības pētīšanu un zinātnes atziņu popularizēšanu.

Racionāla lauksaimniecība - zemes statika.

Racionāla lauksaimniecība prasa, lai zemei atdotu visas tās augu barības vielas, kas ar ražu tiek zemei atņemtās. Šādu zemes auglības uzturēšanu līdzsvara sauc par zemes statiku. Augsne atrodami visi dabā sastopamie minerāli, bet augi no tiem lieto apmēram kādus 12. Līdzšinējie novērojumi rāda, ka augu dabīgai attīstībai nepieciešamas šādas 10 vielas: ūdens, ogļskābe,

slāpeklis, fosforskābe, kaliji, kaļķis, magnēzijs, dzelzsoksids, sērskābe un chlors. Lielākā daļa no šīm vielām atrodama dabā - augsnē neaprobežotā daudzuma un pietiek neaprobežotam laikam. Augu barības vielas, kas sagādā rūpes zemkopim, ir slāpeklis, fosforskābe, kaliji un kaļķis. Šo augu barības vielu krājumi augsne kātrām apzinīgām zemkopim jācenšas atjaunot vecā daudzumā - jauztur zemes statika. Izdevīgā gadījumā, lai paceltu augu ražas, jācenšas šīs vielas pat pacelt, pavairojot virs līdzšinējā krājuma, virs iepriekšējā daudzuma, lai tuvotos optimumam.

Ja augsne satur	N	zem 0,06 %	, tad tā ir nabaga ar N;
"	"	N ap 0,20 %	" " " pietiekoši bagāta ar N;
"	"	N ap 0,30 %	" " " bagāta ar N;
"	"	P ₂ O ₅ zem 0,07 %	" " " nabaga ar P;
"	"	" ap 0,15 %	" " " pietiekoši bagāta ar P;
"	"	" ap 0,25 %	" " " bagāta ar P;
"	"	K ₂ O zem 0,05 %	" " " nabaga ar K;
"	"	" ap 0,15 %	" " " pietiekoši bagāta ar K;
"	"	" ap 0,20 %	" " " bagāta ar K;
"	"	Ca 0 zem 0,05 - 0,10%	" nabaga ar Ca;
"	"	smilts māla	
"	"	" ap 0,20 - 0,50%	" pietiekoši bagāta ar Ca;
"	"	" ap 0,30 - 1,00%	" bagāta ar Ca;

Labības augu barības vielu patēriņš vienai ražai atkarīgs no ražas augstuma. Vidēja./vācu/kviešu raža 15 kvintālu graudu un 30 kvintālu salmu atņem augsnei 45,6 kg. slāpekļa, 26,7 kg. kalija un 18,45 kg. fosforaskābes.

Zemes mēslojumu veidi: Kūtsmēsli satur visas augu barības vielas, jo viņi paši ceļušies no augiem. Tie ir vērtīgākie starp citiem mēsliem. Zālmēslojumi pie mums maz izplatīti.

Jaunākie mēsli ir mākslīgie mēsli, kurus pēdējā laikā jo plaši pielieto. Īsto mākslīgo mēsli nozīmi noskaidroja vācu lauksaimniecības ķīmiķis J. Liebig, atklājot, ka augi uzņem ne organiskās vielas, kā to domāja Albrechts Ters, bet heorganiskās. To pierādot apstākļi, ka stādī augot itin labi ūdenī, kur šķīdinātas visas augiem nepieciešamās augu minerālās barības vielas. No šī laika - 1840.gadiem - pieņemas zemes mēslošana ar mākslīgiem mēsliem.

Tirgū sastopamie mākslīgie mēsli ir šādi:

1/Slāpekļa mēsli

Slāpekļa saturs zemē ir stipri mainīgs, jo zemes slāpeklis atrodas neemitīgā cirkulācijā ar gaisa slāpekli. Augsne uz 1 ha ikgadus ar savam bakterijām /aboliņš/ saista ap 50 klg. slāpekļa, ar nokrišņiem nonāk zemē / ar lietu, sniegu, rasu/ 4 - 6 kg., absorbcijas ceļā 12 kg.

Līdz 1914.g. galvenie tirdzniecības mēsli bija čiles salpētris - 15, 5% slāpekļa un sērskābais amonjaks - 19 līdz 21 % slāpekļa. Tagad pirmā vietā nostājušies sintētiskā ceļā iegūtie slāpekļa savienojumi - kā natrona salpētris ar 16% slāpekļa, kalka salpētris - 13 līdz 15 % slāpekļa, norgesalpetris, kalka slāpeklis - 15 - 21 % slāpekļa un amonija nitrāts - 34 - 35 % slāpekļa.

2/ Fosformēsli zemē ir daudz pastāvīgāki par slāpekļa mēsliem. Zemes mēslošanai lieto: dabiskos fosfātus vai jēlfosfātus, superfosfātu - 18 %, tomassārņus - ar 12 - 23 % P₂O₅.

3/ Kālijmēsli - jēlsāļi - karnalīts, kainīts, silvintāts - 9 - 17% K₂O, un koncentrētie kalija sāļi / 38 - 42 % /.

4/ Kalka mēsli - kalkakmens / 56 % /, dedzinātais kaļķis / 85 - 90% /, mergels / 50 - 95 % / . Ar pēdējiem līdzekļiem notiek zemes kaļķošana vai mergelēšana.

Mākslīgo mēsli jēlvielu krājumi dabā sastopami pietiekošā daudzumā gadu tukstošiem, tā kā to lietošana un krājumu mazināšanās cilvēku sugas eksistenci neapdraud.

Pie racionālas lauksaimniecības pieder vēl ūdens regulēšana, augsne ar nosausināšanu un apūdeņošanu. Mērena klimata zemēs rūpes par zemes nosausināšanu, mazākas par apūdeņošanu. Subtropu un tuksnešos, arī pustuksnešos jā rūpējas par apūdeņošanu. Šos darbus sauc par zemes meliorāciju. Ar zemes meliorāciju pagarina augu vegetācijas periodu. Zeme ātrāk sasilst. Augsnēs mitrums turas augiem vēlām pakāpē. Smiltāju var padarīt par auglīgu zemi ar māla kārtas uzvešanu, kā to lielā mērā praktizē lauksaimniecības paraugu zemē - Dānijā.

Zemes Ipašumu sadalījums.

Apskatot zemes Ipašumu sadalījumu, jāizšķir Ipašuma jēdziens no uzņēmuma vai saimniecības. Šie jēdzieni nesedzās viens ar otru. Pastāvot zemes lielīpašumiem - iespējamās sīksaimniecības, un otrādi - pastāvot sīkīpašumiem - iespējamās lielsaimniecības. To panāk ar rentēšanu un izrentēšanu.

Zemes sadalījumam pēc Ipašniekiem un uzņēmumiem liela nozīme kā no saimnieciskā, tā sociālā viedokļa. Šie divi viedokļi bieži, katrs par sevi ņemot, noved pie preteja uzskata un rada nesaskaņas. Ja raugāties uz zemes vienību kā saimniecisku vienību, no viņas tehniski - ekonomiskām ražošanas spējām un tad no privātsaimnieciska ienesīguma viedokļa, un šis atziņas salīdzinām ar tautsaimniecisko produktivitāti, ņemot vērā tautas dzīvā spēka un bagātību izmantošanas iespējas, tad atziņas būs dažādas.

Sociālais viedoklis uzlūko zemes Ipašumu, kā lauku iedzīvotāju sociāla nogrupejuma pamatu.

No sociālā viedokļa raugoties, ir netaisni, ka lieli zemes Ipašumi atrodas nedaudzu personu rokās, tā kā pārējai daļai grūti iegūt zemi, jo nav piedāvājuma. Līdz ar to pārējā lauku iedzīvotāju daļa kļūst par laukstrādniekiem, vai aiziet uz pilsētu. Līdz šim visās tautās vērojama lauku iedzīvotājos cenšanās kļūt pie sava zemes stūrīša, kļūt par vecāku zemes Ipašumu, ja ne vienīgiem, tad daļas Ipašniekiem. Ja tas nav iespējams, bezzemnieki jut Ignumu pret zemes Ipašniekiem. To novero pat tagad, kad patstāvīga darba iespējamības atrodamas citās nozarēs. Atzīts, ka ne ar ko nevar tā aizaudzināt un attīstīt cilvēkos tēvijas un dzimtenes mīlestību, kā ar zemes Ipašumu. Zemes Ipašums saista katru atsevišķu ar vispārības priekiem un bēdām.

No saimnieciskā viedokļa raugoties, zemes Ipašnieks pieliek zemes gabalam vairak puļu un intereses, nekā to var sagaidīt no vienkārša laukstrādnieka vai rentnieka. Pedejais ieinteresets ne saimniecības labklājība, bet saimniecības izmantošana - atlikuma. Jo vairak Ipašnieks saistīts ar zemi, jo vairak tas zeme iegulda darba.

Ja to neprasa saimniecības raksturs, saka H e s s e, lieli zemes Ipašumi vai to savienojumi nav attaisnojami. Bet jautājums rodas, kur te robeža?

Vācu valsts satversmē runā par zemes iedalīšanu tiem, kam tās nav. Piemēram, 155.pants noteic, ka zemes sadalīšanu un izmantošanu uzrauga valsts, ar nolūku novērst nelikumības, bet tuvināt mērķim, lai katram vācietim / pilsonim/ būtu veselīgs dzīvoklis un katrai vācu ģimenei, sevišķi bērnu bagatam ģimenēm, nodrošināts viņu vajadzībām piemērots dzīvoklis un patverums /Wirtschaftsheimstätte/. Sevišķi jāievero kara dalībnieki. Zemes Ipašums, kas vajadzīgi dzīvokļu būvē, nometināšanas vajadzībām vai lauksaimniecības veicināšanas nolūkos, valstij tiesība atsavināt. Zemes Ipašnieka pienākums pret sabiedrību ir zemes Ipašumu apstrādāt un izmantot. Zemes Ipašuma vertība, kas tai nak kļāt bez darba un kapitāla ieguldišanas, pieder sabiedrībai.

Mūsu valsts satversmē tādu noteikumu nav.

Zemes īpašumu lielumu grupas.

Zemes īpašumus pēc platības šķiro: 1/ latifundijas - nevar apsaimniekot no viena centra - agrākie zemnieki padzīti, 2/ muižas, kurās apsaimnieko no viena centra un kuru īpašnieki vada saimniecību, musu apstākļos līdz 1000 ha, 3/ zemnieku saimniecībās, kur īpašnieki rīko un paši līdzstrādā, vai arī paši ar ģimenes locekļiem veic visu darbu - 30 līdz 100 ha, 4/ parcelēs, kad zemes gabali tik mazi, ka īpašnieka ģimene uz tās neatrod pilnīgu nodarbošanos.

Piederību pie vienas vai otras zemes lieluma grupas nenoteic vienīgi īpašuma platība, bet arī zemes auglība un izmantošanas veids. P.p. 100 ha liels vīna dārzs jau lielsaimniecība, 100 ha liels smiltājs-neko nedod.

Latifundiju vēsture. Pēc katra lielāka laikmeta vienā vai otra valstī nodibinas zemes lielīpašumi. Tādus sastapa senā Romā, kuru īpašnieki bija valsts vīri. Vidus laikos lielīpašumi izvirzījās Spānijā, arī Itālijā, Vācijā, Francijā, kas piederēja grāfiem, baznīcai un muižniecībai. Jaunākos laikos - 17. g. simtenī un vēlāk, kad attīstījās Anglija tirdzniecība un rūpniecība, zemnieki grūto apstākļu dēļ pārdeva savus zemes gabalus un aizgāja uz pilsētu. Tā kā vēlēšanu un politiskās tiesības Anglijā bij saistītas ar nekustamā īpašuma lielumu, tad arī aristokrātija savus zemes īpašumus centās paplašināt un nodrošināt tos savām ģimenēm. Bez tam pie zemes atsavināšanas bij jāmaksā augsts nodoklis, kas bij par iemeslu tam, ka mazturīgākie nevarēja iegūt zemi. Vēl tagad Anglijā lielāko zemes īpašumu cena tik augsta, ka viņu ienākums ne tālu nesedz samaksātā kapitāla procentes. Tāpēc šādus īpašumus var iegūt vienīgi turīgi, kas ar kapitāla procentēm var nerēķināties. Kontinentā, pēdējos gadu simteņos, tādu latifundiju dibināšanās nav novērota.

Lielo zemes īpašumu jaunās puses parādās visvairāk tad, kad latifundijas dibinās zemnieku īpašumu vietā - zemi sakopojot atsevišķu personu rokās. Tādu piemēru daudz: Romā, kad zemnieki - pilsoņi devās uz pilsētu saņemt brīvo maizi, zeme koncentrējās latifundijās. Plinius teicis: Latifundia perdidere Italiam. 16. un 17. g.s. Skotijā radās lielas aitu fermas agrāko zemnieku saimniecību vietā. Arī Spānijas centra, tagadēja Argentīnā, vietām arī U.S. A. - Dakota un Kalifornijā radušas latifundijas. Iznēmumi ir arī Saksijā, kur vairākas muižas apvieno vienas personas rokās cukurbiešu kultūrām, - pēc zemnieku padzīšanas. Friedrichs Lielais gan teicis par latifundijām, ka: "Menschen halte ich vor den grössten Reichtum". Pēdējā laikā latifundiju dibināšana nav vērrojama, jo kapitāls lauksaimniecībā parasti nerentējas ar tik augstu %, kā citur. Lielu mašīnu nodarbināšana, uzņēmuma paplašināšana lauksaimniecībā ne katreiz dod iedomātos panākumus.

Lauksaimniecības zemes sadalīšana tik sīkos gabalos, kad tā vairs nesagada darbu un iztiku viņas īpašniekam ar ģimeni, nav ieteicama. Šādos apstākļos īpašnieka darbs lauksaimniecībā netiek pilnīgi izmantots. Raksturīgs piemērs - Japāna, kur 5 ha zemes jau muiža, un kur paši sīkie zemes īpašnieki prasa zemes īpašumu pārkārtošanu. Japānā daudz zemes aiziet ceļos un robežās. Zemnieks netiek pie kārtīga saimniecības inventāra, mašīnām, bet galvenais - darba spēks netiek pilnīgi izmantots.

Ja sīkie zemes gabali tiek apstrādāti kā blakus nodarbošanās - pilsētu un rūpniecības rajonu tuvumā, tad apstākļi citādi. Īpašnieks ierīko sakņu un augļu dārzu; šis mazais gabaliņš fabrikas strādniekam vai amatniekam, sīkam tirgotājam, arī ierēdnim dod darba pārmaņu, svaigu gaisu, dod iespēju brīvā laikā sagādāt dārzu augļus pārtikai.

Zemnieku saimniecība ir tāda saimniecība, kurā viņas īpašnieks ar ģimeni atrod pietiekoši darbu, kā arī no šī darba pārtiek bez citiem blakus ienākumiem. Ja zemkopis nespēj pārtikt no sava zemes gabala un meklē nodarbošanos ārpusē, tad viņš kļūst par sīksaimnieku vai amatnieku.

Mūsu agrārlikuma 31.p. piezīme par sīksaimniecībām nosauc zemes platības līdz 15 ha.

Vācijā par lielzemniekiem - Grossbauer, sauc no 20 līdz 100 ha, vidējiem zemniekiem - 5 līdz 20 ha, sīkzemniekiem /Kleinbauer/ no 2 līdz 5 ha lielu zemes gabalu īpašniekus.

Līdz agrārai reformai, par kuru sīkāk runāsim vēlāk, Latvijas teritorijas zeme sadalījusies šādi: / agr. ref. 10 gadī 342 lp./:

Privātmuižas	3,16 mlj. ha.....	48,10 %
Valsts īpašumi.....	0,66 " "	10,06 %
Zemnieku zeme.....	2,58 " "	39,32 %
Mācītāju muižas.....	0,07 " "	1,09 %
Pārejās zemes	0,09 " "	1,43 %

6,57 milj. ha100 %

Tagadējais Latvijas teritorijas sadalījums pēc saimniecību lieluma šāds: / pēc 1929.g. lauksaimniecības skaitīšanas datiem- 8.lp./ Mums nav statistikas pēc īpašumiem, bet pēc saimniecībām/.

I gr. 1 - 2 ha saim. sk.	12,1 t. - 5,40 %	zem.koppl. 18,1 ^t ha - 0,41%
II " 2 - 5 " "	23,2 t. - 10,32 %	" " 80,7 " - 1,84%
III " 5 - 10 " "	43,8 t. - 19,50 %	" " 333,2 " - 7,61%
IV " 10 - 15 " "	36,9 t. - 16,41 %	" " 460,7 " - 10,52%
V " 15 - 20 " "	35,9 t. - 15,97 %	" " 629,9 " 14,30%
VI " 20 - 30 " "	33,1 t. - 14,72 %	" " 787,5 " - 17,96%
VII " 30 - 50 " "	23,6 t. - 10,52 %	" " 926,0 " - 21,14%
VIII 50 - 100 " "	14,9 t. - 6,63 %	" " 971,6 " - 22,17%
IX " pāri 100 " "	1,2 t. - 0,53 %	" " 177,3 " - 4,05%
	224.670 100 %	4.381.941 ha 100%

Saimniecības vidējā platība 19,5 hektāri / Seit nav ieskaitītas saimniecības līdz 1 ha, kuru skaits 41.443 ar platību 12.755 ha/. Vecsaimniecību vidējās platības / 32.lp./ 1929.g. ir vidēji

Kurzemē	33,53 hektāru
Zemgalē	30,62 "
Latgalē	12,22 "
Vidzemē	34,66 "

Vidēji.: 22,00 hektāri

Tā tad vecsaimniecības vispār lielākas par jaunsaimniecībām un arī par vidējo zemes platību - 19,5 ha.

Lielsaimniecības un sīksaimniecības.

Rūpniecībā vērojama parādība, ka lielie uzņēmumi zināmās nozarēs bieži ražo lētāk, apmierina pilnīgāk tirgus pieprasījumu un maziem neizveidotiem uzņēmumiem jāiet dibenā. Rūpniecības uzņēmuma attīstība dibinās uz tehniku, uz kapitāla ieguldīšanu uzņēmumā, lauksaimniecības galvenais ražas noteicējs tomēr paliek daba. Arī pie vājām lauksaimniecības uzņēmuma ražošanas spējām, pie neizdevīgiem ražošanas apstākļiem lielie lauksaimniecības uzņēmumi nevar izspiest mazos, jo lauksaimniecības uzņēmums lielā mērā ir arī paša ražojumu patērētājs. Ja arī grūti iet sīksaimniekam, tam tomēr grūti skīrties no savas brīvās darba vietas. Šeit lauksaimniecības īpatnības.

Lauksaimniecības uzņēmumu lielumu - platību pa daļai noteic šādi apstākļi:

1/ zemes reljefs. Piemēram, kalnainā apvidū pati daba, dabas reljefs padara neiespējamus lieluzņēmumus. Te iespējas vienīgi lielas mezsaimniecības.

2/ klimatiskie apstākļi - jo īsāks vai neizdevīgs vegetācijas

periods, jo mazāk gada laikā var ražot, jo lielākai jābūt saimniecības platībai.

3/ tehnikas sasniegumus / kas dienas kārtībā sākot ar 19.g. simtēna pirmo pusi/ - arvienu pilnīgāk izmanto liels uzņēmums, nekā sīks uzņēmums - arī lauksaimniecībā.

Lieluzņēmuma un sīkuzņēmuma stāvokļu raksturojums:

1/ Lieluzņēmumā iespējama pilnīgāka darba dalīšana un darba savienošana /speciālizēšanās/.

2/ Darbu vadītājs, kas nestrādā fizisku darbu, spēj vairāk sekot tehnikas sasniegumiem un tirgus apstākļiem.

3/ Lieluzņēmumi uz vienas un tās pašas zemes platības nodarbiņa mazāk strādnieku kā sīkie uzņēmumi.

4/ Lieluzņēmumos strādnieku uzraudzība prasa izdevumus, sīkākos uzņēmumos strādā fizisku darbu un vada pats īpašnieks, resp. rentnieks.

5/ Darba spēka trūkuma un krīzes laikos sīkais lauksaimnieks tik daudz necieš kā lielsaimnieks.

6/ Sīksaimniekam darba lauks arvienu tuvāk pie mājām, kā lielā uzņēmumā. Līdz ar to atkrīt tālā staigāšana un braukšana.

7/ Tehnikas sasniegumi piemēroti vairāk lielsaimniecībām, kur lieli tīrumi, vienveidīgāka zeme / traktori, rindu sējmašīnas/ . Lielāka mašīna, ko lieto lieluzņēmējs rentējas labāk par mazo mašīnu, ko lieto sīkuzņēmējs. Ja sīkie saimnieki apvienojas kooperatīvā, tad apstākļi labojas.

Vācu lauksaimniecības statistika rāda, ka jo lielāka saimniecība, jo samērīgi vairāk tā pielieto motora vai tvaika spēku. Mašīnu pielietošana lauksaimniecībā pieaug arī līdz ar darba algu celšanās.

8/ Sīkzemnieka saimniecības ēku uz samērīgas platības arvienu vairāk, ka lielsaimniecībā, un līdz ar to uz 1 ha ēku kapitāla procenti lielāks.

9/ Lielsaimniecība iepērk preces vairumā un pārdod vairumā, kāpēc cenas viņai labvēlīgākas /sīksaimniecībās izpalīdzas ar apvienošanos kooperatīvos/.

10/ Lieluzņēmējs savus ieņēmuma ražojumus apstrādā /piem., pienu, augļus/ rūpnieciskā kārtā / Sīksaimnieks to var sasniegt ar apvienošanos lauksaimniecības kooperatīvos, bet tādā gadījumā - transports/.

11/ Lielle uzņēmumi saimnieciskā attīstībā progresīvāki, sīkie konservatīvāki /franču zemnieki/.

12/ Lielsaimnieks pilnīgāk izmanto darba spēku, var kalpat maksāt lielāku algu, ka arī sagadat tam ertakus dzīves apstākļus.

Ražošanas virziens liel- un sīksaimniecībās.

Zemes kultūrām dažāda lieluma saimniecībās savs virziens. Lielsaimniecībās, p.p. Vācijā, procentuāli ņemot, lielāks aņamzemes daudzums. Pie mums to nevar konstatēt. Bet gluži pretējo - jo lielāka saimniecības zemes kopplatība, jo samērīgi mazāks aņamzemes procents. Piemēram, vecsaimniecībās:

1 - 2 ha saimn. aņamzemes					
2 - 5 " "	/arī dārzi/	0,87 ha,	plāvu	0,31,	zemes kopl.1,48 ha
5 -10 " "	" "	2,02 "	" "	0,74 "	" " 3,67 "
10 - 15 " "	" "	3,89 "	" "	1,44 "	" " 7,60 "
		5,88 "	" "	2,35 "	" " 12,35 "

	arānzemes						
15 - 20 ha saimn./arī dārzi/	7,88	ha, pļavu	3,33	zemes kopl.	17,38	ha	
20 - 30 "	10,68	" "	4,89	" "	24,69	"	
30 - 50 "	17,24	" "	7,84	" "	39,26	"	
50 - 100 "	26,75	" "	13,32	" "	65,37	"	
pāri 100 "	41,67	" "	24,83	" "	133,27	"	

Kopā vidēji 9,61 4,35 22 ha.

Piezīme: Kopplatībā ieskaitītas arī citas kultūras, kā meži, ganības etc.

Jaunsaimniecībās arānzemes vēl mazāk. Nedaudz sīksaimniecībām pārsvars tanīs lauksaimniecības nozarēs, kas prasa rūpīgu darbu, ko nevar sagaidīt no vienkārša strādnieka. Sīksaimniecības mazāk sveša /algota/ darba spēka, kāpēc darbs rūpīgāks un personu maiņa mazāka. Tapec novērots, ka lopkopība /piensaimniecība, cūkkopība putnkopība u.t.t./ sīksaimniecībām vairāk piemērota. Arī sakņu, augļu un tirdzniecības augu - linu, tabakas, puķu, ražošana vietām novērojama sīksaimniecībās, jo sīksaimnieks par darbu šīs blakus nozarēs mazāk rēķina. Statistika rāda, ka ragu lopu, govju, cūku, vistu Vācijā vairāk sīksaimniecībās, kā lielākās saimniecībās /rēķinot uz 100 ha zemes platības/.

Graudkopība, rūpniecības augu kultūras, aītkopība, mežkopība vairāk piemērotas lielsaimniecībām.

No saimnieciskās drošības viedokļa atzīts, ka itin labi tautsaimniecība kombīnējas liel - un sīksaimniecības. Aprēķināt lauksaimniecības uzņemumu dažādu lielumu ienesību ir stipri grūti un šādā aprēķinā bieži ir nedroši.

Tautsaimnieciskā parādība ir tā, kā lielsaimniecības no 100 hektāriem zemes dod vairāk pilsētai partikas vielu, kā no tādās pašas platības sīksaimniecības. Toties uz vietas viņas /lielsaimniecības/ uztur mazāk cilvēku. Sīksaimniecības tas ir otrādi. P.p. Vācija - kara laika krīzes laikmetus, kad pasaules tirgi ierobežoti, krīzes pārdzīvo vieglāk sīksaimniecību zemes, kas nav saistītas ar pasaules tirgu. Pēc ražoto produktu vērtības vai barību vērtību vienību daudzuma uz 100 ha sīksaimniecības ražo parasti vairāk kā lielsaimniecības, lai arī viņu darbs mazāk ražīgs. Tapec lauksaimniecība un tautsaimniecībā sīksaimniecībām ieradama svarīga vieta. No otras puses, lauksaimniecība ir rūpniecības produktu pircēja - lauksaimniecība ir iekšējais tirgus. Jo biežāk lauki apdzīvoti, jo plašāks vietējā rūpniecības produktu tirgus.

Liel - un sīksaimniecības vēsturiskā atzinuma perespektīvē.

Atziņas par liel- un sīksaimniecību priekšrocībām veidojas līdz ar vispārējo tautsaimniecības attīstību.

Merkantilisti uzstājās par sīksaimniecībām no 8 - 20 ha. Viņi mācīja, ka neapgažama ir patiesība, ka, jo mazāks zemes īpašums kādai personai, jo rūpīgāk un pilnīgāk viņa to apstrādā. Jo vairāk uz zināmas zemes platības iegulda darba un kapitāla /mēslu/, jo samērīgi pieaugot raža. Tapec jāveicina sīk- un zemleku saimniecības. Valsts zeme nekad nevarot būt par sīki sadalīta - saka Mirabeau. Fiziokrati jau nostājās par lieluzņēmumiem /ne īpašniekiem/, jo viņus interesē tikai "produit net" - tīratlikums. Tīratlikums arvienu lielāks lieluzņēmumiem. Quesnay uzskatam Francijā pievienojās A. Jang /Joung/ Anglijā, norādot uz Fr. Lista uzstādīto harmonijasattīstību starp lauksaimniecību un rūpniecību - arī šeit esot saskaņa un vienāda gaita. Jangs pats bija fermers. Janga uzskatiem piekrita Vācijā Alb. Thaers. Thaers saka - Die Wohlfahrt, die Stärke, der Reichtum des Staates erfordert grosse Wirtschaft, - tas esot ražīgākas. Tomēr zemes īpašumu dalīšanai jāatstāj pilna brīvība, tad nodibināsies dabīga kārtība. / Im freien Spiel der Kräfte findet der Boden seinen Weg zum besten Wirt/. Dzīves pēdējos gados Thaers tomēr sācis vairāk atzīt arī sīkās saimniecības.

Klasīķis Ad. Smith / 1723. - 1790/ aizstāv sīksaimniecības un

dzimtbūšanas atcelšanu. Viņš bij pārliecināts, ka lielsaimnieku ienākumi tik lieli, ka viņiem maz interesējou tas, vai zeme tiekot labi vai slikti apsaimniekota. Jāatzīmē gan tas, ka faktiskais stāvoklis tomēr Smisa laikā bija tāds, ka angļu fermeru saimniecības / 100 ha agramzemes / bij daudz plūnīgāk un labāk apstrādātas, kā franču sīkās saimniecības. Franču zemnieki bij nebrīvi laudis, angļu fermeri - brīvi. Jaunākos laikos par sīksaimniecībām uzstājās sociālists E. Davids. Sociālisti, turpretīm, vispār aizstāv lielsaimniecības lauksaimniecībā. Lauksaimniecība jāiekārto pēc rūpniecības uzņēmuma principiem pilsētā. / Kautsky. Die Socialisierung der Landwirtschaft 1919.g. / Pagaidām ērtie darba apstākļi pilsētās pārvelkot strādniekus no laukiem uz pilsētām un laukiem būšot jāpārkartojas. Vienīgā izeja - lielsaimniecības. Davids tomēr izsakās, ka starp ražošanu rūpniecībā un zemkopībā pastāvot liela starpība: zemkopībā notiekot organiska, rūpniecībā mehāniska ražošana. Zemkopim jāreķinoties ar svarstīgiem dabas apstākļiem. Rūpniecībā ražošana nepārtraukta. Pēc Davida domām lieluzņēmumiem neesot nekādu priekšrocību, tās visas varot izmantot sīksaimnieki, dibinot kooperatīvas apvienības. Kā piemērs noderot Dānijas lopkopība, kur zemkopji apvienoti kooperatīvos, kas palīdz spēkbarības iegādē, kā arī pie piena produktu pagatavošanas un to pārdošanas. / Profesors Kārlis Balodis gan aizrāda, ka Dānijas stāvoklis varot pasliktināties / kas pašlaik notiek / tad, kad tagadējās labības izvedējas valstis, kā arī rūpniecības valstis, attīstīšot pašas savu lopkopību un laidīšot tirgū augstvērtīgus piena produktus. / Vācu profesors Serings aizstāv sīksaimniecības un prasa neracionāli saimniekojošo lielsaimniecību uzpirkšanu no valsts un to sadalīšanu sīksaimniecībās. Seringa iespaidota Vācijas valdība 1919.g. izdevusi likumu par 400.000 sīksaimniecību dibināšanu uz muižu zemes, meliorētas purvu zemes un nederīgās zemes. Serings vispār tomēr nav pret lielsaimniecībām. Šis 1919.g. likums nav realizēts, jo Vācijai trūkst naudas šī iekšējās zemes meliorācijas plāna izvešanai. Vācijā valda ieskaits, ka valstij jāierīko pilnīgi saimnieciski izmantojamas vienības ar gatavām ēkām un iedzīvi, un tikai tad tās jānodod jauniem īpašniekiem par pašcenu, t.i. ne tā, kā pie mums.

Profesors Kārlis Balodis principā aizstāv racionāli ierīkotas lielsaimniecības no 500 ha. Viņa nākotnes projekts / Der Zukunftsstaat / - sadalīt Vāciju 36.000 saimniecībās á 500 ha. / Skalveits par to zobojas /. Prof. K. Balodis uzsver, ka darbs lielsaimniecībās ražīgāks. Krievija nederot par paraugu, jo tur nerīkojās lietpratēji. Tur varētu būt arī citādi. Prof. K. Balodis apstrīd Davida dabīgo sīksaimniecību pieaugumu Vācijā. Šis pieaugums nerodoties dabīgā ceļā, bet kā sekas no 1886.g. uzsāktās iekšējās kolonizācijas Pozenē un Vakar-Prūsijā / Tagadējos poļu rajonos /. Prof. K. Balodis šo darbību sauc par muižu slaktēšanu. Pa daļai šī sadalīšana izdevusies ar valsts palīdzību, jo 1890.g., sakarā ar lauksaimniecības krīzi, daļa muižnieku bijuši iestīguši parādos un līdz ar lauksaimniecības produktu cenu krišanos muižu vērtība kritusi un muižnieki esot bijuši spiesti muižas pārdot. Valdība uzpirkusi un sadalījusi zemi, un sīkie naudas krājēji valdības ierīkotās saimniecības nopirkuši.

Profesors Kārlis Balodis arī saka: sīksaimniecības, ja tās nodibinātas, var pastāvēt un pat uzzelt, ja par tām valsts gādā, piekopjot sociālo agrārpolitiku, t.i. gādā par piensaimniecības kooperatīvu, mašīnu koplietošanas, sugas lopu audzēšanas kooperatīvu dibināšanu un uzturēšanu, sagādājot lētus ilgtermiņa kredītus un izsniedzot grūtos brīžos pabalstus. Dažas lielsaimniecības, piemēram valsts muižas, pēc profesora Kārļa Baloža domām, būtu katrā ziņā atstājamas. Tās piemērotas uzlabotas sēklas ražošanai, sugas lopu audzēšanai, un zinātniskiem pētījumiem. Tā tad arī prof. K. Balodis praksē samierinās ar valdošo vācu agrārpolitikas uzskatu, kā sīksaimniecībām jāiet roku rokā ar lielsaimniecībām.

LAUKSAIMNIECĪBAS UZŅĒMUMU TIESISKĀ FORMA.

Tagadējās parastās zemes izmantošanas formas ir šādas: 1/ privātipašuma saimniecības, 2/ administrācijas saimniecības un 3/ nomas saimniecības. Galvenais zemes izmantošanas veids ir privātipašuma

saimniecības, kad īpašnieks pats vada vai arī strādā līdz savai saimniecībai.

1/ Prīvātīpašuma saimniecībām šādas priekšrocības:

Zemes īpašnieks, dzīvojot uz savas zemes un vadot pats savu saimniecību, cieši saaug ar saimniecības interesēm. Tālāk, īpašnieka intereses nav viņa viena mūža intereses, tās iet tālāk pāri arī uz viņa pēcnācējiem. Šim pēdējam momentam svarīga nozīme lauksaimniecībā. Tā svarīgāka, nekā rūpniecībā un tirdzniecībā, jo lauksaimniecībā daudz tādu darbu un izdevumu, kas nedod atalgojumu vienas personas mūžā, vai mazākais pēc 3, 4 gadiem. Piem., mežs aug 80 - 100 gadus līdz sāk no tā ņemt atpakaļ. Bet arī meliorācija, ēkas kalpo ilgākam laikam, kāpēc vajadzīga pieķeršanās zemei, lai ieguldītu lauksaimnieciskā uzņēmumā kapitālus. Visdrošāk šādus ieguldījumus cilvēks dara tad, kad viņš drošs ka viņa darbs, darba pūlīni paliks viņam pašam vai viņa pēcnācējiem. Īpašnieka paša rūpība ir neatsverama.

No Latvijas zemes pēc 1929.g. lauksaimniecības skaitīšanas datiem / 1. izdevums/ īpašnieki apsaimnieko 84, 34 % no visu saimniecību kopplatības. Tā tad nospiedošais saimniecību daudzums tiek apsaimniekots no pašiem īpašniekiem. Visvairāk no īpašniekiem apsaimniekotās zemes Latgalē - 92,46%, /pēc platības/, Kurzemē 84,09 %, Vidzemē 81,03 %, Zemgalē, - 80,04%. Pēc saimniecību lieluma visvairāk paši apsaimnieko no 50 - 100 ha. lielas saimniecības. Mazos un vislielos zemes īpašumus apsaimnieko jau no 64, 21 - 77,55 %, t.i. sīkos un lielos vairāk iznomā, kā vidējos.

II. Zemes īpašuma apsaimniekošana ar administrāciju - pārvaldnieku.

Ja zemes īpašnieks pats nevar vadīt saimniecību, viņš var vest saimniecību uz sava vārda, riska un atbildības, iecelot pārvaldnieku. Visbiežāk pārvaldnieki nāk priekšā lielākās saimniecībās - muižās, kad īpašniekam nav vajadzīgo lauksaimnieka zināšanu, kad īpašnieks sieviete, mazgadīgs, nedzīvo uz attiecīga zemes gabala, - teiksim - dzīvo pilsētā. Pārvaldnieki rīkojas arī sabiedrību, valsts un pašvaldību lauksaimnieciskos uzņēmumos. Arī pie mums valsts apsaimniekošana muižās tiek pārzināta no ieceltiem pārvaldniekiem, ar agronomisku izglītību. Lai pārvaldnieki būtu saistīti ar uzņēmuma sekmēm, bieži cenšas pārvaldnieka algu saistīt ar saimniecības sekmēm, maksājot tam prēmijas. Pārvaldnieku rīcības brīvība parasti ierobežota ar noteikumiem - instrukciju, tā kā viņš reti kad drīkst rīkoties pilnīgi pēc savas brīvas atziņas. Statistisku ziņu par zemes pārvaldīšanas izplatīšanos Latvijā trūkst.

III. Noma. /Verpachtung/.

Ja kāds zemes īpašnieks nevar vai negrib dažu apstākļu dēļ savu lauksaimniecību apsaimniekot, ir iespējams saimniecību nodot citas personas rīcībā - apsaimniekošanā, saņemot par saimniecības bagātību lietošanu zināmu noteiktu atlīdzību naudā vai graudā. Zemes nomu iedala: a/ darba nomā /Arbeitspacht/, b/ graudu nomā /Teilpacht, Teilbau/, - vai izgraudošana un c/ naudas nomā /Geldpacht/. Vēl pazīst dzimtsnomu /Erbpacht/ un laika nomu /Zeitpacht/. Sastopamas arī nomas jauktas formas.

a/ Darba noma tīrā veidā tagad maz izplatīta. Pie darba nomas nomnieks zemes nomas sumu - atlīdzību zemes iznomātājam nokalpo darbā. Šī forma nav ieteicama, jo viegli noved pie izmantošanas un tāpēc nosodāma. Piemēram, iznomā zemes gabalu un par tā lietošanu jākalpo 20 darba dienas siena laikā.

b/ Izgraušana /Metayages/ - vēl tagad stipri izplatīta Itālijā, Dienvid-Francijā, Bālkānos un arī Latvijā. No graudnieka viedokļa raugoties, graudošanai tā priekšrocība, ka neražas gados neveiksmi līdzī cieš arī pats īpašnieks. Bieži izgraušanu sastop tad, kad īpašniekam pietiekoši labības sēklas un daļa dzīvā vai nedzīvā saimniecības inventāra, kuru nevēlās likvidēt. Citās zemēs izgraušana vīna dārzus, /Francijā/, tabakas laukus /Griekijā/, pielīgstot, ka graudniekam stingri jāievēro īpašnieka novērojumi un norādījumi darbā. Tomēr šī forma nav izdevīga ne priekš vienas, ne otras puses, jo bieži rodas pārpratumi līguma tulkošanā. Pēc 1929lg. lauksaimn. skaitīšanas Latvijā /III.gr. 21.lp., izgraudotā zeme 2,52 % no visas saimniecību zemes kopplatības vai absolūtos skaitļos 110.415 ha.

Izgraudotās zemes visvairāk Zemgalē - 4,53 % un pie tam Jēkabpils apriņķī - 8,4%. Pēc saimniecību lieluma izgraudoto saimniecību platība visvairāk no 20 - 100 ha. Lielākas un sīkākās vienības retāki izgraudotas.

c/ Naudas noma. Naudas noma ir galvenais zemes iznomāšanas veids. Naudas noma tā neērtība, ka naudas vērtības krišanās gadījumā iznomātājs nesapņems paredzēto reālo naudas maksu, bet tikai nominālo. Šo apstākļu pēc naudas inflācijas un deflācijas laikā naudas nomas vietā stājas dabiskā noma, kad naudas vietā ~~xxx~~ nomu noteic dabiskajās, graudā, piem., labībā, bet maksā pēc kursa resp. produktu cenas naudā.

Nomātās vai rentētās zemes pie mums daudz vairāk kā izgraudotās. Tās sastāda 11,99% un ir 0,525 milj. ha. No visas saimniecību kopplatības valstī naudas noma visvairāk izplatīta Vidzemē - 15,22 % / Rīgas apriņķī 18,03 %, Valmieras 19,04 %/, vismazāk Latgalē - 5,12 %.

Attiecībā uz nomātās zemes nozīmi dažāda lieluma saimniecību grupās, visvairāk iznomātas zemes no viena līdz pieciem hektāriem un parī 100 ha. Parī 100 ha lielas iznomātas saimniecības ietilpst valsts zemes īpašumi, kas iznomāti privātām personām un iestādēm priekšzīmīgu saimniecību ierīkošanai.

Dzimtsnomu /Erbpacht/ raksturo stāvoklis, ka nomnieks iegūst tiesību nomāt zemi uz nenoteiktu laiku un šī tiesība pāriet no paaudzes uz paaudzi mantošanas kārtībā, maksājot zināmu norunātu summu, vai pildot zināmus noteikumus vai pakalpojumus. Parasti dzimtsnomnieks pie nomas uzņemšanās maksā zināmu summu un tad ikgadējo nomu /Kanon/. Saimnieciskā stāvokļa ziņā dzimtsnomnieks stāv tuvu īpašniekam. Viņam liela interese pie saimniecības labklājības nākotnē. Nomā maksāšana daudz neatšķiras no iepirkšanās zemes izpirkšanas kapitāla nomaksas, bet tikai tā starpība, ka dzimtsnomas summa drusku mazāka par izpirkšanas maksas kārtējo procentu un kapitāla deldēšanas kopsummu. Dzimtsnomas lietošanas tiesības var pārdot un dalīt vienīgi ar īpašnieka piekrišanu. Dzimtsnomas sistēma noder saimnieciskai iekārtai, kad trūcīgus strādniekus grib padarīt par rentniekiem. Ja izrentētais patur tiesību zemes renti - nomas maksu grozīt, resp. paaugstināt, tad dzimtsnomnieka stāvoklis kļūst nenoteikts un viņš mazāk rūpēties par saimniecības nākotnes labklājību. Ja šīs tiesības nav, dzimtsnomnieks, cik tālu viņš pilda nomas noteikumus, līdzinās īpašniekam. Tā tad, jo vairāk iznomātājs ierobežo savas tiesības, jo dzimtsnomas nozīme pieaug.

Praksē dzimtsnoma pieņemta jau sen. Piemēram, daudzas valdības centušās uz valsts zemes nodibināt zemnieku saimniecības un tas iznomājušas dzimtsnoma atsevišķiem zemkopjiem - piem., Vācijas valstīnās - Meklenburgā. Šis dzimtsnomas institūts prasa, lai nomas līgums izslēgtu nomniekus - vidutājus. Latvijā šis nomas veids nav izplatīts, jo mūsu agrara reforma nosveras par labu privātipašumam.

Laika noma / Zeitpacht/ ir tad, kad nomas ilgums noteikts ar zināmu gadu skaitu. Šo nomas veidu visbiežāk piekopiši privāti zemes nomātāji. Laika noma Anglijā izplatīta jau vidus laikos, Vācijā - sākot ar 1700.g. Laika nomas jaunums - pēdējos nomas gados nomnieks noplicina zemi, resp. saimniecību.

Nomas noteikumi.

Nomas institūta nodibināšanās un iekārtošanās kādā valstī prasa laiku. Lai izaugtu spējīgi lielu zemes gabalu nomātāji, vajag rasties sagatavotiem, turīgiem un uzticīgiem saimniekotājiem. Tādi radušies Anglijā, kas nomā lordu muižas un apmierinoši saimnieko. Prūsijā iznomātās valsts muižas uzlūko par paraugsaimniecībām. Arī pie mums valsts iznoma privatpersonam un lauksaimniecības biedrībām valsts muižas par pazeminātu nomas maksu paraugsaimniecību ierīkošanai, tomēr šīs saimniecības līdz šim sevišķu priekšzīmi un prasmi vēl nav paspejušas parādīt. Pie nomas līguma noteikumiem svarīga nozīme nomas laikam, resp. ilgumam. Lielu zemes īpašumu ne viens negribēs nomāt uz 1 vai 2 gadi. Parastais lielsaimniecību izmantošanas laiks 9 - 12 - 18 gadi. Gaņaks termiņš izdevīgs abām pusēm: nomātājs drošākā var ieguldīt kapitālu zemes un ēku uzlabošanā; nomas devējs, ņemot drošu nomnieku, var vairāk būt pārliecināts par nomnieka lietderīgāku rīcību.

Pie izmantošanas nomnieks bieži iekļā nomas devējam savu inventāru, kā drošību par nomas samaksu. Tāpēc nomniekam, kas iekļālais inventāru, grūti nākās dabūt krēditus. Šī ir nevēlama parādība, kas traucē kredita iegūšanu.

Zemnieku saimniecību nomas līgumi bieži īsāki - 1 - 3 - 6 gadi; tas bieži tapec, ka īpašnieks netic nomnieka saimniekošanas spējam. Tikai drošiem un pārbaudītiem nomniekiem dod zemi nomā uz ilgāku laiku. Bet no otras puses, ja zemi tomēr iznomā uz īsiem termiņiem, cik noteikti un stingri nebūtu līguma noteikumi un sodi, saimniecība reti kad plaukst. Nomnieks kā vajākais arvienu pratīs atrast izeju un sliktākā gadījumā - no viņa nav ko ņemt. Arī tiesas nelīdz. Par sliktiem zemnieku saimniecību nomniekiem želojas Dienvid-Franciijā, Irījā un Itālijā. Šādu strīdu novēršanai starp nomnieku un iznomātāju nodibina īpašas šķīrēju iestādes. Irījā un arī citās valstīs izdoti sevišķi likumi, kas regulē nomas attiecības. Arī Latvijā strādā pie likuma par zemes nomnieka tiesiskā un saimnieciskā stāvokļa regulēšanu.

Sīko zemes gabalu iznomāšana. Sīksaimniecību vai zemes gabalu iznomāšana īpaši apstākļi. Šādas zemes gabalus parasti sastop pilsētu un apdzīvotu centru tuvumā, kur nomnieki paši ieinteresēti intensīva zemes mēslošanā un rūpīgā zemes apstrādāšanā. Ēku uz šādiem gabaliem parasti nav, vai ir maz, tā kā par viņu uzturēšanu labā kārtībā iznomātājam nav ko rūpēties. Piemēram, Latvijā pilsētu gimeņu dārziņi. Strīdi var rasties robežu un ceļu jautājumos. Šādu mazu zemes gabalu nomāšanā ieinteresēti strādnieki, kas savu vaļas laiku pavada uz nomātā zemes gabala, bet galvenais ienākums citur - rūpniecībā, tirdzniecībā, satiksmē. Strādniekiem, amatniekiem, lai iepirktu zemi par īpašumu, parasti pietrūkst naudas - līdzekļu tāpēc izeja - dārziņu nomāšana. Citāds stāvoklis nomas attiecībās jau ir tad, ja zemi nomā tāds, kam jau pašam ir zeme. Šeit var būt visādi stāvokļi - pienomā pļavas, tīrumus - kurus tad bieži noplicina līdz pēdējam. Šādu zemes gabalu nomnieks cenšas nomātā zemes gabala augļus izlietot savas zemes auglības pacelšanai.

Par sīko zemes gabalu iznomāšanu uz laukiem un pilsētās sniedz datus Valsts Statistiskā Pārvalde pēc stāvokļa uz 1929.g. / Lauksaimniecības skaitīšanas/. Lauksaimniecības skaitīšanā izdalītas saimniecības vai zemes gabali, kuŗu platība mazāka par 1 ha. Šādu zemes gabalu saskaitīts 41.443, kas iztaisa 15,57 % no visa saimniecību 266.113 kopskaita. Šo sīksaimniecību zemes kopplatība 12.755 ha, no kuŗa daudzuma pilsētās 7.576 ha - 59,39 %, lauku pagastos 5.179,68 ha - 40,61 %. No šīs platības uz Rīgas apriņķi

vien krīt 3.265 ha, pie kam uz pilsētām - galvenā kārtā Rīgu un Rīgas jūrmalu - 2.445,7 ha, lauku pagastiem - 820 ha.

No sīksaimniecību kopskaita 41.443, iznomatas pilnīgi 10.007-24,27%, pie kam no šī skaita pilsētās, 5.871, uz laukiem, 4.186. Tā tad pilsētās iznomāto sīksaimniecību vairāk, bet arī ne daudz. / no visām pilsētās esošām 34.656 saimniecībām, kas zemi lieto lauksaimniecības kultūrām - sīksaimniecību 85,72 %, pagastos no 231.457 saimniecībām - sīksaimniecību 5,07 %. Vidzemē visvairāk sīksaimniecību - 18.992 gab./

Zemes noma mūsu saimnieciskos apstākļos atzīstama par nepieciešamu. Ne katrs zemes īpašnieks, jau aprādīto iemeslu dēļ, spēj zemi apsaimniekot un ne katrs, kas varētu zemi apstrādāt, spēj zemi iegūt par īpašumu.

Zemes noma kļūst nenormāla tad, kad uzmetās pie iznomāšanas generālnomnieki, kas noma zemi no lielsaimniekiem un šo zemi iznoma tālak sīkas vienībās. No šādas zemes nomas cieš sīkie nomnieki, kā arī zemes īpašnieki; iegūst tikai vidutāji. Šādus generālnomniekus sastop jaunkultivējamās zemēs - Argentīnā, D. Afrikā, senāk Italiijā un Rumānijā.

Statistika par zemes iznomāšanu citās valstīs:

Vācijā - pēc 1925.g. skaitīšanas datiem izrentētās zemes platības procents no visas zemes 12,4 %, 1907.g. - 12,6 %. Visvairāk iznomātas vienības platība līdz 2 ha - ap 25 %, tad nāk muižas - valsts domēņi - virs 200 ha - ap 18 %.

Francijā priekš pasaules kara apm. 1/3 zemnieku bij rentnieki. Par peckara apstākļiem trūkst ziņu.

Holandē rentēšana vēl vairāk izplatīta. No lauksaimniecībā izlietotās zemes platības īpašnieki apsaimnieko 1,02 milj. ha, nomnieki 0,94 milj. ha / ap 1910.g. bijis otrādi, kad lielākā tiesa zemes bijusi iznomāta/. Pēc saimniecību skaita: īpašnieki apsaimnieko 146.626 saimniecības, nomnieki 138.414 saimniecības. 1910.g. bijis vēl ļaunāki.

Beļģijā - zeme sadalīta parcelēs. 1/2 zemes platības iznomāta; apmēram 1/4 daļa zemkopju saimnieko vienīgi uz savas zemes, pārējie zemi rentē un pierentē.

Anglijā - 4/5 no zemes iznomāta. Piemēram, 0,4 ha - 200 ha iznomāta 85 - 90 %, no 200 - 400 ha - 75 %, no 400 ha un vairāk - 60 %.

Irījā - / brīvvalsts - 1929.g. dati/ tagad nomnieku maz: 6,06 milj. ha apstrādā īpašnieki, 0,16 milj. ha nomnieki. Senak sīko rentnieku stavoklis bij ļoti grūts. Sakot ar 1903.g., likumi atļauj dot tiesību zemniekiem izrentēto zemi iepirkt par mērenu renti. Zināmas summas piemaksāja arī valsts.

Somijā - pēc saimniecību skaita īpašnieki apsaimnieko 182.000 saimniecības, bet nomnieki-68.000 / 1920.g. dati/. Pēc platības trūkst datu.

Igaunijā - / 1929.g. dati/ - īpašnieku 54.000 saimn., privāto zemes nomnieku - 7.500 saimniecības, valsts zemes nomnieku 20.000 saimniecības, jaunsaimnieku - 32.000 saimniecības. Pēc zemes platības - īpašnieku 1,7 milj. ha, nomnieku / privātās zemes/ 0,13 milj. ha, valsts zemes nomnieku 0,44 milj. ha un jaunsaimnieku 0,53 milj. ha.

Zviedrijā - īpašnieki apsaimnieko 245.000 saimniecības ar 2,66 milj. ha aramzemes; nomnieki apsaimnieko 62.000 saimniecības ar 0,91 milj. ha aramzemes; tā tad iznomāta apm. 1/4 daļa.

Kanādā - īpašnieki apsaimnieko 48,6 milj. ha, nomnieki - 8,3 milj. ha.

U. S. A. / 1925.g./

pilni īpašnieki 3,3 milj. paši apsaimnieko 169,7 milj. ha,
 daļu īpašnieki 0,55 " apstrādā 40,7 milj. savas zemes
 39,0 rentētas "

regisseurs - pārvaldnieki 40.700 apstrādā 17,4 m. ha.

cash tenants - rentnieki 0,39 milj. " 21,9 " "

Share tenants - graudnieki
 un citi 2,1 " " 63,3 " "

6,37 milj. 352 milj. ha.

Višumā U. S. A. 2/3 zemes apstrādā īpašnieki, 1/3 daļu
 rentē vai graudo.

J a p a n ā - lauksaimniecības ļoti sīkas īpašnieku 1,7
 milj., nomnieku 1,5 milj. īpašnieku, - kas tanī pat laikā arī
 zemi nomā - 2,3 milj. / zemes gabali mazi/ - kopā 5,57 milj.
 zemes saimniecību.

A u s t r ā l i j ā - privāto zemju 47,2 milj. ha.

nodos priv. īpašniekiem 25,3 milj. ha. 72,5 milj. ha

valsts iznomāto zemju 392,8 " "

citas valsts zemes 305,1 " "

Kopā 770,4 milj. ha.

J a u n z ē l a n d ē - / 1929.g. dati/:

Valsts iznomātā zeme 7,6 milj. ha

Iepirktā zeme / free hold land/ 8,3 milj. ha

Privāto iznomāta zemē 1,0 milj. ha

Iedzimto iznomātā 0,58 milj. ha

Kopā.....:17,6 milj. ha

Zemes īpašumu regulēšana.

Īpašumu sadalījumam lauksaimniecības valstī / no svara arī rūpniecības valstī/ piešķirama ļoti liela tautsaimnieciska nozīme. Katram zemes īpašumu sadalījumam zināma vēsturiska laukme ir sava pagātne, ko raksturo sabiedriskie /politiskie/, saimnieciskie, tehniskie un dabas apstākļi. Ar šo apstākļu mainīšanos vido-
 jas arī atzina par zemes īpašumu sadalījuma pareizību. Zemes īpašumu sadalījumam ir tālejošas sociālas sekas kā uz lauku iedzī-
 votājiem, tā arī uz visas tautas iedzīvotājiem. Ja valsts pašķir
 brīvu gaitu zemes īpašumu dalīšanai, tad brīva saimniecisko spēku
 iedarbība kādreiz var novest pie stāvokļa, ka saimnieciskī vājā-
kiem tiek nodarīta parestība. Vesture ir rādījusi, ka veselīga
 zemniecība bijusi spiesta likvidēties un to zemes uzsūkuši liel-
 gruntnieki /Anglija/; no otras puses, neaprobežota zemes dalīša-
 na var novest pie nesaimnieciskas darba spēka šķiešanas /Japana,
 Indija, Ķīna/. Plaša lielsaimniecību dibināšana mazina lauku
 iedzīvotāju skaitu un rada bažas par valsts drošību. Lai zemes
īpašumu sadalījums neradītu bažas par valsts nākotni, jāatzīst,
ka valsts uzdevums uzraudzīt un vajadzības gadījumā iejaukties

zemes īpašumu sadalīšanas procesā.

Šī valsts iejaukšanās var parādīties ilgstošā iedarbībā, kas, itkā nemanot netieši parādās un veic savu uzdevumu īpašuma sadalīšanas procesā noteiktā virzienā / ar nodokļu, kredītu u.t.t. palīdzību/. Valsts var uzstādīt par mērķi vidēja lieluma lauku saimniecību dibināšanu un šim nolūkam pielietot zināmus līdzekļus, kas atstāj iespaidu uz īpašumu apgrozību starp dzīvajiem / pirkšana, pārdošana/, kā arī mantošanas gadījumos.

Valsts iedarbība vispār var parādīties, vai nu zemes īpašumu koncentrācijā, vai atkal sadrumstalošanā - dalīšanā. Ja zemes īpašumu pārkārtošanu izved strauji, sevišķi pēc kara vai pēcrevolūciju laikmetos, krasi tos pārkārtojot, tad runā par agrārām reformām, agrārām revolūcijām.

Vācijā pēdējos gadu simteņos runā par nometināšanu vai iekšējo kolonizāciju / Ansiedlung oder innere Kolonisation/, bet it sevišķi pēdēja gadu simteni. Vacu iekšējās kolonizācijas mērķi ir bijuši, pirmkārt, nacionālpolitiski, - lai stiprinātu vacu tautību Pozenē un Vakar-Prūsijā; Otrkārt, šis nometināšanas mērķis ir radīt sīkas un vidējas zemnieku saimniecības, t.i. radīt zemes īpašumu pārkārtošanu, lai uz laukiem vairāk saistītu iedzīvotājus. Šos mērķus vacu valdība centās un cenšas sasniegt 1/ ar valsts uzpirkto muižu sadalīšanu, 2/ ar atļauju dažām muižām atdalīt atsevišķas saimniecības un tās nodot zemniekiem, 3/ ar purvu un nederīgu zemju kultivēšanu - purvus nosausinot un smiltājus pārklājot ar auglīgu māla vai trūdu kārtu.

Ar 1811. g. un 1850. g. likumiem Vācijā ierobežota dzimtsnoma. 1850.g. likums dzimtsnomniekus pārkārtoja par īpašniekiem ar "Rentengut" - renšu maksas palīdzību. 1886., 1890., 1896., 1899.g. izdeva likumus par Vakar-Prūsijas un Pozenes vacu zemnieku nometināšanu poļu muižās. Vacu valdība centās ar muižas īpašnieku vienoties/arī uz tiesas sprieduma pamata, ja to prasīja pašvaldība vai administrācija/ par muižas atsavināšanu pret naudas renti, kas caurmērā iztaisīja 25 reizes lielāku summu par kārtējo muižas nomu / 4% /. Dibināja rentes banku, kas uzņemas vidutājību; Zemes sadalīšanu veica speciāli organi - pēc 1919.g. - Zemes kultūras valde, līdzīgi mūsu Centrālajai Zemes Ierīcības Komitejai. Šādā ceļā Vācijā laikā no 1892.- 1916.g. uzpirktas 9.744 muižas ar 464.644 ha. Bez tam vēl Vakar-Prūsijā un Pozenē no 1891.- 1914.g. nodibinātas 20.302 nometināšanas vietas ar platību 357.200 ha. Laikā no 1919.g. līdz 1928.g. šim nolūkam iekārtoti 501.503 ha. zemes, pie kam 20.346 ha nāk no purvu un smiltāju kultivēšanas, 60.847 ha. no valsts domēnom un 357.237 ha. - no lielām muižām.

Anglijā un Skotijā 1902. g. izdots nomas likums, ka nolūks bij radīt zemnieku saimniecības līdz 20 ha. - Small Holdings un amatniecības zemes gabalus līdz 2 ha /Allotments/. Sekmes nav bijušas lielas.

Zemes īpašumu apgrozība- pirkšana, pārdošana un mantošana.

Brīvai zemes īpašumu apgrozības politikai var draudēt briesmas: no vienas puses - no zemes īpašumu koncentrācijas atsevišķu personu vai nācijas grupas rokās, kā arī no lielas īpašumu sadrumstalošanas.

Mūsu agrārās reformas likuma III daļas 47.pants nosaka, ka "aizliegts uz priekšu no jauna apvienot vienas rokās uz dzimtsīpašuma vai dzimtsnomas tiesību pamata vairāk par 50 ha. zemes, pie kam apvienošana kopplatībā no 22 ha līdz 50 ha. pielaižama uz priekšu ar valdības iekreizēju atļauju un vienīgi tanīs gadījumos, ja apvienojamām zemēm ir kopēja robeža. / Pieņemts

Satv. Sap. 1922.g. 3.maijā - Agrārās iekārtas nostiprināšana/.

Piezīme: 1. Šī panta noteikumi par kopēju robežu neattiecas uz: a/ plavām un ganībām, b/ apvienojamām zemēm, kas atrodas vienas sādžas robežās, c/ apvienojamām zemēm, kas izdalītas viensētās no vienas sādžas.

2. Šī panta noteikumi neattiecas uz valsti un pašvaldībām, kā arī uz zemes iegūšanu mantošanas ceļā.

48.pants: Aizliegta uz priekšu jau pastāvošo vai jauniedalīto lauku zemes īpašumu turpmāka dalīšana zem 10 ha. lielos gabalos. Izņēmumi pielaižami ar valdības atļauju tikai tad, ja: a/ sadalītos gabalus izlieto ne lauksaimniecības, bet citām vajadzībām, b/ likvidē starpgabalus.

49.pants: Vienās rokās uz dzimtsīpašuma vai dzimtsnomas tiesību pamata apvienoti vairāki pastāvoši lauksaimnieciski izmantojami lauku zemes īpašumi, kas nav sakusuši par vienu saimniecību, likvidejami labprātīgi 3 gadu laikā, atstājot līdzšinejam īpašniekam pēc viņa izveles vai, ja tāda netiktu izteikta, pēc valdības norādījuma, tikai vienu īpašumu, ja arī tas pārsniegtu 50 ha., vai arī vairākus īpašumus, resp. to daļas, kopplatībā līdz 50 ha. Tāpat gadījumos, kad mantošanas ceļā apvienots vienās rokās vairāki lauksaimnieciski izmantojami lauku zemes īpašumi, kopplatībā pāri par 50 ha., tie likvidejami labprātīgi 3 gadu laikā, skaitot no mantojama sapemšanas dienas, atstājot mantiniekam pēc viņa izveles vienu vai vairākus īpašumus uz šī panta noteikumu pamata.

No atzīmētiem likumiem redzams, ka mūsu likumdevējs nevēlas dibināt lielākus par 50 ha. lauksaimnieciski izmantojamus zemes īpašumus vai saimniecības / jaunsaimniecības - 22 ha./, bet arī ne zem 10 ha.

Mūsu zemnieki sāka iepirkt zemi plašā mērogā, sākot ar 1870. gadiem. Līdz tam dzimtsīpašumā bij /tikai/ muižas, bet zemnieki - nomnieki. Atsevišķi objekti tikuši pārdoti jau ap 1810.gadu, bet tie ir retums.

Vācijā līdz 19.g.s. sākumam zemes īpašumus - muižas nedalīja. Arī zemnieki zemi nedalīja, bet atstāja zemi pēc ieraduma vežākam dēlam. Tas pats bij arī pie mums. Šī nedalīšana bij saistīta pa daļai ar zemes krēdītu - parādu nodrošināšanu. 1807. un 1811.g. likumi Prūsijā atļāva muižu dalīšanu, kas atviegloja zemes apgrozību.

Francijā lauku zemes īpašumu dalīšanu / 1794.g./ ievada revolūcijas laikā. Napoleona likumdošanai /Code Napoleon/ bij iespaids arī ārpus Francijas. Napoleona likumdošana tieši izgāja uz to, ka pie mantošanas lauku zemes īpašumi jadala, tie jāp dara mobili.

Pie zemes apgrozības - pirkšanas, pārdošanas, mantošanas - var ņemt par pamatu tirgus cenu, kā arī ienesīguma vērtību /Ertragswert/. Tirgus cena bieži pārsniedz ienesīguma vērtību, kāpēc mantošanas gadījumos būtu jārikojas vienīgi pēc ienesīguma vērtības. Pretējā gadījumā lauku zemes īpašuma turētājs viegli var nonakt naudas grūtībās.

Senāk, kad nekustams īpašums pilsoņiem deva zināmas priekšrocības, bij nodibināti speciāli institūti, kā fideikomisi, kuru nolūks bij zemes īpašumu uzturēšana zināmas gimes rokās. Fideikomisi ir zemes īpašums, kas pēc fideikomisa vēlējuma nav apgrūtināms ar parādiem, nav arī dalāms, bet pāriet uz nākošo paaudzi, kā nedalīts mantojums. Tagad šos institūtus likvidē, kā savu laiku pārdzīvojušus. Pie mums fideikomisi atcelti ar Agrārā likuma 19. pantu - 1920.g. 16. septembrī Satversmes Sapulcē. /Vācijā - satversmes 155.pants, 19. novembra 1920.g. likums/

Par majorātu runā tad, kad manto vecākais vīriešu kārtas gimes loceklis - pēcnācējs.

Anglijā fideikomisu vietā pazīst "Entail", kas no fideikomisa atšķiras ar to, ka fideikomiss no mantiniekiem nav atcelams, bet entail trešā paaudze pie pilngadības var par jaunu pasludināt vai atcelt. Praksē katrs mantotājs bieži pagarina. Anglijā manto lauku zemes īpašumus vecākais dēls.

Agrārās iekārtas attīstība.

Par agrāro satversmi - iekārtu runā atkarībā no zemes īpašumu sadalīšanas viedokļa un no zemes lietošanas viedokļa vai tiesībam.

seno

Noteiktu ziņu par Egiptes un Babilonijas agrāro iekārtu nav. Par Egipti zināms, ka katru gadu pēc Nilas atplūdiem auglīgā zeme pārērīta un sadalīta. Ūdens plūdu uznesumi agrākās robežas noārdīja. No lauku ražas Egiptē karālis saņēmis 1/5 daļu. Zemes īpašumi piederējuši arī priesteru kārtai.

Pie sengrieķiem zeme bijusi sadalīta dažāda lieluma zemes gabalos. Vārds geometrija cēlies no grieķu vārdiem, kas nozīmē zemes mērīšanu. Šī mērīšana katrā ziņā stāv sakarā ar zemes lietošanu. Spartā, Grieķijas dienvidus daļā, līdzīgie, homoioi valdīja par vienāda lieluma zemes gabaliem - ap 15 ha. To apstrādājuši vergi, bet paši, īstie pilsoņi, vingrinājās kara mākslā. Bez īstiem pilsoņiem, skaitā ap 9000 pilsoņiem iekarotājiem, bijuši vēl ap 30000 mazāki zemes gabali, kas piederēja agrākiem zemes īemītniekiem perioikiem. Pedejie maksāja valstij nodokļus.

Senā Romā ķēnīņa laikos Romuls piešķīris katram pilsonim privātipašumā 1/2 ha dārza zemes / pēc vēsturnieka Momzēna/. Tiruma zeme atradusies kopīpašumā. Zemi apstrādājuši vergi pēc divlauku sistēmas - 1/2 aļamzeme un 1/2 ganības. Grachu laikos, ap 140.g. pr. Kr., jaunapmetināmo saimnieku zeme bijusi 7,5 ha vai 30 jugeri, / agrāk, ap 3.g.s. pr. Kr., tikai 1 3/4 ha./, bet pēc reformām agrākiem valsts zemes īpašniekiem atstāja ne vairāk par 125 ha. vai = 500 jugeriem zemes. Kajs Grachs izveda šo reformu 136.g. Senās Romas optimāti - bagātnieki arvienu sīko zemes lietotāju zemi uzpirkuši un to apstrādājuši ar pirk-tiem vergiem, ka vergiem, ka to veda rakstnieks Katons, rikojušies nesaudzīgi, līdz Romas vergu kungu bardzība novedusi tos pie dumpja. Kā tādi zināmi Spartaka dumpis / ap 70.g. pr. Kristus/ Eneja dumpis / ap 130.g. pr. Kr./ Sicīlija. Visi šie dumpji nesaudzīgi apspiesti.

Romas brīvie pilsoņi /kareivji/ atradās pastāvīgos karos. Uzvaras karos iekaroto zemju kareivjus nēma gūstā un nosūtīja tos uz dzimteni par vergiem. Šos kara gūstekņus vergus pirka par lētu naudu lielgruntnieki - latifundiju īpašnieki, kas paši bij sapirkuši brīvo kareivju zemes. Miera laikā, līdz 3.g.s. pēc Kristus, brīvie pilsoņi dzīvoja pilsētā un pārtika no valsts pabalstiem. Romā, lauku iedzīvotāju starpā, brīvo pilsoņu bij palicis maz, tā ka jau ap 70.g. pēc Kristus dabas pētnieks Plinijs žēlojies - Latifundia perdidere Italiam. t.i. lielgruntniecība izpostījusi Itāliju. Uz laukiem nebija vairs drošu pilsoņu - tur bij bagātnieki un vergi, brīvie pilsoņi, Romas kareiviskais stiprums, bij laukus atstājuši un dzīvoja pilsētā. Sekas - Romu iekaroja germaņu kareiviskās tautas. 3.g.s. romieši, kad vairs neveda uzvaras karus, kristīgās ticības ietekmēti, atlāva vergiem precēties, nodibināt ģimeni, ar nolūku pavairot un sagādāt vergus nākamām paaudzēm /kolonata sistēma/, tomēr tas maz līdzēja, jo vergus nevarēja ņemt kara dienestā. Tie bij nedroši. Romas armijā dienēja germaņu kareivji, kas saņēma algu zeltā. Vēlāk, kad Romai zelta aptrūka, šie kareivji atstāja Romu, lai atgriestos un iekarotu.

Noteiktākas zinas uzglabājušās par keltu, germaņu un slavu tautu agrāro iekārto tautu staigāšanas laikmeta - ap 7.g. s. Šī laikmeta agrāro iekārtu pētījis vācu saimnieciskās dzīves pētnieks - vēsturnieks M e i c e n s.

Pēc Meicena atzinuma kelti - tagadējās Francijas teritorijā - dzīvojuši viensētās / Einzelwirtschaft/ - līdzīgi seniem latviešiem. Germaņu un slavu tautas dzīvojušas sādžas: krievi gredzenveidīga, bet germaņi četrstūra sētu nogrupējuma. Germaņi kā kareiviska un iekarotāju tauta, organizējušies uz laukiem kareiviskās vienības-simtos / Hundertschaften/, kas sadalījušies sādžās ik par 10 - 12 ģimenēm. Vācu sādžas nosaukums - "Dorf" arī radies no "turf" - gubas, kopas, kas apzīmē nometņu kopību. Sādžā sētas loks radījis laukumu, kurā uzbrukuma laikā savākti sādžas lopi. Katrai sētai piederējis dārzs - privātvai kopīpašumā - nav noskaidrots. Tālāk, apkārt sādžai, atradās aņamzemes strēmeles, kas piederēja sādžas sabiedrībai. Kā germaņu, tā slavu sādžu saimniecības raksturo: 1/ triju lauku laukkopības sistēma un 2/ strejgabalu - šnoru tīrumu zemes iedalījums ar spaidu aņamzemes apstrādāšanas un sējas iekartu /Flurzwang/. Šnoru aņamzemes iedalījuma mērķis, ka to agrāk redzēja bij sagādāt katram sādžas sabiedrības loceklim bie-nāda labuma vai auglības zemi, bet spaidu apstrādāšanas iekārta radās kā šnoru iedalījuma sekas. Vācu sādžas katram zemniekam lietošanā bijuši ap 30 - 50 ha. zemes, bet privātpašumā bijusi vienīgi ēku un dārzu zeme / Hofraite/. Pārējā lietojamā aņamzeme pārdalīta par jaunu ik pēc 5 - 10 gadiem. Pļavu, ganību un mežu zeme atradusies, pat līdz 19.g.s., kopīpašumā. Šo kopīpašumu apsaimniekoja tā, lai katrs sādžas dalībnieks varētu laist ganos noteiktu lopu skaitu, un lai šim pašam lopu skaitam sagādātu arī kopejas pļavas ziemas uzturu - sienu. Mežus lietoja tā, ka katrs varēja cirst zināmu daudzumu malkas un būvkokus pēc vajadzības. Šo pļavu, ganību un mežu kopīpašumu sauca par "freie Allmende, gemeine Mark". /Šādi kopīpašumi Šveicē un Dienvid-Vācijā vietām sastopami vēl mūsu dienās/. Visas tiesības - īpašuma un lietošanas, kas saistītas ar vienu saimniecību - sētu, sauca par "Hufe".

Jāpiezīmē, ka mājlopi, kā arī nedzīvais inventārs piederēja katrai saimniecībai privātpašumā, līdzīgi ēkām un dārziem.

Germaņu kareivji, iekarotās keltu un slavu zemēs, vietējos iedzīvotājus padzina no labākās zemes. Iekarotiem atļāva nomesties uz vājākās zemes, prasot solījumu maksāt par zemes lietošanu meslus un dot kļaušas. Šādus vietējos iedzīvotājus vācieši sauca par Hintersassen, Kotsassen, Lassiten. Šo jauno iekārtoto saimniecību lielums bij 2, pat 3 reizes mazāks par iekarotāju saimniecībām un pie tam zeme bez ēkām un mazvērtīgāka.

Bet ar šīm divām zemnieku grupām visa zeme vēl netika ienemta: palika pāri nederīgā zeme, meži un neapdzīvotie rajoni. Šo zemi sauca par "freie Mark" un to piesavinājās ķēniņi - zemes valdnieki. Ar laiku šo zemi valdnieki izdalīja bruņiniekiem vai kolonizēja ar zemniekiem.

Tā izcēlās bruņinieku, vēlāk muižnieku un zemes valdnieku īpašumi: sakuma tie bij mazvērtīgi, bet iedzīvotāju skaitam pieaugot, kļuva par vērtīgiem zemes gabaliem. Freie Mark ar laiku pa daļai tika kolonizēta ar zemniekiem, kas maksāja nodokļus vai deva kļaušas, apstrādājot kunga zemi. Vēlāk brīvai zemei mazinoties un vērojot, ka zemes īpašumi un saimniecība dod ienākumu, zemes valdnieki iekaroja vietām pat savu brīvo kareivju zemes - sākumā Allmendi, vēlāk arī parējo. Šī parādība noveda vietām zemniekus pie dumpja. Piemēram, Wat Taylora dumpis Anglijā

1380 (g.)

Zemnieku nebrīvības izcelšanās.

Pirmie vācu kareivji, kaimiņu tautu zemju iekarotāji, bij brīvi ļaudis. Pārmaiņas notika tad, kad kareivji pārkārtojās par zemkopjiem. Pēc tautu staigāšanas, 7 - 9 g. simtenī daudzās Vācijas provincēs iestājās miera laiki. Senie kareivji palika nekareiviski un viņu pēcnācēji izauga par miermīlīgiem zemkopjiem. Vēlāk, kad no austrumiem uzmacās mežonīgās turku - tartaru tautas, madjāri, no dienvidiem arābi, ziemeļos sīņoja

vikingi un, beidzot, paši vācu firsti karoja savā starpā - valdnieki no brīviem zemkopjiem par jaunu prasīja kara klausības izpildīšanu. Zemkopjiem pašiem kara klausība bij neērta, jo, atstājot saimniecības ģimenes pārziņā, tās labklājība slīdēja uz leju. Brīvie zemkopji atrada tādu izeju, ka savāca naudu un sūtīja karaspēkā algotus vīriešus-kareivjus. Bet šāda kareivju sūtīšana ar laiku izvērtās par pašu zemnieku lielu postu. Karī nemitējās un kareivju uzturēšanas maksas turpinājās. Kara nodevas auga lielumā, tā kā zemnieki nonāca grūtībās. Vietām valdnieki sāka prasīt no zemkopjiem brūnotus jātniekus. Grūto kara klausību dēļ zemniekiem neatlika nekas cits, ka sameklēt kādu bruņinieku, atdot viņam zemi par īpašumu, zaudēt patstāvību un pret zināmām nodevām saņemt zemi lietošanā uz lēni. Sevišķi nemierīgi bij krusta karu laiki, kad uz vietām radās laupītāju bruņinieki, kas apdraudēja mierīgus iedzīvotājus. Tā izcēlās bruņinieku-muižnieku šķira, kas dzīvoja no zemnieku nodevām. Bruņinieki pildīja zemnieku kara klausību un viņu rokās atradās faktiskā - ieroču vara. Muižnieks-bruņinieks ar laiku vēl ieguva valdnieka tiesas varu, ierobežoja zemnieku personīgo brīvību, noteicot, ka laulības slēdzamas ar muižnieka atļauju. Un tādā kārtā ar savu faktisko ieroču varu mazināja valdnieka-karaļa varu.

12.g. simtenī, pēc stāvošā karaspēka ieviešanas, zemnieku stāvoklis kļuva vēl ļaunaks. Muižniekam-bruņiniekam nu vairs nebija jāiet karā un tam bij vaļa nodarboties sava muļžā ar zemkopību, saņemt klausas un valdīt par zemniekiem. Šādi redzam, ka muižnieku-bruņinieku vara izcēlās uz karaklausības pamatiem; muižnieku-bruņinieku pienākumus valdība atcēla, bet muižnieki no zemnieku nodevām un klausām neatteicās. Pēc būtības, karaklausība bij izbeigusies un zemniekiem vajadzēja būt brīviem, jo zemnieki maksāja karālim nodokļus stāvošā karaspēka uzturēšanai. Tomēr vara bij muižnieku rokās - tā vērsās pret zemnieku un karāli. Kā sekas bij zemnieku dumpis 1525.g. - Lutera laikā, kuru apspieda ar algotu šveiciešu-tiroliešu palīdzību. Tādā ceļā Grundherrschaft izvērtās par Gutsherrschaft. Zemnieka stāvoklis arī vēl tanī ziņā pasliktinājās, ka līdz ar zemnieka lielākiem ienākumiem nodokļus paaugstināja, tā kā zemkopim neatmaksājās, nebij nopietnas intereses pacelt savas saimniecības ienākumus.

Dzimtsbūšanas izcelšanās vai zemnieku nebrīvību izcelšanās Eiropas rītu daļā notika īpatnēji. Zemnieku nebrīvība Austrumu-Eiropā izcēlās un attīstījās uz zemes iekarošanas pamata, bet laika ziņā vēlāk kā Vakar-Eiropa - Vidus laiku beigās. Krievijā un Polijas ciltis /pirmatnējās/ bij zemkopju ciltis, kas uzvarēja, apmetas uz dzīvi uzvarēto vidu un lika tām maksāt meslus. Poļu iekarotāji - tagadējā poļu muižniecība - ir pa daļai tatāru, pa daļai germāņu pēcnācēji; krievu muižniecība - pa daļai zviedru un germāņu pēcnācēji, pa daļai arī tātāru.

Vidus laikos sākot, slavu zemnieku bij vēl brīvi ļaudis un maksāja tikai nodevas. Zemi dalīja baltā un melnā. Baltā zeme piederēja kņaziem un baznīcai un bij brīva no nodokļiem. Šo zemi apstrādāja ar holopiem - vergiem, kara gustekņiem, bet pa daļai iznomāja arī zemniekiem. Melnā zeme piederēja caram vai kņaziem, bet apstrādāja zemnieki un maksāja valstij un kņaziem nodokļus. Pēdējo apstākļu dēļ cara interesēs bij uzturēt melno zemi, lai paceltu valdnieka ienākumus. Tomēr, ar laiku, melno - kroņa zemi izdāvināja cars saviem družinnikiem - sargiem. Tādā ceļā melnā zeme parvērta par balto. Zemnieki bij spiesti maksāt ne tikai nodokļus valstij, bet arī nomu - obroku kņaziem. Pieauga arī klosteru zeme, jo kņazi bagātīgi dāvināja zemi klosteriem. Kņazi paši, līdzīgi klosteriem, zemi neapstrādāja, bet iznomāja. Tādā ceļā 16. g.s. beigās visa krievu baltā zeme bij parvērta melnā zemē. Nodokļus, nodevas maksāja vai nu naudā vai graudā. Nodevu lielums bij 1/5 - 1/2 no lauku ražas.

Līdz 1597.g. cara Borisa Godunova laikā krievu zemnieki bij brīvi un drikstēja pārcelties uz citu dzīves vietu - no viena

muižnieka pie otra Jurga dienā, t.i. 21. novembrī. 1597.g. šo zemnieku brīvību, mazo zemes kungu interesēs, atcēla. To darīja tāpēc, ka lieli muižnieki viņināja zemniekus pie sevis uz neapdzīvotas zemes, lai paceltu savas zemes vērtību. No tā cieta mazie muižnieki. 1649.g. saistīja pie zemes arī zemnieku gimeņi. Kazāki radās Donas apgabalā no aizbēgušiem zemniekiem. /Steņka Razina dumpis notika 1670.g. Pugačova - 1770.g., kas centās atriebties muižniekībai, bet vēltīgi/. Zemnieku stāvokli vēl vairāk pasliktināja Pēteris I /Lielais/, dodot muižniekam tiesību pārdot zemniekus arī bez zemes. Ar to zemnieks kļuva par tirgošanās objektu un viņa stāvoklis pasliktinājās /Mertvijs duši/. Bez tam līdz Pētera I laikam nodokļus maksāja tie zemnieki, kam bij zeme. Tagad ievēda noteikumus, ka nodokļus maksā visas vīriešu kārtas personas, - vecie un jaunie, bet viņu ievākšanu un piedzišanu uzticeja muižniekiem. Lai noteiktu nodokļu samērīgu sadalījumu valstī, 1710.g. izveda dvēseļu revīzijas - nodokļu maksātāju skaitīšanu. 1713.g. Pēteris I nolika muižniekus par zemnieku tiesnešiem un atļāva miesas sodus - cilvēku pēršanu.

Katrina II zemnieku stāvokli vēl vairāk pasliktināja, lai gan uzsākot valdīšanu, liekās, gribējusi zemnieku stāvokli uzlabot. Uz to norāda Radišēva projekts - zemnieki jāatbrīvo no dzimtbūšanas pakāpeniski. Katrina II zemnieku stāvokli pasliktināja ar to, ka 1/ laulības noteica kungs, resp. deva laulības atļauju, 2/ muižniekam piešķīra tiesību zemniekus izsūtīt uz Sibīriju, kā arī nodot zaldātos. 3/ Zemniekam nebija brīv sūdzēties par kungu tiesā - par to draudēja rīkšu sods. 4/ Muižnieks noteic zemes nomas un klaušu augstumu, 5/ Ukraines zemniekus, kas līdz tam bija brīvi, pārvērtā par dzimts Cilvēkiem. Katrinas laikā notika Pugačova dumpis.

Zemnieku nebrīvību atcelšana.

Jaunāko laiku uzdevums agrārpolitikas laukā ir bijis: 1/dot zemniekiem personīgo brīvību un nostiprināt viņa saimniecisko labklājību, padarot viņu neatkarīgu no zemes kunga - muižnieka, 2/ sadalīt kopīpašumu, kā arī likvidēt šnoru zemju iekārtu.

Šos uzdevumus spēj veikt tikai valsts vara likumdošanas ceļā un, kā redzēsīm, visas valstis gājušas šo ceļu. Zemnieki paši vien izrādījušies par nespēcīgiem. Pirmā valsts Eiropā, kas gājusi šo ceļu ir Francija.

F r a n c i j a. Tā kā Franciju pēc Vakarū-Romas valsts bojāiešanas iekaroja kareiviskās germāņu ciltis, tad Francijā zemnieku stāvoklis vidus laikos bija ļaunāks, nekā Vācijā. Gallijā-Francijā germāņu kareivji, kā iekārotā zemē, uzmetās par kungiem - muižniekiem, atstājot agrākiem romiešu laiku zemes īpašniekiem zemes mazāko daļu. Austrumu un ziemeļu Francijas apgabalos apmetās arī germāņu cilšu brīvie kareivji par zemniekiem. Daļa šo germāņu kareivju - zemnieku, kā arī daļa agrāko romiešu zemes īpašnieku, kas noslīdēja zemnieku kārtā, tomēr noturējās viņus laikus par savas zemes brīviem īpašniekiem-Brīvzemniekiem. Šo apstākļu dēļ Francijā kārtu saeimās vai ģenerālštatos - 1576, un 1614. g. sastop III. šķiras pārstāvjus, kā pilsētniekus, tā zemniekus. Vācijā, Austrijā, Polijā, Krievijā tā nebija. Trešās šķiras pārstāvji ģenerālštatos 1576. un 1614.g. atkārtoti prasīja atcelt zemnieku nebrīvību. Muižnieki iespaidoja un pierunāja karāli, teikdami, ka zemnieki esot kūtri un nepaklausīgi. Lai nebūtu jāklaušās zemnieku žēlošanās, muižnieki upurēja daļu savas politiskās varas un atteicās no 1614.g. līdz 1789.g. - veselus 175 gadus no ģenerālštatu sasaukšanās. Sekas bija tās, ka karālis, piem., Louis XIV kļuva par absolūtu valdnieku, bet zemnieki tomēr atradās muižnieku noteikšanā. Šādos apstākļos muižnieku saimnieciskā vara pieauga, bet līdz ar to arī zemnieku nemiers. Zemnieki bija saistīti pie zemes, vai nu kā zemes nomnieki vai graudnieki, tomēr bez zemes tos nevarēja pārdot. Tiem piederēja viņu dzīvais un nedzīvais mājas inventārs, bet bez muižnieka ziņas zemi nedrīkstēja atstāt. Zemnieki maksāja šādus

nodokļus: zemes nomu muižniekam - šampars, ap 1/2 no ražas, valstij - galvas naudu- taille, un baznīcai - desmito. Angļu lauksaimniecības rakstnieki kā Valpols un Arturs Jangs apraksta, ka franču zemnieku stāvoklis pirms lielās revolūcijas bijis ļoti grūts. Zemnieki dzīvojuši nabadzībā.

Pirmais solis, labot zemnieku stāvokli, sperts 1779.g. :
1/ atceļot dzimtsbūšanu tiem zemniekiem, kas dzīvoja uz karāja un valsts zemes un 2/ piešķirot aizbēgušiem dzimtslaudīm brīvību. Šiem likumiem nebija liela nozīme.

Lielas un izšķirošas pārgrozības notika 1789.g. Ludviga XVI laikā 1789.g. Francijas valdība bija nonākusi spaidīgos finančiēlos apstākļos. Karālis sasauca generālštatus. Šinī sapulcē III. šķiras pārstāvjiem bija vairākums - 300 muižnieku, 300 garīdznieku un 600 pilsoņu. Šī sapulce sevi izsludināja par Satversmes Sapulci - La Constituante, ko vadīja Mirabeau, /miris 1791.g./ Par feodālo tiesību atceļšanu balsoja III šķiras pārstāvji, daļa garīdznieku un pat muižnieku. 4. un 7. augustā 1789.g. lēmumi gan noteica, ka zemes rente normējama, ierobežojama un noteicama naudā, kuru, kā zemes izpiršanas maksu, muižnieks saņem 3,5% kļu zīmēs. Revolūcija gāja tālāk. Zemnieki pavisam atteicās muižniekiem maksāt, tos padzina, viņu saimniecības izlaupīja un pilis vietām nodedzināja. Beidzot, Nacionālais Konvents / 1792.- 1795./ 29. augustā 1792.g. un 17. jūlijā 1793.g. galīgi atcēla visas maksāšanas muižniekiem un pie sprieda zemniekiem to nomātās zemes bez atlīdzības. Muižas izsludināja par valsts īpašumu un daļu no tām pārdeva izsolēs. Tās lēti nopirka jaunie bagātņieki un samaksāja ar mazvērtīgām assignācijām - valsts papīra naudā. To pēcnāceji ir tagadējo muižu īpašņieki. Bezzemniekiem no muižām nekas neiznaca, jo jaunsaimniecības netika dibinātas. Pēc Napoleona krišanas, valdības nepārdotās muižnieku muižas saņēma atpakaļ Francijā atgriezušies muižņieki. Bet tiem, kas muižas nesāņēma atpakaļ, valsts izmaksāja kopsummā 1000 miljonu franku atlīdzību /1822.g./ Šī summa līdzinās 1/4 daļai no muižu priekšrevolūcijas vērtības. Šo apstākļu dēļ, ka valdības izpārdošās muižas nopirka jauni īpašņieki - pilsētu kapitālisti, un daļu muižu atdeva atpakaļ agrākiem muižņiekiem, līdz pat pēdējam laikam Francija nav uzlūkojama par īstu sīksaimniecību zemi. Francija 1892.g. 42% zemes platības bija iznomata vai izgraudota.

P r ū s i j a .

Vācijas zemnieku atbrīvošanā pirmā vietā gāja Prūsija. Prūsijas atsevišķās daļās zemnieku stāvoklis manāmi atšķīrās. Pirmais zemnieku stāvokļa uzlabošanas mēģinājums atzīmējams 1718-1719.g. karāja Fridricha Vilhelma I laikā, kad valsts, resp. kroņa zemes zemniekiem Rīt-Prūsijā un Pomerānijā piešķīra tiesību mantot nomas mājas, pazeminot pie tam arī nomas maksu. Zemnieku nevarēja arī padzīt no zemes, ja vien tas kārtīgi maksāja nodavas. Citāda stāvokļa uzlabošanu zemnieki nedabūja, tā kā jūtam nekā nemainījās.

Fridrichs II Lielais 1777.g. noteica, ka dzimtsbūšana atceļama, zemniekiem dodama personīga brīvība un zemes nomas mantošanas tiesības, klausas regulējamas un zemnieku zemi nedrīkst pievienot muižu zemei / 1749. un 1764.gados/. Šie noteikumi jau bija solis uz priekšu.

Faktiska zemnieku atbrīvošana notika no 1807.- 1810. -1811. un 1816.g. ar Šteina un Hardenberga reformām, kad Napoleons pie Jēnas 1806.g. bija sagrāvis Fridricha Lielā valsti. Napoleona uzvaras radīja, ka Prūsija pie tagadējās valsts iekārtas ir nespēcīga valsts / Krievijai to nācās piedzīvot vēlāk no 1855.- 1858.g. pēc Krimas kaujam, resp. kara/. Šteins un Hardenbergs apsoliņa reformas, bet tās galīgi izveda ar ierobežojumiem pēc Napoleona krišanas, kad kara briesmas bija pārgājušas. Ar

1816.g. dekretu valdība paskaidroja, ka 2/3 no lietotās zemes lielākie zemnieki iegūst par brīvu - vidēji ap 25 ha. /spannfähige Bauer - kam bij pajūgs/, bet 1/3 atgriežama muižu zemju plašināšanai. Vidējie un sīkākie zemnieki iegūst tikai 1/2 lietotās zemes. Sīko zemes gabalu lietotāji nedabūja nekā - to zeme pāriet muižai, ar nolūku, lai šie sīkie zemes lietotāji pārietu uz muižu par kalpiem. Svarīgs šīs reformas nepilnīgums bij tas, ka muižniekiem nebija noliegts uzpirkt zemnieku zemi. Pēc prūšu statistikas, ar 1816.g. paskaidrojumu 351.607 lielākie zemnieki ieguva 8,9 milj. ha zemes, mazie zemnieki līdz 1865.g. 1,3 milj. ha ar 7 1/2 ha. Pēdējā laikā zemnieku zeme pieaugusi, kā sekas no valsts zemnieciskās ggrārās politikas.

A n g l i j a.

Anglijā zemnieki saistīti pie zemes 13.g.s. Anglijas muižnieki cēlušies no uzvarētājiem, normandiešiem, kā arī no dažām vietējām ciltīm ar ūzņēmuma stāvokli. Zemniekus tiesāja ne muižnieks, bet pašu zemnieku tiesa un ar to zināmā mērā bij ierobežotas muižnieku nelikumības. Kustams īpašums piederēja pašiem zemniekiem. Muižniekam zemnieks deva klausas un nodevas. Pilsētu iedzīvotāji arvienu ir bijuši brīvi. Ja kāds dzimtscilvēks, aizbēdzis no muižnieka un iebēdzis pilsētā, paliek par amatnieku, tad muižniekam nebija tiesības to vest atpakaļ. Šo apstākļu dēļ līdz ar pilsētu uzplaukšanu: 1/ zemnieku stāvoklis uzlabojās un 2/ klausu vietā muižnieki pārgāja uz naudas nomu. Liela nozīme pie zemnieku stāvokļa izveidošanās piešķirama arī melnai nāvei - mēra epidēmijai 1350.g., kad zemnieku skaits uz laukiem liela mērā samazinājās un palikušie centās bēgt uz pilsētu. Ja muižnieks griebeja zemniekus saistīt uz laukiem, zemes noma bij jāsamazina. Starpgadījums notika tikai 1381.g., kad muižnieki centās pasliktināt zemnieku stāvokli, bet to traucēja Wat Taylora zemnieku dumpis. Pēc melnās nāves arī pilsētu strādnieku skaits samazinājās un palikušie prasīja algu pacelšanu. Karālis Edvarts III izdeva rīkojumu, ka strādnieku algas pazemināmas uz pirms melnās nāves laikmetā maksāto algu. Tas pamazināja zemnieku ieplūdumu pilsētās.

Zemnieku nebrīvības Anglijā izbeidzās 15. un 16. g.s., tomēr zemnieku vispārējais saimnieciskais stāvoklis neuzlabojās. Anglija bij kļuvusi par amatniecības zemi. Lordiem izdevīgāk bij nodarboties ar aītkopību, jo tā pie augstām strādnieku algām bija ienesīgāka par zemes iznomāšanu zemniekiem. Tā saimnieciskie apstākļi Anglijā spieda lordus atteikties no zemnieku saistīšanas pie zemes, un dzimtbūšana izbeidzās pati no sevis.

Jau 16.g.s. sāka veidoties fermeru - zemes nomnieku sistēma, kas kārtojās tālāk 17. un 18. g. simtenos. Fermeri nomāja 75 - 100 ha. lielas saimniecības un attīstīja intensīvu zemkopību, jo valdība labībai, ar mītu palīdzību, uzturēja augstas cenas. Fermeru viena nedrošība bija tā, ka viņu nomas līgumu termiņi nebija garī. Pie tam, pēc nomas laika izbeigšanās, nomas maksas paaugstināšana nebija izslēgta. Šis iekārtas vispārējās sekas bija tās, ka lauku iedzīvotāju skaits manāmi samazinājās. Daļa laucinieku pārgāja uz pilsētām, daļa aizceļoja uz Ziemeļ-Ameriku un nodibināja tur Jauno Angliju - Ziemeļ-Amerikas ziem. rītu provincēs.

I r i j ā pēc 1906.g. sīko rentnieku / lielu rentnieku tur nav/ liktenis uzlabots likumdošanas ceļā. Zemniekiem viņu nomātā zeme tiek nodota dzimtīpašumā, pie kam izpiršanas maksas termiņu maksājumi nepārsniedz, pat vēl mazāki par agrākām nomas maksām. To īru zemnieki panākuši ar atkārtotiem nemieriem un atentātiem. Tagad Irija no 1921.g. ir brīvvalsts.

Z v i e d r i j a.

Zviedrijā ne dzimtbūšana, ne arī klausas nav pastāvējušas. Muižniecība izcēlusies ap 1300.g. no karāja M a g n a kareiv-

jiem. Ap 1430.g. kāds vācu tautības valdnieks Pomeru Eriks mēģināja pēc vācu parauga ievest dzimtbūšanu, bet nesekmīgi. Zemnieki sacēlās Engelbrekta vadībā un karālim bij jāatstāj tronis un zeme. Zviedrijas parlamentā - riksdagā zemnieki piedalās kā ceturta šķira / pirmā muižnieki, otrā garīdznieki, trešā pilsoņi/. Vidus laikos Zviedrijas zemes lietotāji dalījās 3 grupās:

1. brīvzemnieki, brīvi zemes īpašnieki,
2. kroņa zemes rentnieki un
3. privāto muižu zemju rentnieki.

Kroņu zemju rentnieku stāvoklis bij labāks par privāto. Muižnieki pa laikam centās iegūt privilēģijas, centās atbrīvoties no valsts nodokļiem. Tas arī pa laikam izdevās - 1562., 1569. un 1617.gados. Karālienes Kristīnes laikā /1632.-1654./ muižnieki sagrauba savās rokās labu daļu kroņa zemes. Tas notika tā, ka valsts kase bij nonākusi grūtībās. Muižnieki aizdeva naudu, bet prasīja iekļāt un nodot viņu pārziņā valsts zemes, kā arī zemnieku nodokļus. Notika daudz nelikumību, sevišķi Kristīnes pavaldņa kanclera Oksenstjerna laikā. Ap 1556.g. muižniekiem piederēja 22% no visās Zviedrijas zemes, 1650.g. - 60%. Kā vēlāk redzēsīm, tad arī Vidzemē un Igaunijā tanī pat laikā muižnieki sagrauba savās rokās 6/7 no šo teritoriju zemes. Pēc muižnieku nekautrīgās uzstāšanās Riksdagā radās nemiers un pieprasīja 1655.g. muižu redukciju, t.i. nelikumīgi iegūto vai piesavināto muižu atdošanu. /Sākumā mazo redukciju/. 1680.g. izveda lielo redukciju, kas lielā mērā lauza muižnieku varu, bet tomēr tos neiznīcināja. Karālis Kārlis XI. - zemnieku karālis panāca: 1/ zemnieku nastu normēšanu, izvestot zemes izmērīšanu un ievēdot vaku grāmatas, 2/ kroņa zemnieki varēja iegūt nomas mājas par dzimtu. Privāto muižu zemnieki tikai 1809.g. dabūja tiesības iepirkt nomato zemi par dzimtu.

Dānija.

Dānijā dzimtbūšana atcelta 1702.g., bet 1733.g. īpatnējā veidā par jaunu ievesta /priekš/ kara klausības vecumā esošiem jauniešiem. Muižnieki ieguva tiesību nepaklausīgos jaunekļus uz 6 gadiem nodot kara dienestā. Zemnieki deva klausas un maksāja rentes. Gādība par zemniekiem sākās ar 1784.g., kad ap 1300 zemniekus izdalīja no kroņa sādžām, uzbūvēja tiem viensētas un klausas pārvērtā nepauagstināmā naudas nodoklī. Dzimtbūšana atcelta laikā no 1780.-1800.gadam. 1790.g. noteica, ka zemnieku nomas mājas izdodamas uz 50 gadu ilgu nomu. 1851.g. beidzot noteica, ka zemes nomas maksa kapitalizējama un zeme izpērkama. Tas veicināja daļu labklājības celšanos.

Krievija.

Krievijā dzimtbūšana izcēlās vēlāk, bet sasniedza augstāko pakāpi. Vispirms dzimtbūšana atcelta Polijā - 1807.g. un Baltijā no 1817.-1819.g. Muižnieki varēja skaitīt sevi par uzvārtētajiem, jo zeme palika viņu īpašums. Aleksandrs II, nākot pie valdīšanas 1855.g. pēc neveiksmīgā Krimas kara, iepazinās ar Krievijas nemieru cēloniem un nolema dzimtbūšanu atcelt no augšas. Sākās zemnieku atbrīvošanas darbu sagatavošana no 1858.g. līdz 1861.g. 19.februārim /vec.st./ brīvlaišanas likuma idejas bij: 1/ zeme pieder muižniekam un zemnieks iegūst likumīgu tiesību uz zemes lietošanu pret noteiktu normētu nomas maksu vai klausām, 2/ zemniekam tiesība iepirkt zemi, ja muižnieks tam piekrīt. Muižniekam tiesība prasīt, lai zemnieks iepērk zemi. Attiecībā uz zemnieku nomas zemi izstrādāja minimuma un maksimuma normas katrai valsts joslai, kādas bij 4. Zemniekam piešķiramais zemes maksimums bij noteikts:

Ziemeļos	- 3 - 7	desetinas	uz katru vīrieša	dvēseli,
centrā,	melnzeme	2,75	- 6 des.	" " "
stepēs	- 3 - 12	des.	" " "	" " "

Par šo zemi zemnieki maksāja normētu nomu - Pēterburgas tuvumā 12 rub. no dvēseles, Maskavas tuvumā - 10 rub., melnzemes centrā - 9 rub. un austrumu daļā - 8 rub.

Muižniekiem likums piešķīra lielas ērtības. Tie varēja paturēt vismaz 1/3 no visas savas agrākās zemes, ja vien zemnieku zeme nenoslīd zem minimuma. Muižnieks varēja nodot zemniekam arī maksimumu, bet varēja arī nodot tikai 1/3 no maksimuma, ko sauca par minimumu. Nederīgo zemi, ganības un mežus paturēja muižnieks. Visuma muižniekiem palika 1/3 daļa no visas zemes.

Muižnieks varēja vienpusīgi prasīt no zemnieka zemes izpirkšanu. Zemes izpirkšana Krievijā vilkās garumā. Zemi iepirka ne individuēlas personas, bet sādžu sabiedrības, tā saucamais "mir". Zemnieki ar savām izpirkšanas maksām netika galā, tā ka uzkrājās nomas parādi. Beidzot, grafs V i t t e /ministru prezidents/ pasludināja, ka nenomaksāto zemes izpirkšanas maksu iekasēšana izbeidzama. Tas uzskatāms par 1905.g. nemieru sekām.
ar 1907.g.

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas krievu zemniekam arvienu trūka zemes, jo viņš neprata pāriet uz intensīvāku zemes izmantošanu. No 1906.- 1911.g. Stolipins, zemnieku labklājības pacelšanas labā, veicināja sādžu zemes sadalīšanu un viensētu - hutoru dibināšanu. Šeit sāka parādīties krievu zemnieku nevīžība, ka tie pēc hutoriem necentās, bet, kļuvuši par attiecīga zemes gabala personīgiem īpašniekiem, tie savu zemes gabalu bieži nodzēra. Sādžu zemes īpašumi sastopami arī Latgalē.

Zemes iepirkšanai 1883.g. nodibināta zemnieku zemes banka, kas aizdeva zemniekiem naudu zemes iepirkšanai līdz 500 Rbl. uz 1 gimeni pret 5,5%, plus 1% bankas pārvaldes izdevumu segšanai. 1885.g. nodibināja muižnieku zemes banku, kas aizdeva muižniekiem naudu par 4,5%, plus 1/2% pārvaldes izdevumiem.

Zemnieku bankai sākumā nebija tiesības pašai pirkt zemi; tās uzdevums bija uzstāties par vidutāju nomaksas jautājumos starp zemnieku un muižnieku. Sekas, - muižnieki sacēla zemes cenas. Piemēram, 1883.g. par 1 desetīnu zemes maksāja 39 Rbl., 1900.g. 110 Rbl. Radās stāvoklis, ka zemniekam trūka naudas ar ko samaksāt muižniekam par zemi, nemot vērā arī bankas palīdzību. Šādos gadījumos zemnieks muižniekam izsniedza otro hipoteku.

1917.g. revolūcija ienesa Krievijas agrāros apstākļos jaunu pārkārtošanos. "Likums par zemes sociālizāciju" 1917.g. 26.oktobrī nodeva zemi viņas lietotājiem, bet 1918.g. izsludināja lauksaimniecības zemi, ūdeņus, mežus, apakšzemes bagātības un zemes spēkus par valsts īpašumu. Ar to privātipašums uz zemi bija atcelts un tanī vietā nodibināta zemes lietošana. Sādžu saimniecības "mir" palika.

Krievijas lauksaimniecības ražošanas sabrūkuma svarīgākais iemesls bija agrārā revolūcija, kas, ar zemes nomas un algotu laukstrādnieku noliegšanu, iznīcināja visus kapitalistiskos uzņēmumus, kā arī lielākās zemnieku saimniecības, kas ražoja tirgum. Agrārā revolūcija nostādīja naturālo saimniecību tirgus saimniecības vietā - tur slēpās Padomju Krievijas ekonomiskā būtība, iznīcinotais iespaids un zemniecības pagrimšana. Nodibinājās par jaunu nodevu un kļaušu saimniecība. Valsts nodevas, nodokļus ievāca labībā, sviestā, olās, lopos; kļaušas pildīja pie ceļu, ēku etc. būvēm, kā arī meža darbos. Kļaušas ievēda smagākas, kā senos laikos, - sāka profesors BRUCKUS. Pasaules kara laikā ražas strauji samazinājās. Tā kā pie jaunās iekārtas zemniekiem atrēma gan drīz par neko visu ražu atlikumus, tad zemkopjiem zuda interese pacelt lauksaimniecības ražošanu. Ne p' a laikmets / jaunās ekonomiskās politikas laikmets 1922/3.gadā/ sākās ar itkā izpatikšanu zemniekiem. Atcēla ražas atlikumu nodošanu valstij, bet tanī vietā noteica naturālo nodokli. Zemniekiem radās labības atlikumi, vajadzēja atļaut brīvo tirgu, ko Padomju iestādes

pielaida. Saimnieciskā dzīve uz laiku atspīnga. Apgrozījās preces un nauda. Tomēr par cenu noteicošo lauksaimniecības produktu uzpircēju izvirzījās valsts. Lai pilnībā tirdzniecību nodotu valsts rokās, ievēda arējās tirdzniecības monopolu. Monopola nolūks: 1/ aizsargāt dārgi ražojošo rupniecību no ārzemju konkurences, 2/ aizsargāt iekšējo labības tirgu no ārzemju tirgus iespaida, t.i. lai leto labību neeksportētu.

1928.g. agrārā likumdošana Krievijā par jaunu nostājās par stingru lauksaimniecības sociālizāciju un pietēica cīņu individuālo saimniecību virsslāņiem. NEPS deva iespēju zemnieku diferenciācijai, jo 1922.g. zemes kodekss un 1925.g. novele atļāva turīgākām saimniecībām nomāt zemi /nomāšanas termiņš 12 gadi/ un pieņemt laukstrādniekus. Sīkiem zemniekiem, kam trūka zirga vai piemērota inventāra, bij izdevīgāki zemi iznomāt, nekā pašam strādāt. 1928.g. Valdības priekšlikums bij "kulakus" iznīcināt, bet sīkie zemes lietotāji, lai dibina kolhozus /kopražošanas saimniecības/. Līdz šim pēc valdības atzinuma kolhozu dibināšanu traucēja "kulaks", kas uzmetās par zemes nomnieku un laukstrādnieku darba spēka lietotāju. Tagad mazzemnieku un vidējo zemnieku kolektivizēšana un kulaku apkaņošana apvienojās vienā darbībā. Kolektīviem piešķir visur priekšrocības, kā zemes piešķiršana, zemes ierīkošana, kredīta piešķiršana, tā arī attiecībā uz nodokļiem, mašīnu piegādi, darba rīku, sēklas, lopu un mākslīgo mēsļu piegādi. Iestāšanās kolektīvos formāli brīva, bet faktiski piespiedu. Kulaku saimniecības jaunais likums vairs neatzīst par darba saimniecībām, tās noliek tik grūtos noteikumos, ka faktiski kļūst neiespējami eksistēt. Formāli 1928.g.likums ļauj darboties kulakiem un tos cieš, jo pagaidām bez tiem grūti iztikt. Zemes nomas termiņš saīsināts uz 6 gadiem - agrāko 12 gadu vietā. Jaunais vienīgais zemes nodoklis, kas spēkā ar 1929/1930.saimn.g., ir ienākuma nodoklis, kas skar visvairāk turīgākos zemkopjus, kuņus apliek individuāli. Uz 1929.g. kolektivizēta viens miljons zemnieku saimniecību, kas iztaisa 4,1 % no visu Krievijas saimniecību skaita ar 4,8 miljoniem iedzīvotāju.

Jaunākā Padomju Krievijas politika iziet uz lauksaimniecības kolhozu intensīvizēšanu: gādā par lauksaimniecības mašīnam, ierīko mašīnu koplietošanas punktus, - pēdējie domāti sīkākām saimniecībām.

Lauksaimniecības mašīnas ražo uz vietas, bet vēl lielākā vairumā ievēd no U. S. A. /47%/ un Vācijas /28 %/. Traktorus ievēd no U.S.A.- 86 %.

Krievijā cenšas lauksaimniekus ieinteresēt kopsaimniecībā ar lauksaimniecības elektrifikāciju, bet ne visai sekmīgi. Sākumā būvēja sīkas elektrības spēka stacijas, tagad pāriet uz lielo spēka staciju būvi.

Kolhozi cieš no inventāra un labas organizācijas trūkuma, Sovhozos, - valsts saimniecībās, ir drusku labāk, jo tur lielāka valsts gādība - apmierinošs inventārs. 1930.g. 14.martā Staļins bij spiests atzīt un pieņemt lēmumu, ka spaidu iestāšanas kolhozos atceļama. Ar to tiekot, kā Staļins motivē, pārkāpts Ļeņina princips, ka kolektīvu dibināšanai jānotiek brīvpātīgi, nevajagot aizsteigties priekšā masu attīstībai.

Padomju Krievijas sādžu iedzīvotāju nogrupējums 1927.g. šāds:

Proletāriešu	8,2 %
Sīkzemnieku.....	21,1 %
Vidējo zemnieku.....	66,8 %
Lielzemnieku-kulaku.....	3,9 %

100 %

Pēdējā laikā Krievijā vērojama cenšanās dibināt Pievolgas un Kubanas apgabalos lielas graudkopības saimniecības - 20000 ha

platībā, kuŗas apstrādās ar traktoriem un ražu novāks ar pļaujkuļmašīnām. Šo saimniecību uzdevums apgādāt ar labību lielos rūpniecības centros.

Agrāro apstākļu attīstība Latvijā.

Par Latvijas agrāro attīstību līdz šim vispilnīgāko apcerējumu uzrakstījis Arveds Š v ā b e. Viņa darbu "Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā" esmu licis šī pārskata pamatā.

Senā Livonijas teritorijā ietilpa Latvija un Igaunija. Vārds Latvija lietots jau 1225., 1272., 1359.g., bet pavesta kancelijas valodā / Lettia/ bijis tikai Latgales sinonims, tas neietvēris ne Zemgali, ne Kurzemi.

Tikai pēc ilgām iekšējās kolonizācijas un nacionālās asimilācijas procesiem izveidojusies latviešu nācija, latviešu apdzīvotā zeme ar politisku organizāciju. Mums lielā mērā jābūt pateicīgiem senai drošsirdīgai Lietavai, kas 12.- 15.g.s. aizkavēja vācu zemnieku ieplūšanu Livonijā. Citādi latviešus būtu piemeklējis senprūšu liktenis, kas pārvācoti. Senās Baltijas jūras austrumu tautas varēja būt vienīgi zemkopju tautas, jo viņu eksistence bij atkarīga no tā, ko deva meži, lauki un ūdens. Arī pēdējos 700 gados latviešu nācijas saimnieciskais pamats nav mainījies, mainījušies tikai zemes valdītāji, zemes apdzīvojuma biežums, politiskā iekārta, saimnieciskās metodes un sistēma.

Latvijas senatnes, seno latviešu zemes iekārta un agrārie apstākļi pirms vācu laikiem vēl maz izpētīti. Zināms, ka vāciem ienākot, Latvijā bijuši 277 pilskalni un 61 pils, pie kam pilskalni sadalījušies šādi: Kursā 60, Zemgalē 15, Sēlā 28, kopā Kurzemē 103, tagadējā Latgalē 84 un Vidzemē 90. Vidēji ik uz 2 tagadējiem pagastiem viens pilskalns. Katrs pilskalns bij toreizējai kara teknikai piemērots cietoksnis, kur no leišu, igauņu un krievu sīrotāju bariem varēja paglābties pils novada ļaudis ar visu vērtīgāko mantu. Tā kā pilskalnu būve prasījusi daudz darba, tad jāatzīmē, ka seniem latviešiem, kas vispār pīļu celšanas laikā dzīvoja viensētās vai nelielos ciemos, saka prof. A. Tentelis, vajadzēja būt pietiekoši stiprai valsts varai, kas spēja kopot ļaudis kopējam darbam. Sētu iedzīvotājiem bij tiesība uz patvērumu, tiem bij arī pienākumi attiecībā uz pīļu, pīļu būvi un to aizsardzību. Vēsturnieki atrod, ka tiešām 13.g.s. avoti liecinot, ka baltu tautu apdzīvotā zeme bij iedalīta dažāda lieluma pils novados. Pīļi dzīvoja pīlskungi, karāļi, - ciemiem bij savi vecākie - ciema vecākie / vēlāk 16.g.s. - desmitnieka amats/, bet kur ciemu nebij - Latgalē, tur ciema vecāko vietā darbojās pagasta vecākie.

Kas uzturēja pīlskungu un viņa karavīrus / kara draudzi/ ? - Liekās, saka Švābe, ka profesionālos karavīrus arī pie mums algoja ar zemi. No seniem laikiem sastopami tādi termini, kā novads, novadnieks, kunga tiesa, muiža. Termins novads - lietots Zemgalē un Kursā, Vidzemē un Latgalē - zeme, pagasts, tiesa, valsts. Novads bijis ar robežām nošķirta zeme, kur kungs valdīja /valsts/, tiesāja /tiesa/, vadīja muižu /novads/, ievāca pagastu /pagasts/ un citas pavalstnieku nodevas / kunga tiesa/ - pēc novada vai vaku gramatam. Pīlskungi saņēmuši arī no zemniekiem kunga tiesu. Savu zemi, kas domājams bijusi diezgan liela, pīlskungi apstrādājuši ar kalpiem un vergiem /dreļļiem/. Vergus ieguva karos.

Seno latviešu zemkopība, pēc Tacita un citu domām, bijusi augstāka, nekā pie dažas labas germanu ciltis. Vidus laikos Latvija bijusi apklāta ar lieliem mežiem, aŗamzemes bijis ļoti maz. Piekopta līdumu līšana, bet bijusi arī pastāvīgi iekopta maizes zeme, kuŗas lielums mērīts ar sieku vai pūru. Sējuši vasaras un ziemas labības - rudzus, kviešus, miežus, auzas. Piekopta divlauka sistēma - ar 1 - 5 gadus, atmata 20 gadus. 13.g. simtenī ieviešas jau trīslauku sistēma, kas pārņemta no Dānijas un Zviedrijas,

kur tā ieviešas 12.g. simtenī, bet ne no Vācijas. /Francijā tā radās Karļa Liela laikā/. Samēri starp sējas un atmatas gadiem bijuši dažādi. Lini sēti īpašos, dārziem līdzīgos laukos. Seno latviešu skolotāji zemkopībā ir bijuši zviedri. Bieži pieņem, ka 12.g. simtenī vacu zemkopju kultūra bijusi augstāka. To tomēr nevar teikt un ja to apgalvo, tad jāpierāda,- saka Švābe.

13.g. simtenī Latvijas novadu kungi zaudē zemi un valsti. Kāda ceļa - brīvprātīgi vai pēc kara neveiksmem - Lības, Talavas un Latgales kungi padevušies Vācijas austrumu ekspansijai, nav zināms, Daudz rūpju šim tautam sagādāja leišu un igauņu sirojumī. Zemgale un Kurša vacu varu atzina pēc sīvam cīņam pret ienaceju parspēku. Jaunā vara uzņēmās vietējo cilšu aizsardzību pret igauņu .. krievu, etc. uzbrukumiem. Bīskaps ieguvis zemi ne iekarošanas vai uzvaras ceļa, bet lielāko tiesu palīdzības un aizsardzības līgumu slegšanas vai davinājumu ceļa. Pirmais ienaceju centrs bijis Rīgas, sakuma Livonijas bīskapija. Sākumā bīskaps agrāko vietējo kungu zemi izlēņoja agrākiem novada kungiem, kā vasāļiem. Tomēr, diezgan īsā laikā, viņu vietā nākuši vacu vasāļi. Tikai nedaudziem agrākiem Latvijas novadu kungiem izdevies gadu simteniem ilgi paturēt savus īpašumus - tādi ir Kuršu un Salaspils konīņi. Daļa latviešu konīņu pārgājuši vacu muižnieku kārtā, daļa kļuvusi par brīviem novadniekiem. Tā tad visi viņi nonāca lēntiesiskā atkarībā no Vācijas imperijas garīgiem fūrštiem / bīskapiem/ un viņu vasāļiem.

Ar laiku katoļu baznīca kļuva par Livonijas lielāko zemes īpašnieku. Ta atsevišķos valsts novadus izlēņoja, it sevišķi bīskapijas - Rīgas, Kurzemes, mazāk Ordeņa valsts daļā. Līdz ar to bīskapi pamazām no zemes kungiem pārvērtās par lēņa kungiem. Citādi tas bija Vacu ordeņa valstī. Ordeņa valsts centralizeta iekārta deva virsniekus kaņaspekam, ierēdņus valsts muižām un tiesnešus /sogus/ pavalstniekiem. Livonijas ordeņa mestrs izlēņojis valsts zemi vasāļiem tikai izņēmuma gadījumos. So apstākļu pēc ordeņa valsts lielākā daļa palika jo projām domēru zeme, ko apsaimniekoja ordenis pats ar saviem ierēdņiem un pils novada zemniekiem, prasot no tiem klausas pie lauku darbiem. Ordenis bij bagāts.

Lēņi pēc lieluma bijuši dažādi. Vacu ordeņa lēņi svārstījies no 1 līdz 12 arkliem. Bīskapa lēņi bijuši daudz lielāki. Piemēram, Rīgas bīskaps izlēņojis pat veselas kungu valstis. Piemēram, 1224.g. vasālim K o n r ā d a m izlēņota puse no Jerzikas Visvalda karāļvalstis. Vasāļa Rozena lēņa novads ap 14.g. simteņa vidū aptveris visu Straupes draudzi vai seno Idumeju. Tērbatas bīskapijā bijuši pat vēl lielāki viengabalaini / 1000-2000 saimniecību/ izlēņojumi, piem., bruņiniekam Tīzenhūzenam. Ir bijuši gadījumi, kad Rīgas virsbīskaps naudas trūkuma dēļ iekīlājis pie Bērtuļa Tīzenhūzena veselas draudzes: Dzērbeni, Piebalgu, Suntažus. Tīzenhūzena dzimta bijusi ļoti bagāta un 1566.g. tā skaitījusi 96 vīriešu kārtas locekļus, kuriem piedēvējušas 6 pils, 40 muižas un 206 kaujas kumeļi - kavalērija, - raksta Švābe.

Pie lēņa objekta jāpiezīmē, ka sākumā izlēņota vienīgi arklos novērtēta aņamzeme līdz ar pļāvām un ganībām, kas joprojām palikusi zemnieku neaizskarāmais īpašums. Vasālis ieguvis tikai zemes kunga cedētās publiskās tiesības prasīt no pavalstniekiem savā lēņa novadā to pienākumu izpildīšanu, kadus līgumos ar pirmo valsts varu bij uzņēmušas Livonijas ciltis, t.i. dot kunga tiesu vai desmito. Sos nodokļus tad nu ievaca vai nu ordeņa ierēdnis, bīskapa ierēdnis vai vasālis - lēņa novadā. Vasāļi uzturēja smago kavalēriju, kuru sūtīja pēc valdnieka norādījuma. Vasāļu tiesības bīskapa daļā - 1/ ievākt vienu desmito, 2/ būt par izpildu un tiesas varas pārstāvi lēņa novadā, lai atvieglotu vienas desmitās piedzišanu no nemaksatājiem. / Švābe gan domā, ka vasāļi ieguvis tikai kriminālās jurisdīkcijas varu, ne civilo/. Sīkas soda naudas piekrita fogtam vai vasālim- kakla kungam, kas deva viņiem lielus ienākumus. Ordeņa zemēs tiesāja ordeņa ierēdņi - fogti un paši zemnieki līdzīgi.

Vidus laikos lauksaimnieciskā ražošana notika zemnieku saimniecības. Zemes kungam varēja arī nebūt saimniecība vai arī varēja būt zemniekiem līdzīga saimniecība, kur savākt desmito. Zemnieki paši bij brīvi, bij tiesību subjekti. Gruntskungs savāca tikai gobu - nomas nodevu vai kļaušas; bīskapijās, kur gruntskungs bij arī tiesnesis - kakla kungs, zemnieku stāvoklis bij ļaunāks.

/Paskaidrojums: f e o d s - kļaušu un nodevu zeme, a l l o d s - brīva zeme, kas nedod kļaušas un nemaksā nodevas - zemnieku brīvzeme/. Brīvzemnieku, liekas, Latvijā nav bijis daudz - vienīgi nelieli zemes gabali, ieplēsti meža biezokņos, par ko nezināja valdība un līdz tie nebij izlēpti.

Iedzīvotāju iedalījums un kļaušas.

Zemnieka vārds Latvijas pirmrakstos pirmo reizi minēts 1335.g. Līdz tam avoti runā vienīgi par ļaudīm, kas indoeiropiešu kopvārds un nozīmē - brīvs cilvēks. Pie ļaudīm nepiederēja ne kungs, ne kalps. Saimnieciska ziņa ļaužu kārtā dalījās divās šķirās: 1/ labos ļaudis vai labiešos, ko pēc krievu parauga sauca par bajāriem un 2 / sliktos ļaudis, ko devēja par melniem ļaudīm vai smirdiem. Vel 1683.g. Latgalē smirds nozīmēja zemnieku.

13.g.s. jaunā valsts vara atzina Latvijas brīvo ļaužu īpašuma tiesības / dzimtu/ un tēva novadu - / Švābe/. Citi domā, ka tikai dzimts lietojama tiesības.

/Ipašums ir tā lietiskā tiesība, kuŗas mērķis ir pilnīgi valdīt par lietu/.

Zemes kunga galvenās regālijas bij: tiesība kalt naudu, uzlikt nodevas un nodokļus, dibināt pilis un pilsetas, prasīt no pavalstniekiem kara dienestam kļaušas.

Sakarā ar šīm tiesībām zemnieki deva desmito, kas pēc būtības bij ienākuma desmitais, no visa desmitais, kas izaug reālnastu apgrūtinātās zemes robežās - kā labības, lopiem, apiņiem, medus, vistām, zosīm, gaļas, siena, malkas un cita.

Bez desmitās vai kunga tiesas / baznīcas tiesas/ jaunie zemes kungi uzlika Livonijas iedzīvotājiem citas nastas, kam 13.g. simtenī bij galvenokārt militārs raksturs: 1/ kara kļaušas, 2/ kļaušas, ceļot pilis un baznīcas, 3/ taisot ceļus un tiltus. Saprota lieta, ka šāda rakstura kļaušas senie latvieši pazina arī pirms vācu ienākšanas. Ienākušo zemes kungu interesēs bij kļaušas paaugstināt, bet pāvesta priekraksts bij 1236.gadā kļaušas nepaaugstināt, lai nepamudinātu jaunkristītos smago nastu dēļ atkrist no katoļu baznīcas. 13.g. simtenī nebij augstas kļaušas - ap 4 dienas gadā katram. Vēlāk lauksaimniecības kļaušas pieauga ar katru gadu simtenī, kas izskaidrojams ar gruntniecības pārveidošanos par muižas kundzību un vasāju naturālās sīksaimniecības pāreju uz muižas lielsaimniecību tirgus vajadzībam un pat eksportam. Piemēram, 1486.g. agrāk minētais vasalis Tīzenhūzens prasījis no saviem ļaudīm 9 kļaušu dienas gadā - 6 dienas siena laikā un 3 dienas rudzu plaujas laikā /Švābe/. Kļaušas tomēr dažādos novādos ļoti dažādas un ne tikai lauku darbos, bet arī preču pārvešanai uz Rīgu, pie piļu būvēm, etc.

Muižu izcelšanās.

Vārds "muiža" aizgūts no somu-ugru valodām ar pirmnozīmi - kunga sēta. Šādas sētas valdītāju, pretstatā saimniekam, sauca par muižnieku. Kunga sēta Latvijā bijusi jau pirms vācu laikiem /Švābe/.

Sākumā muiža sastāvēja tikai no dažām saimniecības ēkām, kur dzīvoja zemes kunga vai vasāju ierēdņi un ievāca nodevas no gobas zemes. Pamazām ap šo nodevu centru radās tīrumi, kas palika valsts

vai vasāļu tiešā apsaimniekošanā. No zemnieku zemes allods - muiža atšķiras ar to, ka bij brīvs no pienākuma dot desmito tiesu.

Vācu ienācēju zemkopības Latvijā pamatu likuši klosteri. Plašākā mērogā ar zemkopību nodarbojās Vācu bruņinieku ordenis, lai sagādātu lopbarību zirgiem un uzturu saviem kara vīriem. 1256.g. Vācu ordenis bij jau ierīkojis muižu Mazjumpravā. 1224.g. pāvests aizliedz bīskapiem prasīt desmito tiesu no tām ordeņa iekāptām zēmēm, ko viņš apstrādā "paša rokām vai uz sava rēķina".

Rīgas virsbīskapijā muiža / vasāļu allōds / pirmo reizi pieminēts 1359.g. Vidzemē. Ir gadījumi, kad pirmās muižas cēlušās no zemnieku ciemiem. Vasālīm izlēpojot ciemu, tas apmetās uz dzīvi ciemā, uzbūvē pili un šīs zemes gabals kļūst par muižu, p.p. Ungurpils /Švābe/. 15.g.s. muižu lielums bijis ap 78 ha = 210 pūrvietām vai 7 arkliem / 1 arkls - 30 pūrvietām vai 60 mazām pūrvietām/. Tanī pat laikā valdošais zemnieku saimniecību lielums bijis 1/4 un 1/2 arkla saimnieki /arkls - platības mērs/. Tā tad vidēja muiža bijusi 14 - 28 reiz lielāka par vidējo saimnieka sētu. Bijušas arī mazākas muižas un lielākas zemnieku saimniecības.

Livonijas iekarošanas pirmos divos gadu simteņu avotos pieminēti gadījumi, kad muižnieki iegūst zemnieku gruntsgabalus 1/ pirkuma un dāvinājuma ceļā, 2/ iespējams, ka zemnieki atpirkās no desmitās tiesas ar kādu daļu no saviem tīrumiem, 3/ muižas zemes iegūšanas veids bijis arī lūduma līšana, izlietojot okupācijas tiesības uz bezzemnieka meža zemi / res nullius/. Jau toreizējā tiesiskā apziņa nosoda zemnieku zemes patvarīgu piesavināšanos, kas liecina, ka lauku ļaudīm piederēja nekustama īpašuma tiesības / Švābe/.

Praksē vērojam, ka dažām Livonijas muižām ciemu nosaukums. Tas droši vien cēlušās no ciemiem, piemēram, Auciems. Kādā ceļā šie gruntsgabali nokļuva muižnieku rokās? - Kamēr vasālis pats nenodarbojās ar zemkopību, viņu interesēja vienīgi tādi zemes arkli, kurus apdzīvoja maksāt un klausīt spējīgi arkla vīri. Bet lēna novadā arvienu gadījās postā pamesti zemes arkli, vai nu kā kara vai sērgu sekas, vai arī citu apstākļu pēc. Jāatzīmē, ka 1290.g. iekarojot Zemgali, ap 100.000 /?/ personu aizbēgušas uz Lietuvu, jo Vācu ordenis sīroja apkārt laupīdams un postīdams ēkas un darvas. Pamestie zemes arkli, kā bezmantnieku manta, piekrita zemes kungam vai viņu vasāļiem. Bieži vien uz šiem arkliem kungi nometināja amatniekus, leimanus vai leidas vīrus, bet daļu bezmantnieku zemes pievienoja muižas tīrumiem. ŠVĀBE /60.lp./ atzīmē 4 veidus, kā muižnieks varējis iegūt zemnieku zemi:

- 1/ draudzīgi izlīgstot, maksājot zemniekam par atkāpšanos no viņa tiesībām;
- 2/ mainot, dodot zemniekam vietā citu gabalu, / kunga interesēs bij sakopot aņamzemi pēc iespējas vienā gabalā/.
- 3/ iegūstot lēnu novadā postā pamestos ciematus kā bezmantnieku mantu / kunga lauki senāk bij izkaisīti starp zemnieku laukiem, kas norāda uz to, kādā ceļā tie iegūti/.
- 4/ saņemot lēnos izdoto zemnieku zemi, kas novadnieka nāves dēļ kritusi atpakaļ zemes kunga rokās.

Arpus šiem likumīgiem zemes iegūšanas veidiem atrodami gadījumi, kas liecina, ka zemnieki padzīti un zeme pievienota muižai. Zemnieki bijuši spiesti līst jaunus lūdumus. Zemnieku zeme arvienu bijusi auglīgāka, jo tā ilgāki kopta, sevišķi - dārzi, un šo apstākļu dēļ muižniekam interesēja zemnieku zeme.

Vēsturnieki domā, ka muižu saimniecību ierīkošanā Vācu ordenis devis priekšzīmi, kam sekojuši bīskapi un vasāļi. Vācu ordenis bij kļuvis par labības lieltirgotāju, kam ap 1400.g. krājumā glabājušies lieli labības daudzumi, tā kā ordenis faktiski nodibinājis labības

monopolu. Ordenis piekopi savās muižās ne tikai graudkopību, bet arī lopkopību, zirgkopību un putnkopību / 61.lp./

Bruninieki kļūst par muižniekiem, ļaudis /zemnieki/ par dzimts-
ļaudiem.

Vācu ordenis, kā arī bīskapu vasāļi bij ieradušies Livonijā karot pret pagāniem un aizstāvēt Māras zemi pret ārējiem un iekšējiem ienaidniekiem - Lietuvu un Krieviju. Vajadzēja būt sevišķiem iemesliem, kas pamudināja profesionālos ienāceju karavīrus-bruniniekus mainīt profesiju un palikt par muižniekiem /Gutsherr/, kuŗu dzīves mērķis bij lauksaimniecība. So jautājumu vācu tautsaimnieks Georgs Knaps paskaidro, ka reformācijas laikā mainās karaspēka iekārta. Zemes kungi līgst algotus kājnīkus. Infanterijas nozīme pieaug, kāpēc bieži vien brunīniekam-kavalēristam nebij darba. So apstākļu dēļ brunīnieks sāk saimniekot savā mājā, resp. muižā - karavīrs kļūst par lauksaimnieku. Līdz tam viņš bijis gruntskungs, tagad viņa ideāls kļūst par muižas kungu. Sais nolūkos viņa interesēs ne vis paplašināt novada robežas, bet muižas laukus. Sekas - zemnieku zeme pamazām dilst, muižas novads aug. Vācijā pēc Knapa tā. A. Švābe atrod, ka īstenībā vietām apstākļi noritējuši citādi. Lēņa līgums prasīja, lai vasālis, saņemot lēņa kunga pirmo uzaicinājumu, nekavējoties dotos jātnieku pilnā apbruņojumā kara gaitās. Vēstures avotos to atzīmē - sekot ar zirgu un ieročiem; nopelnīt lēni, kalpot savam kungam ar diviem zirgiem etc.

Neilgi pirms ordena valsts bojā ejas Livonijas vasāļi iegūst tiesību personiskā dienesta vietā sūtīt brunotus jātniekus. Muižnieku uzturamo jātnieku skaitu noteica pēc zemnieku zemes lieluma - no 20 arkliem zemes / zemnieku/ bija jādod 1 jātnieks, zviedru laikos no 15 arkliem.

Tādā ceļā lēņa personīgs dienests pārvērtās algotā jātnieku dienestā, kas uzlūkojams par personiskās kara klausības surrogātu. Tā tad kavalērija pie mums nebij palikusi lieka, bet vasāļi bij palikuši par kūtriem, lai kalpotu savam lēņu kungam. Īsti sakot - brunīniecība faktiski bij kļuvusi lieka. Tomēr īstenībā viņas vara auga, jo tie ieguva jaunu politisku varu nodibinātos landtāgos un bīskapijās, kā arī saimniecisku spēku. Pēc spožām mestra Pletenberga uzvarām pār krieviem 1502.g. iestājās no 1503. - 1551.g. ilgs miers, kad vasāļiem kara gaitās nebij jāiet, ne arī jāšūta. Tanī pat laikā saimnieciskai dzīvei pilsētās / 16.g.s. sākumā/ uzplaukstot, brunīnieki centās izmantot savu politisko iespaidu, lai uzlabotu savu saimniecisko stāvokli, salīdzinot ar Rīgas, Terbatas un Reveles namnieku un tirgotāju stāvokli.

Livonijas pilsētu bagātības avots bij tirdzniecība ar Krieviju. So apstākļu pēc Rīgas namnieki un tirgotāji dzīvoja greznībā. Pastāvot gruntskundzībai, kara pamats bij stingri normēts un negrozamas nodevu un nodokļu daudzums, brunīnieks nevarēja jūtami pavairot savus ienākumus. Vasāļi vēroja valsts muižu saimniecības, kas sedza iereņu uzturēšanas izdevumus un deva vēl lielu atlikumu. Šos muižu ienākumus deva labības ražošanā tirgum - pilsētām un eksportam. Savu mērķu sasniegšanai sākumā brunīnieki uzņemas vai nodevās zemnieku ražu atlikumu uzpiršanai un to pārdošanai pilsētā un eksportam uz ārzemēm, lai sagādātu līdzekļus savas kārtas paaugstinātām prasībām.

No 13. - 15. g.s. pēc vasāļa nāves, ja tam nebij likumīga mantnieka - dēlu, lēņa objekts nāca atpakaļ zemes kunga rokās un tas ar vakanto lēni varēja rīkoties pēc patikas: izlēnot to citiem, dalīt, apvienot vai pievienot valsts zemei. Praksē tomēr šādos gadījumos ar laiku izveidojās itka lēņkungu pienākums, lēni nodot tālāk par lēni, bet ne pievienot valsts zemei. Tādā ceļā radās īpaši 1/ lēņa novadi vai brunīniecības zemes un 2/ zemes kunga zemes. /Jāatzīmē, ka lēņa vīrs nedrīkstēja lēni

ne atsavināt, ne apgrūtināt ar parādiem bez lēna kunga atļaujas/. Ar laiku izveidojās kārtība, ka lēna mantošanas tiesības ieguva arī sievietes - saņemot žēlastības lēni /Gnadengüter/ un vairāki brāļi un māsas koplietošanā /Gesamthandlehen/ - koprokas lēni. Tādā ceļā radās trejādi lēni - vīra, žēlastības un koprokas lēni. Ja mantoja viens dēls, parasti vecākais, tad runāja par vīra lēni. Ar lēnu mantošanas tiesību paplašināšanu, bruņinieku - muižnieku stāvoklis uzlabojās.

Šiem svarīgiem bruņinieku civiltiesiskiem ieguvumiem bij liela politiska un saimnieciska nozīme. Palielinoties likumīgo mantnieku skaitam, lēna kunga izlēnošanas tiesības bij ierobežotas. Vasāļi apzinājās savu politisko nozīmi un pamazām izveidojās par zemes kartu un īpašu satversmes varu, kas prasīja sev līdznoteikšanu bīskapijas valdībā /padomē/, kā arī Livonijas Savienoto Valstu saeima - l a n d t ā g ā. Tādā ceļā paplašinātās vasāļa lēnu mantošanas tiesības deva izredzes uz saimniecisko nākotni un spēku. Gruntskundzības pārveidošanās par tīro muižas kundzību sākās 16.g. simtenī un ilga visu 17. un 18.g. simteni. Kad bruņiniekiem nebija vairs jākaro pret valsts ārējiem ienaidniekiem, tie uzsāka saimniecisku un politisku cīņu pret zemniekiem, apdraudot viņu mantas un tiesības.

Tanī pat laikā zemnieku stāvoklis veidojās šādi. Vasāļi, saņemdami savus ienākumus no zemniekiem desmitās tiesas veidā, neražas gados un izņēmuma grūtos brīžos izpalīdzēja zemniekiem ar sēklu, naudu un lopiem, kas bij saņemti desmitā tiesā. Labība skaitījās kā aizdota, lopi kā iznomāti. Kā parādu atlīdzības drošību kungs ņēma zverastu, ka zemnieks zemi neatstās. Ja zemnieks necentās parādu nolīdzināt - vienu laiku līdz 1455.g. parādos iestigušos zemniekus, resp. saimniekus notiesāja par drelli /vergu/, ieskaitīja muižas saimes ļaudīs, deva viņam ēst un lika pie darba.

Drellu skaita pieaugums kungam nebija izdevīgs. Tāpēc mēģināja no tiem tikt vaļā, nometinot tos uz jaunas iekopjamas meža zemes. Šie jaunie zemkopji mitinājās pie kāda saimnieka pirtī vai rijas kambarī, kāpēc tos dēvēja arī par pirtniekiem, kambarniekiem un iebūviešiem. Šī jaunsaimnieku šķira tika radīta iekšējās kolonizācijas nolūkos, lai aplaužotu zemi un paplašinātu apzemi.

Kad saimnieki vispār kādā novadā nonāca bezizejas stāvoklī, tie pameta mājas un ar iedzīvi bēga uz kādu citu novadu, kur tos pieņēma par jaunsaimniekiem. Vaļinieki bēga uz pilsētu, sevišķi uz Rīgu, kur par 1/2 marku ieguva namnieka tiesības visai ģimenei /Svābe/, vēlāk gan izdeva likumu, ka aizbēgušie zemnieki izdodami agrākiem kungiem, vai viņu jaunajam kungam jāsamaksā bēgļa parādi. Bēgšana bij viegla, jo starp 4 bīskapu valstīm nepārtraukti stiepās ordeņa teritorija. Līdz ko bēglis bij pārgājis valsts robežu, viņu varēja prasīt atpakaļ vienīgi diplomatiskā ceļā, kas vilkās ilgi un maksāja dārgi. Arvienu par aizbēgušiem prasīja izdot noziedznieka kaklu vai parādu, t.i. vīru pašu vai parādu.- Zemnieku bēgšana lika kungiem padomāt, kā ierobežot bēgšanu. Likumdevības rats sāka griezties tanī virzienā, ka arājs nedrīkst atstāt arklū, gājējs - kalps arāju pirms nolīgta laika. Tada ceļā ierobežoja saimnieku brīvību, aizliedzot viņiem pamest mājas. Pilsētnieku intereses bij pretējas muižnieku interesēm. Tie centās iebēdzētjus paturēt, noliekot pēc iespējas īsākus bēgļu atpakaļdošanas termiņus, resp. noilguma laiku. Kungs nevar atprasīt dzimts-cilvēku, kas netraucēti pilsētā nodzīvojis gadu un sešas mēdeļas. Arī Rīgā bij spēkā Vakar-Eiropas noteikums, ka "pilsētas gaisis dara cilvēku brīvu".

15.g. simteņa otrā pusē parādījās termins "dzimts-cilvēks". Ar to sākumā apzīmēja katru vecsaimnieku, kā pretstatu ienācējam - jaunsaimniekam, arī vaļiniekam un algādzim. Dzimts-cilvēki bij tā saukti "tēva dēli".

Kā līdzekli pret zemnieku bēgšanu, muižnieki sāka ievākt no saimniekiem zverastu, ka saimnieks bez atļaujas neatstās sava tēva novadu, nenoliks mājas valdīšanu, nepaliks par cita saimnieka kalpu. Tā tad dzimtbūšana vai novada būšana izgēlusies no zverasta saistībām. /Schollenpflichtigkeit/. Muižnieki - vasāļi, piemēram 1500.g. sūdzās ordeņa mestram: "Mēs nevaram paši apart zemi, ja gribam sekot savam kungam kara gaitās; tāpēc muižniekiem jādod vara pār zemniekiem". Tā tad, lai bruņinieks varētu karot, saimnieks jāsaista pie kunga novada. Tomēr jāaizrāda, ka pirmā dzimtbūšana - novada būšana nebija nekā briesmīgs, jo ne saimnieks drīkstēja pamest savas mājas, ne muižnieks viņu no zemes padzīt, - saka agrār vēsturnieks BILOVS. Ar šo dzimtbūšanu dzimtskungs nebūt neieguva īpašuma tiesības par zemnieku zemi, saka Švābe /86.l.p./ Maldīgs esot izplatītais uzskats, ka 15.g. simteņa beigās ar dzimtbūšanas ieviešanu zemnieku zeme būtu pārgājusi muižnieku privātīpašumā.

Livonijas valsts bojā iešana.

Karos ar Krieviju 16.g.s. /Jānis Briesmīgais/ aizgāja bojā Livonijas valsts. Pēdējais ordeņa mestrs Gotards Ketlers, sazinā ar kārtām 1561.gada 28. novembrī parakstīja Vilņa padošanās līgumu ar Poliju. Šī padošanās līgumā Vidzemes, Kurzemes un Latgales bruņinieciņa nodrošināja sev tā saukto Sigismunda Augusta /1561.g./ privilēģiju. /Igaunija nonāca pie Zviedrijas, Rīga nāca zem Polijas tikai 1582.g./ Pēc šīs privilēģijas ordeņa vasāļi nostiprināja sev lēntiesībko stāvokli un muižas kundzību pēc Rīgas visrbīskapijas parauga, t.i. veļeļas noturetīes status quo. Piemēram, šīs privilēģijas 22.pants atzīst novada būšanu, dodot zemnieku likumīgiem kungiem tiesības atprasīt aizbegušos ļaudis. 26.pants atdod muižniekiem kriminalo un civilo tiesas varu par viņu zemniekiem, pārvēršot katru muižu par tiesas iecirkni. 7.pants piešķīra muižniekiem gandrīz pilnīgu rīcības tiesību par lēņu muižām, - tās pārdot, dāvināt un atsavināt bez zemes kunga atļaujas. Jāpiezīmē, ka šīs pants nenoteica neko jaunu. Šāda kārtība līdz tam bij jau nodibinājusies Rīgas visrbīskapijā, - ieguva vienīgi parējie vasāļi. Ordeņa un Kurzemes bīskapijās vasāļiem bij pienākums piesolīt atsavināmo lēni lēņa kungam, kam bij pirmpīrkuma tiesības. Poļu laikā muižniekiem nebīj jāpīlda personīskas bruņīnieka dienests, bet tikai jādod ik no 15 ciematīem viens apbruņots jātnīeks, kas muižnieka vietā gāja kara dienestā. Tā tad bruņīnieku kartas vairs nebīja, bruņīnieki bīj kļuvuši par muižniekiem. Tīem rupeļa savas muižas īenakumi - tīrumu un klaušu pavairošana.

Vīdzemeī poļu laikā gāja grūtī. 25.g. īlgais Livonījas karš / 1558.- 1583./ to bīj pārvērtīis par tuksnesī cilvēku īedzīvotāju zīnā, tā arī saimnīecību, loļu un cita īinventāra zīnā. Postā pamesto ciematu skaīts bīj ļoti īliels. Kara apstākļu dēļ zemnieku stāvoklīis bīj palīcis ļaunāks, nekā 16.g.s. sākumā. Tur vainojāms īlgais karš, kas bīj sašķobījis muižnieku un zemnieku morālī. Stāvoklīis bīja kļuvis tik draudošs, ka pat Poļu karālīis Stefāns Batorīis 1586.g. draudēja landtāgam atņemt Sīgīsmunda privilēģijas, ja muižnieki nesamazīnās zemnieku klaušās, nodevas, nespīedīs saudzīgāku tiesu. /Šīs poļu laikmets vēl maz īzpētīts/.

Vīdzeme pie Zvīedrijas.

Poļu un zvīedru karš, kas norītēja Baltījā / 1600.- 1629./ īzcēļas Zvīedrijas troņa mantošanas dēļ. Beīdzās ar Altmarkas pamīeru 1629.g. Mīeru slēdzot Vīdzeme nāca pie Zvīedrijas, Inflante, Rezeknes, Ludzas, Daugavpīls un Drīsas aprīnķī palīka pie Polijas. Vīdzemes īlielāko tiesu zvīedri īenēma 1601.g. un īzveda šeit pīrmo zemes revīzīju Vīdzemē. Ar šīs revīzījas materiālīem pēdēja laīka tuvāk īepazīnīes docents A.Švābe. Šī revīzīja noskādīro daudzus saimnīecīskus un tiesīskus apstākļus,

bet mēs pie tiem nevaram apstāties. Atzīmēsim tikai, ka šīs revīzijas dati pierāda, ka muižnieki senāk ievākuši ne vien vienu desmito, bet daudz vairāk - vienu trešdaļu no ražas.

Otrā zviedru revīzija Vidzemē 1624./25.g. Šī revīzija pierāda, ka zviedru-poļu kara laikā 23 kungu novados zemnieku māju pirms un pēc kara - skaits bij samazinājies no 5.128 uz 2.416 zemnieku mājam. Palikušas 47 % zemnieku saimniecību. Sevišķi nikni laupījuši poļi. Otrā revīzijā daudz interesantu materiālu par zemnieku zemi, nōdevām un kļaušām. Pēc Vidzemes okupācijas karālis Kārlis IX licis priekšā Vidzemes kārtām: atcelt vergu un drellu institūtu, jo tādus aizliedz kristīgā ticība un labie tikumi, šādu verdzību jau sen atceluši kristīgo tautu likumi un tiesības. Vidzemes bruņniecība atbildējusi, ka līdzīgu poļu karāļa Stefana Batorija priekšlikumu muižniecība jau noraidījusi. Zemnieki vēl neesot sagatavoti brīvībai.

Zviedru valdības soli, resp. reformas.

Gustavs Adolfs 1630.- 1632.g. izveda tiesu reformu, nodibinādams katrā apriņķī zemes tiesu - valsts tiesu, kurai piekrita muižnieku un zemnieku krimināl-un civillietas.

Pēc Vidzemes iekarošanas Gustavs Adolfs bij izlēņojis 16 zviedru augstmaņu un generāļu dzimtām kopā 2/5 no visas apstrādājamās zemes. Gustavs Adolfs vienai pašai Uksenšernu /Oxenstiernu/ ģimenei bij izlēņojis / Vidzemē / 525 arkļus - Siguldu, Trikati, Mujanus ar virskundzību par Valmieru un Cēsīm. Arī Gustava Adolfa meita Kristīne ar devīgu roku izlēņoja Vidzemes un Igaunijas domenes. Kristīne pie tam par nauđu allōdificēja lēna muižas, jo valsts bij financiēlās grūtībās. Bet tas bij pret rigsdaga - Norčepingas lēmumiem. Enerģiska bij Kārļa XI. - zemnieku karāļa rīcība ne tikai Zviedrijā, bet arī Vidzemē un citās Zviedrijas provincēs. Uz karāļa rīkojuma pamata 1680. g. par muižu redukciju Vidzemē, 5/6 no visa areāla jeb 5.215 arkļi no 6.236 krita atpakaļ valstij, kas ienesa gadā 543.000 dālderu rentes. Šī redukcija bij Kārļa XI ievērojamākais mūža darbs un viņa sirds lieta.

Līdzīgs stāvoklis, kā redzējam, bij pašā Zviedrijā, kur 5/7 no visas zemes atradās muižnieku rokās. Muižniekiem nodotās domenes bij no nodokļiem brīvas un tāpēc valdībai nācās attiecīgu nodokļu ^{daļu} uzvelt pastiprinātā kārtā pārējām kārtām. Pret to protestēja zemnieki, garīdznieki, prasot izdāvināto domēnu atdošanu atpakaļ valstij, t.i. redukciju. Šādas redukcijas saskanēja ar Zviedrijas valsts likumiem un bij jau notikušas agrāko valdnieku laikā 1396., 1453, un 1527.gados. Kristīne personīgi nebij pret redukciju, bet nespēja lauzt augstās aristokrātijas varu, un 1654.g. bij spiesta atteikties no troņa. Kārlis X rigsdagā / 1655.g. / panāca mērenas redukcijas pieņemšanu, ko karš ar Poliju, Krieviju un Dāniju prasīja liekus līdzekļus. Kārļa XI mazgadības laikā aizbildņu valdība no 1660.- 1672. visādi trauceja redukcijas darbus. /Kārlis XI - 1660.- 1697./

Tikai 1673.g. Kārlis XI kērās ar stingru gribu pie valsts un valdības saimnieciskā stāvokļa uzlabošanas. Iepriekšējo valdnieku laikā valsts bij iestīgusi parādos - 20 miljonu dālderu, ierēdņiem un karaspēkam algas nemaksātas, valsts parādu drošība mazinājusies uz 25%. Nu sāka darboties Kārlis XI un laikā no 1673.- 1680.g. reducēja Zviedrijā muižas par 200.000 dālderiem rentes. Redukciju lietas nonāca 1680.g. jaunā stadijā pēc rigsdaga lēmuma, kas deva Kārlim XI neaprobežota monarha tiesības rīkoties pēc labākās apziņas un atbildot tikai likuma priekšā, neprasot valsts padomē augstākās aristokrātijas domas. Šis pats rigsdaga lēmums attiecās arī uz Somiju, Igauniju, Vidzemi u.t.t. Nu iestājās sociāla revolūcija, kurā virzījās satriekt muižnieku ekonomisko spēku, bet tai vietā

dodot valsts kasei jaunus līdzekļus, lai uzturētu Zviedriju par lielvalsti. Jaunās Zviedrijas valdības princips nu bij, ka kristiskos brīžos valsts labums ir augstākais likums.

1682.g. Kārlis XI pats uzņēmās vadīt redukciju darbus, kāpēc muižnieki viņu saukāja par "zemnieku kōniņu".

Zviedru vēsturnieks K. Grimbergs / pēc Švābes 101.l.p./ Vidzemes muižniecība raksturo šādiem asiem vārdiem: "Viņa izturējās pret visiem dzimtsļaudīm kā pret vergiem, valsts ieredņus sagaidīja lodem un kailiem ieročiem, savus priesterus nekautrejas parmacīt ar rikstēm un aizturēt viņiem algu, bet baznīcām ļāva tiktal sagrūt, ka tās līdzinājas krogiem un pat stalliem". Baltijas muižniecības tragedija bij tā, ka viņa bij piemirsusi, ka viena kārtā vai nācija nevar mūžīgi uzkundzeties pār citām, un ka valstij ir tādas pašas tiesības anulēt agrāk apstiprinātās privilēģijas, kā atcelt visus pārējos novecejušos likumus. Muižniecība bij ieradusi sevi uzlūkot par ko augstāku ar savu likumdošanu, tiesu un administrāciju par dzimtsļaudīm. Līdz šim muižniecība bij izpildījusi savus pienākumus pret valsti ar dažiem dālderiem nodevu no katra zemes arkla un dabūjusi tiesību uz lēni, bet faktiski tā pretendēja izlēnoto zemi paturēt uz visiem laikiem, kā savu citu labieģūto īpašumu.

Kārļa XI sadursme ar Vidzemes muižniecību bij neizbēgama. 1681.g. karālis griežās pie Vidzemes landtāga ar trim priekšlikumiem: 1/ lai sagādātu valstij līdzekļus, tēvijas labklājības interesēs izdarāma publisko muižu redukcija, 2/ visa zeme pārmērāma un novertejama 3/ taisnības un labu tikumu vārdā atceļama pagānu laiku atlieka - nožēlojamā verdzība un dzimtbūšana, kurā smok tikdaudz kristīgu dvēseļu. Tanī pat gadā Vidzemes muižniecība deva noraidošu atbildi, uzsverot, ka 1/ lēņa tiesības esot pārvērtušās par dzimtsīpašuma tiesībām /ewiges Erbrecht/ un muižu redukcija novedīšot muižniekus pie ubagā spieķa, 2/ ievērojot agrāko gadu neražas un kara laika kontribūcijas, lūdz pasargāt no zemes arklu revīzijas, 3/ lūdz neatcelt verdzību un dzimtbūšanu, jo zemnieki, atsvabināti no kalpības, iedzimtā naidā pret saviem dzimtskungiem nevien pametišot postā ciematus, bet pārpludināšot visu zemi ar muižnieku asinīm, iznīcināšot savus kungus un nodedzināšot viņu muižas. Zemniekiem jāpaliekot līdzšīnējā stāvoklī, jo bez mājas pārmācības un īpašuma tiesībām uz saviem dzimtsļaudīm nevarot dzīvot neviena Vidzemes muižnieks. Šī ir Vidzemes muižnieku nabadzības apliecība, ka tā spēj valdīt vienīgi pār vergiem, bet ne par brīviem ļaudīm, saka A. Švābe.

Karālis palika tomēr neiespādojams. Tanī pat gadā landtāgam iesniedza instrukciju, kādas muižas reducējamas.

1/ No redukcijas principā atsvabinātas visas zemes, kas dāvinātas vai iegūtas likumīga ceļā jau vācu un poļu laikos; karālis patur sev tiesību uz iesniegto dokumentu pamata lemt, vai šīs muižas ir likumīgi iegūtas.

2/ Lai gan karālim tiesība atņemt atpakaļ visus zviedru laiku dāvinājumus, tomēr viņš šo prasību attiecinās tikai uz tādiem zviedru karāļu lēmumiem, kas pirms tam bijusi īsti valsts domēni: uz virsbīskapa, bīskapa un Vācu ordeņa muižām, kā arī uz poļu laika starastijām.

3/ Ja kāds saņēmis dāvinājumu ar allōdu tiesībām un pēc tam ar zviedru karāļa atļauju pārdevis tālāk vai iekilājis, tad šādas zemes karālis izpirks pēc likvidācijas komisijas aprēķiniem.

Redukcijas lieta gāja caur trim komisijām, kuru lēmumu beidzot apstiprināja pats karālis.

Lieli nopelni redukcijas sekmēšanā Vidzemes ģenerālgubernātoram ģenerālim Jēkabam H a s t f e r a m, kas gan bij cēlies no Vidzemes muižniekiem, bet ieguvis karāja pilnīgu uzticību. Viņš arī godīgi un uzticīgi izpildījis karāja pavēles, salauzdams muižnieku pretestību un ņemdams savā aizsardzībā reducēto muižu kroņa zemniekus.

1687.g. redukcija bij pabeigta un 5/6 visas zemes piederēja valstij. Apmēram 320 arkli jeb 6% no visas valsts zemes bij atstātas viņu līdzšinējiem valdītājiem uz 10 gadiem, lai tie šai laikā no muižas ienākumiem dzēstu savas prasības pret valsti, kas bij pamatotas ar viņu maksājumiem par agrākiem pirkuma vai ķīlu līgumiem; šim termiņam notekot, muižas skaitījās no valsts par izpirktām. Apm. 283 arklius vai 5,4% valsts izlēnoja kā žēlastības muižas līdz valdītāja mūža beigām. Visu pārējo valsts zemju likteni noteica karāja 1687.g. 6. jūnija rezolūcija, kuras saturs ir šāds: Visas reducētās muižas, kas ienes ne vairāk par 1.500 dālderiem nomas gadā, tiek atstātas viņu līdzšinējiem valdītājiem mūžīgā dzimtsnomā, pie kam no nomas summas valsts vēl atlaiž trešo daļu pret pienākumu stādīt pretīm kronim vienu jātnieku ik no 15 arkliem; tās bij tā sauktās terciālās muižas. Uz Vidzemes landtāga lūgumu karālis uzlika rezolūciju, kas deva muižniekiem priekšroku pret pārējām kārtām /pilsētu turīgām šķirām/ saņemt dzimtsnomā ~~neizņemātās~~ neizņemātās valsts muižas.

Valsts domēņu pārvaldīšanu uzticēja domēņu valdes priekšniekam /Statthalter/, kas bij tieši pakļauts ģenerālgubernātoram. 1687.g. karāja uzdevumā redukcijas komisija izstrādāja reglamenta projektu, kas noteiktu muižu rentnieku un zemnieku savstarpējās attiecības. Šis zemnieku aizsardzībai veltītais reglaments aizliedza muižniekiem "ciet-sirdīgi un nepienācīgi" izturēties pret zemniekiem.

Liels ziedru kadastris.

Zemes kadastra darbs sākās paralēli muižu redukcijas darbam ar zemes pārmērīšanu, novērtēšanu un vienādu arkla nolīdzināšanu, lai noteiktu iznomāto valsts domēņu ienesību, kā arī lai vienlīdzīgi sadalītu nodokļus un reālnastas starp atsevišķiem kroņa saimniekiem. Šī uzdevuma veikšanai nodibināja revīzijas komisiju, kas darbojās no 1687. līdz 1693. g. uz 1687./88.g. instrukcijas pamata.

Šīs komisijas darbības rezultāti redzami kartogrāfiskos materiālos, revidentu priekšdarbu aktīs - 5 lieli sējumi kopsavilkumā ar apmēram 9.500 lapas pusēm - vaku grāmatas.

Zviedrijā no 1628.g. zemes mērnieki atradās valsts dienestā. Mērniecības darbu izvešanai Vidzemes ģenerālgubernātors deva rīkojumu: "Uz karāja pavēli visa zeme jāpārmērī, vienalga, vai tā pieder pilsētām vai privātām personām; tāpēc uzalcinu visādi palīdzēt izsūtītiem mērniekiem, iesniedzot pareizas vaku grāmatas, uzdodot ziņas par zemnieku cietumiem un muižu ienākumiem, kā arī vedot mērniekus ar šķūtniekiem no vienas vietas uz otru".

Pirmās grūtības radīja zemes arkla nolīdzināšanas jautājums /poļu arkli - 360 pūrvietas, vācu arkli - 60 pūrvietas neatkarīgi no zemes labuma/. Līdz šim arkls bij vienīgi zemnieku zemes aplikšanas vienība; muižas zeme visu laiku bij bijusi brīva no nodokļiem un publiskām klūšām, kāpēc arī nebija mērīta, ne sadalīta arklos /arkls - zemes platības vienība/.

Līdz lielam kadastrim pastāvēja vairākas aplikšanas vienības, starp kurām divas bij galvenās: 1/ Besitzhaken jeb zemes arklis, no kura zemnieks deva muižai labības tiesu; 2/ Mannzahl jeb saimes viru skaits, pēc kura ciemats pildīja kartejas klaudas un maksāja dažas sīkas muižas nodevas.

Revīzijas komisija atmeta arklu kā platības mēru un nolēma reālo nodokļu sistēma likt par pamatu zemes ~~xxx~~ tīrienākumu. Tas bij vajadzīgs, lai noteiktu valsts muižu nomas lielumu.

Arklis.

Ar 1687. un 1690.g. pavēlēm karālis noteica, ka par vienu arklu saucamas tādas zemnieku mājas, kas dod muižai un valstij nodevas un klaudas par 60 zviedru dālderiem, skaitot pēc valdības takses. Apreķinu atvieglošanas nolūkā noteica, ka māja nevar būt mazāka par 1/8 arkla un arī lielāku ciematu arklu skaitam jādalās uz 1/8, piemēram, 1/8, 1/4, 3/8, 1/2, 5/8, 3/4, 7/8, 1 arklis.

Valdības takse nodevu priekšmetiem un klausām / 1687. un 1696/ bij šāda:

1 pūrs ziemas kviešu	2/3	valsts dāldera
1 " vasaras "	1/2	" "
1 " rudzu	1/2	" "
1 " miežu	1/2	" "
1 " auzu	1/4	" "
1 " linsēklu	1	" "
1 " zirņu	2/3	" "
1 pods sviesta	5/6	" "
1 " medus	1/2	" "
1 " linu	1/3	" "
1 " apinu	1/2	" "
1 " dziju	1 1/3	" "
1 gab aita	1/2	" "
1 " barota cūka	2	" "
1 vezums siena	1/4	" "
1 govs	2 1/2	" "
1 bullis	4	" "
1 zirdzinieka diena	4	Alberta graši
1 kājnieku "	3	" "
1 vista	3	" "

/ 1 dālders - 90 graši/
 / 1 zviedru valsts dālders - 4 1/2 markas/
 / 1 Alberta dālders 3, 9 " /

No tabulas redzam, ka valdības takse dažādām vērtībām pilnīgi nesalīdzināma: piemēram, 1 kājnieku diena, 1 vista; lai zemnieks ar zirgu atkalpotu 1 dālderī, viņam bij jāstrādā muižā 22 1/2 dienas. Jāatzīst, ka klausu vērtība, salīdzinot ar nodevām, bij noteikta nesamērīgi zema.

Vēsturnieki teorētiski aprēķinājuši, ka ja zemnieks vienu dālderī savu pienākumu maksājis ar bejiem vai naudā, tad šis dālders bij līdzīgs diviem pūriem rudzu; ja ar klausām, tad tas patiesībā bijās vērts 4 2/7 pura rudzu. Ja saimniekam naktos revīzijas arkla renti - 60 dālderu atpelnīt vienīgi klausās, tad tas prasītu 1800 kājnieka vai 1350 zirdzinieka dienas. Likuma nepilnība, ka noteica zemnieka pienākumu kopsummu no 1 arkla, bet neuzstādīja nodevu un klausu samēru. Faktiski izvirzījās samērs 3:2. Tāpēc valsts muižas nomniekam bij izdevīgi atlaist zināmu daļu naturāliju un pēc takses prasīt tai vietā klausu darbu. No zemnieku sūdzībām zināms, ka muižnieki centušies pēc klausu darba, tāpēc 1696.g.

karālis izdeva noteikumu, ka klausās var prasīt tik daudz dienas, cik tās agrāk dotas pēc vaku grāmatām. Par neievērošanu muižniekam draudēja sods. Dālderis, ko maksāja zemnieki nav uzlūkojams par naudu, bet šis dālderis ir iedomāta nauda /eingebildete Münze/, ko lietoja domēņu valdes apreķinos. Arī zemes dālderu iedalījums 90 grašos neatbilst nevienai naudas sistēmai.

Zemi pārmērot lietoja zviedru platības mēru - mucas vietu, kas pēc 1690.g. noteikuma līdzinās - 14.000 oлектīm, t.i. 1/2 hektāram.

Lai nodevas un gaitas būtu samērīgas ar zemes platību un labumu, aņamzemi vai maizes zemi dalīja 4 labuma grādos / 109.lp./ noliekot pirmā labuma zemei ienesību 1, otrai 5/6, trešai 2/3 un ceturtai 1/2. No zemnieku zemes vērtēja maizes zemi, vecaini - atpūtināmā meža zeme - Wüstacker un atmatas, dalot katru, ka aprādīts, 4 grupās. Maizes zemes, līdumu /vecaine/ un atmatas ienesīguma samērs bij kā 1 : 1/2 : 1/4. Zemnieku pļavas un dārzi palika netaksēti, jo tos uzskatīja par aņamzemes mēslojumu un tīrumu piederumu. Muižas laukos izšķīra 5 zemes kategorijas: tīrumus, līdumus, atmatas, pļavas un dārzus.

Tā kā zemes nastas bij aprēķinātas dālderis, tad kādastrī zemes tīrienākums arī bij jāaprēķina dālderis. Pieņēma no prakses, ka viena mucas vieta maizes zemes I labuma, atvekot zemnieka nepieciešamo uzturu un sēklu, dod vienu mucu jeb divus pūrus rudzu tīra atlikuma / 1687.g. 7. februāra instrukcijas/, kas uzskatāms par zemes renti. Lai dabūtu tās vērtību naudā, noteica vienu pūru rudzu = 1/2 dālderim, vienu mucu rudzu = 1 dālderim, kas sakrita apmēram ar rudzu tirgus cenu Rīgā.

Muižas zemes bij par 2 1/3 vērtētas augstāk. Karālis turējās pie šāda ieskata: mucas vieta pirmā labuma tīruma atnes gadā 2 mucas rudzu, jeb divus dālderis, bet tā kā zemnieks, kas šo ienākumu izstrādā un dod, tai pašā laikā no šīs zemes partiek, tad viena puse jāatstāj viņa uzturam, bet jāņem otra par renti. Ciktāl muiža ir pietiekoši apgādāta ar kļaušu strādniekiem, tiktāl var tās zemi pilnīgi pamatoti aplikt ar divreiz lielāku renti, nekā zemnieku zemi. 1690.g. karālis muižnieku zemes taksāciju nolika pirmās šķīras aņamzemei 2 1/3 dāldera / zemnieku - 1 dālderim/. / Skat. Švābi 110.l.p./ Praksē tomēr tie apstākļi bij tādi, ka zviedru mērnieki izmērija un notaksēja - novērtēja pēc tās labuma pilnīgi tikai valsts muižas, turpretīm kroņa zemnieku zeme nav paspēta un valdība apmierinājusies ar zemnieka nodevu un kļaušu noteikšanu un norēķināšanu pēc vaku grāmatām.

Tālāk, zemnieku zemes arklis it nebūt nelīdzinājās likumā paredzētiem 60 dālderiem, bet patiesībā bij daudz mazāks, parasti svārstidamies starp 35 - 45 dālderiem gada rentes, atkarībā no zemes labuma, daudzuma un citiem apstākļiem. Uz 1 arkla zemes parasti nāca 50 - 70 pūrvietas zemes / Švābe 111.l.p./

Šie kadastra noteikumi attiecas vienīgi uz valsts domēņu muižām un kroņa saimniekiem, t.i. uz 5/6 no visas zemes. Ārpusē palika privātas muižas un šo muižu zemnieki. Faktiski šo privāto muižu zemnieku nastas nevarēja paaugstināt, jo tad zemnieki pārgāju uz valsts domēņu muižām.

Dzīmtsbūšana Zviedrijas valdības laikos palika neatcelta, jo muižnieki sākumā pretojās, bet pārējo laiku karālis Kārlis XI agrārreformas centrā lika fiskālus mērķus, bet ne sociālpolitiskus mērķus.

Karālis Kārlis XI ar 1696.g. reglamentu nodrošina zemnieku attiecībā uz viņa nodarījumu un tiesāšanu. Nodibinās pagasta

tiesas kā pirmā instance, muižnieks nav tiesnesis, bet tiesu spriež īpaši tiesu āggāni - zemes tiesa, domēņu valde, hoftieša un beidzot pats monarchs. Švābe saka, ka ar 1696.g. reglamenta noteikumiem Kārlis XI vairāk nodrošināja dzimtscilvēka personas tiesības, nekā cara Aleksandra I 1819.g. likums par Vidzemes dzimtslaužu brīvlaišanu.

Savelkot kopā par zemnieka stāvokli Zviedrijas laikos vēl jāatzīmē, ka "Nevienam muižas rentniekam nav atļauts prasīt no zemniekiem lielāku renti, nekā noteikts vaku grāmatās", kuras noraksts glabājās pie saimnieka un kur atzīmēja visus maksājumus.

Par nodevu un kļaušu nelikumībām varēja sūdzēties domēņu valdē. Kļaušu darbinieki bij jāatlaiž jau sestdienas pēcpusdienā uz mājām, lai tie svētdienā varētu ierasties baznīcā; zemnieku bērni bij jāsūta skolā. Zemniekiem - dzimtslaudim piederēja neaprobežotas kustama īpašuma tiesības. Muiža nevarēja patvarīgi atsavināt zemniekam mantu. Ar to saimnieku šķīra Kārļa XI likumdošanā ieguva drošu tiesisku un ekonomisku aizsardzību. Sekas - zemnieku labklājības un pašapziņas pieaugums.

Kā vēlāk redzēsīm pēc 1819.g. likuma zemnieku zemes nemaz vairs nav, jo tā ir muižnieku īpašums, ko viņi dod saimniekam ar īstermiņa nomas līgumiem, brīvi vienojoties abām pusēm. Pēc 1696.g. reglamenta kroņa zemnieks bij dzimtsnomnieks, par kura ekonomisko labklājību rūpējās valsts administratīvās iestādes, normējot nomas lielumu ar vaku grāmatām.

Kārlis XI no tautsaimnieciskā viedokļa piekopa stingru merkantilisma politiku, iejaucoties saimniekojošu personu sfairā, izejot no fiska interesēm, bet tomēr pacelot atsevišķu personu un valsts vispārējo labklājību.

Vidzeme pie Krievijas.

Šis ir bēdīgākais Vidzemes zemnieku laiks. Švābe saka - nāves ēnas laiks. Pēc Kārļa XI nāves Zviedrijas tronī nāca mazgadīgais / 1697. / Kārlis XII. Vidzemes muižnieki, neapmierināti ar Zviedrijas rīcību, orientējās uz Krieviju. Ziemeļu karš vispirms galīgi izpostīja Vidzemi. 1702.g. feldmaršāls Šremetjēvs ziņo carem Pēterim Lielam, ka "ienaidnieka zemē nav nekā vairs ko postīt". Izpostīja ne tikai laukus, bet arī pilsētas - Valmieru, Cēsis, Valku, Kūjēni un Tartu. 1710.g. krievu aplektā Rīgā izcēlās /bubonu/ mēris, kam par upuri krita pilsēta un uz laukiem Vidzemē pāri par simts tūkstošu iedzīvotāju. Kurzemē un Igaunijā no mēra nomira ap 50 - 73 % iedzīvotāju.

Pēc 1725.g. revīzijas konstatēja, ka palikuši 3.825 aplaužoti arkli, postā aizgājuši 2.466 arkli. Kļaušu darba spēka samazināšanās atstāja smagu iespaidu uz atlikušo zemnieku stāvokli. Pēdējiem bij jāstrādā un jāmaksā vairāk, lai uzturētu un atjaunotu muižu un savas saimniecības.

Zemnieki grūto dzīves apstākļu pēc bēga uz Kurzemi un poļu Vidzemi - Latgali / pēdējā pie Krievijas no 1772.g. / Abas šīs zemēs, kas nebija cietušas no kara, dzīve bij labāka. Bet nu vairs nebija zviedru laiki. Krievu cars neturēja zemniekus par līdzcilvēkiem. 1713.g. ukazs atļauj dzimtskungam sodīt savus zemniekus ar pletni, 1719.g. - zemnieku dezertierim un bēgļiem iedēdzināt pierēs īpašas zīmes, vai arī nogriest tiem degunus un ausis. / Šis mežonīgais ukazs dzīvē gan neesot piemērots/. 1760.g. atļauj dzimtskungam nodot savus ļaudis valsts iestādēm nosūtīšanai uz Sibriju. 1762.g. izdod ukazu, kas deklarē: nav tāda likuma, pēc kā varētu sodīt muižnieku par sava dzimtscilvēka nogalināšanu.

Katrina II 1765.g. atļauj Krievijas muižniekiem nosūtīt savus zemniekus pie spaidu darbiem, neprasot pat tiesu vai admi-

nistrātīvo iestāžu piekrišanu. 1767.g. ukazs piedraud zemniekiem, ka par sūdžešanos tieši ķeizarienei sodīs ar pletni vai ar spaidu darbiem uz Sibīriju.

Zemniekiem šādi ukazi bij pretīgi, bet muižnieki klusēja. Tie nebij aizmirsuši poļu Sigismunda Augusta privilēģiju, tie nebij aizmirsuši muižnieku kartas satversmi, lai gan Karālis Kārlis 1694.g. to bij atcēlis. Tie kā pilntiesīgi zemes pārstāvji līga ar Krievijas pārstāvjiem par zemes nodošanu caram. Ar Ništates miera līgumu 1721.g. 30.augustā cars apsolīja muižniekiem atcelt zviedru valdības izdarīto muižu redukciju / ta bij cena, par kuru Baltijas muižniecība padevas Krievijai/. Landrāts K. Fr. Sulcs saka, ka "Kapitulācijas galvenais saturs bij tas, ka muižniekībai tiek pilnīgi restitūetas visas viņas agrākās tiesības un muižas. Barons Felkerzams - zviedru agrārreformas apkarotājs, atzīst, ka "zviedru laikos ievestā zemnieku aizsardzība tika aizmirsta, vaku grāmatās uzstādītās normas par zemnieku kļaušu lielumu netika vairs ieturētas un dažs labs muižnieks prasīja kļaušu darbus pāri zemnieku spēkiem".

Krievu valdība apmierināja landtāga lūgumu, ka brunniecības muižas drīkst pirkt vienīgi Vidzemes muižnieki. Nodibināja matrikuleta muižnieka jedzēnu. Brunnieku sola, resp. matrikulā uzņemtai dzimtai bij tiesība piedalīties landtāgā un līdz ar to ieņemt visus pašvaldības amatus.

Par šo laikmetu Aleksandrs von Tobīns saka: No zviedru redukcijas nonācis nabadzībā, no ziemeļu kaņa un tā pavadoniem, mēra un bada, atsviests neizsakāmi zemā dzīves pakrēsli, muižnieks centās izsūkt no zemnieka visu, kas vien bij iespējams. Ja zemnieks dzīvoja gandrīz cilvēka necienīgu dzīvi, tad arī muižnieks smagi cīnījās par savu eksistenci... Viņš pierada savus kļaušu ļaudis uzskatīt kā muižas kustamu inventāru, ko pārceļ no vienas vietas uz otru pēc savām saimnieciskām vajadzībām / Švābe 119.1.p./ Zemnieku stāvoklis 18.g.s. bij ļaunāks, nekā jebkad pirms un pēc tam.

Visumā 18.g.simtenis vēl maz izpētīts. 1/ kļaušu smagums bij pieaudzis jaunas darbu sadalīšanas pēc - katram darbiniekam, neskatoties uz viņa zirga stiprumu, ierādīja vienādi mērītu gabalu muižas tīrumos, kas tam bij jāpar dienā laikā. Akorda darba sistēma nomocīja zemnieku zirgus un ļaudis. 2/ Dzimtsļaužu kabatas iztukšoja degvīna tecināšana, no kā labi pelnīja muižnieks. Izmisumā dzimtsļaudis nodzēra muižas krogos naudu un ražu, pagrīma fiziski un morāliski, bet muižnieki iedzīvojās.

Līdz 1765.g. Krievijas valdība par Vidzemes pārvaldību, kā arī zemnieku un muižnieku attiecībām maz interesējās. 1764.g. vasarā Katrīna II personīgi apceļoja Igauniju un Vidzemi un pārliecīnājas, ka jāuzlabo dzimtsļaužu nepanesamais stāvoklis. Uz ķeizarienes pavēli ģenerālgubernātors Brauns 1765.g. 26. janvārī iesniedza Vidzemes landtāgam 11 priekšlikumus, kurus piespieda pieņemt. Šie priekšlikumi pieņemti pret muižnieku gribu un attiecas uz zemnieku stāvokļa uzlabošanu, kā to Katrīna II teikusi - pret tirannisko cietsirdību un bezgala lielo despotismu, par dzimtsļaužu pārdošanas ierobežošanu un lauku skolu ierīkošanu.

Ģenerālgubernātors Brauns iesniegumu landtagam motivēja trīs tēzes:

1/ zemniekiem nav īpašuma tiesības pat uz to, ko viņi ieguvuši ar sviedriem un asinīm;

2/ viņu nodevas un kļaušas ir pilnīgi nenoteiktas, pārsniedzot zemnieku saimes un zirgu spēkus;

3/ viņu pārkāpumus soda tik bargi, ka tas nav savienojams ar kristīga cilvēka jūtām;

Šo nebūšanu novēršanai grāfs Brauns liek priekšā landtāgam:

1/ atzīt zemnieku īpašuma un mantojama tiesības uz viņu pašiegūto kustamo mantu;

2/ uz visiem laikiem cieši noteikt vaku grāmatās zemnieku nodedu un kļaušu lielumu;

3/ samazināt mājas pārmācības robežas, pie kam par rupjiem pārkāpumiem /bēgšanu un zagšanu/ var sodīt tikai līdz 10 pāriem rīkšu, bet slinkos un nepaklausīgos atļauts pamudināt ar pātagu.

Landtags bij spiests šos noteikumus pieņemt un izsludināt:

Faktiski ar šiem landtāga noteikumiem muižnieki nerēķinājās, pateikdami, ka zemnieki ir dzimtskunga vergi. Sekas pēc noteikumu nepildīšanas bij ātkārtoti un nerimstoši nemieri.

Vidzemes muižniecība 18.g.s. otrā pusē pārdzīvoja bailes, ka tikai valdība neiejaucas stingrāki agrārā likumdošanā, bet gaita gāja savu ceļu. 18.g.s. 90-os gados vairāku iemeslu dēļ sākās reformu kustības visās zemēs par labu zemniekiem. Vakar-Eiropas "apgaismības" idejas un lielās franču revolūcijas "cilvēku tiesību" deklarācija atrada Vidzemē vienu otru dzirdīgu ausi. Sevišķi aizrauts ar šīm idejām bij Garlibs Merķelis /1769.- 1850./

Merķeļa nopelni pastāv iznīcinošā dzimtsbūšanas kritikā. "Eapskauzamo Vidzemes zemnieku patiesais notēlojums modināja dziļu simpatiju pret latviešu tautas likteni Vakar-Eiropā un Krievijas valdnieku dzimtā. Merķelis nebija tautsaimnieks, viņš neizprata saimniecisko struktūru, bet viņš bija pārliecināts, ka šī iekārta nav ciešama, Zemnieks bija kunga īpašums, to pārdeva izsolēs, līdzīgi kā to dara ar lopiem un citu mājas inventāru. Garliba Merķeļa idejas un ierosinājumi atrada piekritējus vienā daļā Baltijas muižnieku jaunā paaudzē, kas grupējās ap tālredzīgo reformu piekritēju bruņniecības maršalu Fr. von Zīversu, tie bija K. O. von Tranzē-Rozeneks, grafs Mellins, grafs von Baijers.

Agrārām reformām apstākļi bij labvēlīgi. Vidzemes muižu cena bij sakāpusi trīskārtīgi, kas uzskatāma kā sekas no palielinātiem krogus ienākumiem. Bruņniecība savas muižas iekārāja, lai segtu izdevumus, kas stāvē sakarā ar valsts amatu pildīšanu un paaugstinātām dzīves prasībām, un viņu parāds sniedzās pie 11 milj. rubļu. Muižas parādu dēļ nāca pārdošanā. Piemēram, no 1765.- 1770.g. pārdotas 8 muižas, no 1796.- 1800.g. 84 muižas. Tāpēc daudziem muižniekiem jautājuma atrisinājums nedeļa iemeslu daudz uztrauktis,

Apstākļi sāka laboties pēc tam, kad Krievijas tronī nāca Aleksandrs I /1801./ un 1802.g. apceļoja Vidzemi liberālā landrata Zīversa pavadībā. 1802.g., Zīversa iespaidots, no Aleksandra I Zīvers saņēma priekšlikumu landtāgam: 1/ ierobežot tiesības pārdot un dāvināt zemniekus, 2/ dot tiem pilnīgu laulības brīvību, 3/ nodibināt pašu zemnieku vēlētu tiesu.

Uz šo priekšlikumu landtāgs atbildēja, ka tā ir ķeizara vēlēšanās, bet ne griba un tāpēc to var neieņerot.

Krievu laikos zemniekiem bija ievestas ārkārtējas kļaušas vai palīgdarbi, tā kā tagad no 1 arkla nācas maksāt ne vairā 60, bet 80 dālderus; pieaugums par 33 1/3 %. Lai legalizētu šo nelikumību, 1806.g. landtāgs pacēla arkla vērtību no 60 uz 80 dālderiem, paskaidrojot, ka līdzšinējos dālderus nav ieskaitīti dārzi un pļavas /pļavas pēc būtības nedrīkstēja skaitīt arklos, jo tanī laikā saimniecības ienākumi nedibinājās uz lopkopību, bet graudkopību/. Bet kas varēja pateikt, ka katram arklam pļavu vērtība līdzinājās 1/3 ? - Neviens. Zeme nebija mērīta.

Zīvera 12 pantu priekšlikumu landtāgs apsprieda, bet nepieņēma. Tad Aleksandrs I iecēla Pēterburgā ģipāšu Vidzemes lietu komiteju. Pārsvars bij īstiem krieviem, no 5 - 3 locekļi bij krievi un bez tam priekšsēdētājs iekšlietu ministris, bet tie nepārzināja vietējos /šejienes/ apstākļus, tā kā noteicēji bija 2 Vidzemes muižniecības pārstāvji. Liberāliem krievu ierēdņiem nebija vaļas iepazīties ar zviedru ievesto agrāro iekārtu un tagadējo stāvokli. Viņi ticēja Vidzemes muižniecības pārstāvjiem - lietpratējiem, kas strādāja un izgatavoja noteikumus sev pieņemamā garā, kurus 1804.g. ķeizars apstiprināja un lika tulkot vācu, latviešu un igauņu valodās un publicēt vietējās vaļodās.

1804.g. likumam 4 daļas un satur 143 pantus.

- a/ runā par zemnieku personīgo stāvokli / 1 - 30 pants/,
- b/ par viņu ģipāšumu tiesībām,
- c/ par viņu pienākumiem pret valsti un muižu,
- d/ par zemnieku lietu piekrītību tiesām.

ad. a/ zemnieks nav vairs lieta, bet persona, kas pieder pie zemnieku kārtas, piecietināta pie novada /novada būšana/, ko nedrīkst atstāt bez attiecīgas atļaujas. Šī novada būšana uzliek pienākumus zemniekam, bet dod arī tiesības: bez zemnieka piekrišanas muižnieks nevar to piespiest atstāt dzimto zemi un muižas novadu un arī viņu pašu pārdot, iekālat vai atdāvināt bez zemes citam muižniekam. Zemnieku piecietināšana saistīta ar tiesībām un pienākumiem kā priekš muižnieka, tā priekš zemnieka. Šie noteikumi attiecas tikai uz arājiem, bet ne muižas ļaudīm. Tos var pārdot un atdāvināt.

ad b/ Zemniekiem tiesība pērkot iegūt ģipāšumus līdzīgi citām kārtām. Visa zemnieka labiegūtā manta ir viņa ģipāšums ar ko tas var pilnīgi brīvi rīkoties.

1804.g. likums 32.pants nosaka, ka zeme pieder muižniekam, tomēr piebilst, ka "visiem tiem zemes gabaliem, uz kuriem tagad nometināti zemnieki, jāpaliek viņu un to mantnieku neatņemama valdījuma." Vācu teksts gan runa par ģipāšuma "lietošanu" /Nutzniessung/. Tas īsti saprotams no likuma gara tā, ka muižniekam pieder virsģipāšnieka tiesības, bet zemniekam ģipāšumtiesīga lietošanas tiesība. /Tas stāv tuvu dzimtsnomai, bet labvēlīgāks zemniekam par dzimtsnomu/.

Zemnieks varēja zaudēt zemi tikai ar tiesas /pagasta/ lēmumu, kas apstiprināts draudzes tiesā: 1/ parādu dēļ, kas divreiz pārsniedz mājas vērtību un 2/ tiesa atzīst par nespējīgu tālāk valdīt. Tādos gadījumos zemnieku zemi pagasta tiesa nodod tuvākam radniekam, bet nav brīv pievienot muižai.

1804.g. likums attiecībā uz zemnieku nodevām un klausām pasliktina zemnieku stāvokli. Likums nosaka - 40 dālderu nokalpo klausās, 20 nodevas samaksa, bet kā redzējam, klausās zviedru laikā bij ietaksētas lēti, nodevas augstāk un pie tam samērs gluži pretējs - 20:40 /nodevas/. Pie tam akceptē 20 dālderu virsdarbu / 80 dālderu arklā/. Teorētiski vēl ir starpība tanī ziņā, ka zviedru laikos no arkla zemnieki faktiski 60 dālderu nemaksāja, bet maksāšanas arkls bij zemāks: 41 dālderu /142.l.p./ Cik ievāca ap 1804.g. no arkla - nav zināms. Zemnieki žēlojās: "Dālderu ir dārgi, dienas lētas".

Jāpiezīmē, ka viena arkla zemnieki apstrādāja ar savu darba spēku muižā 57,6 pūrvietas muižas tīrumu /svārstījās šī norma no 45 līdz 68 pūrvietām/. Tā kā viens arkls zemnieku zemes svārstījās pēc zemes labuma no 400 līdz 520 pūrvietām, tad uz muižas aranzemi iznāca 11%. /Agthe pieņem 1 arklu 200 ha zemnieku zemes un uz tā muižas zemes - 22 ha/. Uz arklu skaitīja 16 darba spējīgu personu.

Lielas pūles sagādāja jauno vācu grāmatu sastādīšana un klausu un nodevu aprēķināšana. Muižnieki centas aprēķināt tā, ka

legalizējās pastāvošais kļaušu un nodevu daudzums, -zemnieki bij sagaidījuši atvieglojumus. Nodibināja revīziju komisijas jauno vaku grāmatu sastādīšanai, bet zemnieki brīvprātīgi jaunās vaku grāmatas neņēma pretīm. Zemnieku iebiedēšanai bij vajadzīgi kazaki.

Dzimtsbūšanas atcelšana.

1804.g. reformas darbi tuvojās beigām, bet zemnieki bij vīlušies savās cerībās. Līdzīgi nebij apmierināti arī muižnieki, jo pārdzīvoja saimniecisko krīzi. Radās muižniekos noskaņojums, ka vienīgi brīva, dabiskās tiesībās pamatota konkurence radīšot veselīgas saimnieciskas attiecības starp muižniekiem un zemniekiem. Starp cēloniem, kas tieši spieda muižniekus atcelt 1804.g. zemnieku likumus, Svābe aizrāda uz vienu svarīgu apstākli. Pēc 1804.g. likuma izvešanas dzīvē daudzās muižās muižnieki zemniekiem palielināja nodevas un kļaušas, pamatojot ar arklu skaita pieaugšanu. Šo apstākli, pēc izdodot jaunās vaku grāmatas, valdības iestādes ņēma no muižniekiem reversus, ka gadījumā, ja izmērot zemi un novērtējot zemnieku zemi izradīsies nodevas un kļaušas par augstām, tad muižniekiem tas jāatlīdzina. Cik liela bij šī summa, tas nav zināms.

Dzimtsbūšanas atcelšanas notika Kurzemē 1817.g., Vidzemē 1819.g., kas dzīvē tika izvesta pakāpeniski. Zemnieki ieguva svarīgāko personas tiesību - personīgo brīvību, kustības brīvību, bet par to Vidzemes zemnieki bij samaksājuši 20 - 30 milj. rubļu, jo tie zaudēja īpašuma tiesības uz 6.619 arkliem jeb 529.520 dālderiem. Par zemes īpašniekiem palika muižnieki. Zemnieki ieguva putna brīvību. Lai zemnieki varētu eksistēt, tiem tomēr bij jāslēdz brīvīgumi par zemes lietošanu ar kungu, kā arī jādod publiskas kļaušas. Par īstu pilsoņu kustības brīvību var runāt tikai ar 1832.g. Vidzemē, bet Kurzemē ar 1863.g. Sākumā pilsoni nedrīkstēja pāriet uz pilsētu, tad drīkstēja uzturēties aprinča, gubernas robežās, līdz beidzot ieguva pilnīgu kustības un aroda brīvību. Ar šo dzimtsbūšanas atcelšanu 900.000 Vidzemes un Kurzemes zemnieki bij padarīti par bezzemniekiem. Muižnieki, jauniem zemnieku likumiem stājoties spēkā, ieguva pilnīgas neierobežotas īpašuma tiesības uz visu privāto zemnieka zemi, jo privātās muižas tika atcelta juridiska robeža starp zemnieka un muižnieka zemi.

Ar jauno iekārtu bij saistīta pagastu pašvaldību nodibināšana, jo zemes nomniekiem bij jāmaksā valsts un pašvaldību nodokļi. Muižnieka vidutājība bij izslēgta. Pagasta pašvaldība sastāvēja no visiem muižas novadā dzīvojošiem zemniekiem. Sākuma pagasta sabiedrībam darbību un lēmumus parbaudīja muižnieks. Pagasta locekļi solidāri atbildēja par nodokļiem; pagastam bij jāierīko sava kase, labības magazīnas, /neražas un trūkuma gadījumiem/ jāgādā par nespējniekiem, jāuztur skolas, jānodrošina u.t.t. Visi publiski-tiesiski pienākumi bij parcelti uz zemnieku pleciem.

Brīvais līgums.

Jaunās brīvības 3 pirmos gados Vidzemes saimniekiem bij vēl tiesība savu māju vai sētu paturēt par kļaušām un nodevām, kas nosacītas vaku grāmatās, bet pēc šī termiņa viņam bij jāizvēlas: vai nu atstāt tevū tevū iekopto dzimto zemi, pie kam bij vispirms jānomaksā kungam visi parādi, vai arī jānoslēdz līgums par mājas vai sētas nomāšanu ar savu vecu kungu, pie kam šī līgšana notiek uz abpusejas vienošanās pamata.

1819.g. likums piešķir zemniekiem tiesību iegūt nekustamu mantu. Tomēr šim noteikumam praksē nebij nozīmes, jo ne valsts, ne muižnieki zemi zemniekam vēl nepārdeva. Ja zemnieks negribēja aiziet uz pilsētu, bij jālīgst pie muižnieka par saimnieku vai kalpu, vai pašam jārentē no kunga.

Kurzemes zemniekiem pēc brīvlaišanas klājās sliktāk kā Vidzemē. Vidzemē ar 1833.g. sākās pilnīgas kustības brīvības

laikmets. Kurzemes zemnieki nedrīkstēja joprojām atstāt Kurzemes gubernas robežas, ne arī uz dzīvi nomesties pilsētā, līdz zemnieku skaits pēc revīzijas listēm nebij sasniedzis 200.000 vīriešu. Bez pases neviens saimnieks nedrīkstēja atstāt savas draudzes robežas.

Prīva līguma sekas bij: 1/ zemniekiem bij jādod tās pašas kļaušas kā dzimtbūšanas laikā, 2/ muižnieks varēja nomu paugstināt, dot īsu nomas termiņu, pievienot zemi muižas zemei, savienot vairākas saimniecības vienkopus, kā arī sadalīt. Visumā zemnieku brīvlaišanas rezultātā viņa saimnieciskais stāvoklis sākumā kļuva ļaunāks. Šādos apstākļos Kurzemē muižnieki no 1817.g. līdz 1863. / 45 gados/ pievienoja savam muižam 3.059 zemnieku mājas, t.i. 15%. To sauc par zemnieku māju spridzināšanu. Vidzemē no 1819. - 1846.g. muižas piesavinājas 19.824 dālderus vai 248 arkļus zemnieku zemes. Rēķinot caurmērā zemnieku māju 19 - 20 dālderu, iznāk ap 1.000 saimniecību. Tagad muižnieki varēja noapaļot savas laukus un arī piesavināties zemnieku iekopto auglīgo zemi. Šādā ceļā laikā no 1809. līdz 1890.g. Vidzemē muižu aņamzeme bij pieaugusi par 100 %, no 141.184 ha uz 235.495 ha. Jauniem saimniekiem ierādīja līdumus un laikā no 1819 - 1846.g. tie bij iekopuši zemi 21.615 dālderu vērtībā. Pārmaiņa pēdējos zemnieku-nomnieku un muižnieku attiecībās iestājās tā, ka zemnieki nomu un kļaušas maksāja naudā, bet ne graudā.

Zemnieku izceļošana.

No 1838. - 1840.g. Vidzemē lietaina laika dēļ bij neražas; magazīnu labības nepietika / daļu no pagastu labības bij aizņēmušies muižnieki/, tā kā zemnieki cieta trūkumu. Sākās izceļošanas drudzis. Valdība nelaida. Sākās dumpji un apspiešanas, zemnieki sāka pāriet pareizticībā, jo tā itkā vārdos vairāk aizstāvēja zemniekus. Stāvoklis bij stipri nenormāls.

Šādos apstākļos liberālie muižnieki H. Felkerzams, F. Zīverss un R. Samsons iesniedz landtāgam priekšlikumu apvienot 1804., 1809. un 1819.g. noteikumus, lai apmierinātu uztrauktos zemniekus un uzlabotu viņu saimniecisko stāvokli un drošību. Landtāgs pieņēma 1842.g. 111 pantu lielu likumprojektu, kuŗa nolūks bij nokārtot par neaizakāramu zemnieku zemi un ierobežot muižnieku tiesības uzteikt kļaušu nomas līgumu. Pēterburgā apstiprināja tikai 77 pantus, kā papildinājumu pie 1819.g. likuma un stājās spēkā 1845.g. Šis likums tomēr stāvokli neglāba. Zemnieki turpināja pāriet pareizticībā, un uz gubernatora ziņojumu pamata ķeizars Nikolajs I nodibināja Baltijas lietu komiteju Pēterburgā, kuŗā iegāja arī liberālie muižnieki Felkerzams un Reinholds fon Samsons. Komitejai bij uzdots izstrādāt noteikumus: 1/ lai zemnieki kļutu par lēstojamās zemes īpašniekiem, 2/ jāierobežo muižnieku rīcība ar zemnieku zemi.

Komiteja izstrādāja 1.206 pantu garu likumprojektu un to iesniedza landtāgam 1847.g., ko pieņēma 1849. un ķeizars apstiprināja.

Šie 1849.g. Vidzemes zemnieku likumi rada jaunu agrāro satversmi, kas 1860.g. izveidojās par zemnieku pamatlikumiem, kas pa daļai speka līdz šim. 1849.g. likuma nolūks bij nodibināt sīkgrūntnieku šķiru ar brīvprātīgu privattiesisku kļaušu zemes pirkšanu. Šī ziņa Felkerzams ir sīkgrūntniecības nodibinātājs Vidzemē un pirmskaŗa agrārās iekārtas autors.

1849.g. likums noteic robežu starp zemnieku un muižas zemi, pie kam no 1819.- 1849. muižnieku pievienotā zeme joprojām paliek pievienota muižai, tā saucāmā kvotes zeme, bet pārējā nav muižai pievienojama - to aizstāv likums.

1849.g. zemnieku likumu 1860.g. pieņēma grozītā veidā ar 1140 pantiem. Būtībā nekas negrozījās. Pēc 1860.g. Vidzemes

muižnieki palika uzmanīgāki. Tā 1865.g. nolēma, kā ar 1868.g. atcelami visos līgumos klausas Vidzemē, Kurzemē - 1867.g.

Līdz 1861.g. tikai 209 Vidzemes saimnieki bij iepirkuši mājas par dzimtu. Stāvoklis grozījās pēc 1861.g. Brunniecība baidījās, ka uz Baltiju neattiecina Krievijas 1861.g. 19.febr. likumu, kas sociālpolītiskos nolūkos paredz muižas zemes piespiedu atsavināšanu ar valsts aizdevumu palīdzību.

Šo apstākļu dēļ Vidzemes muižnieki centās pēc iespējas ātrāk pārdot zemnieku zemes. Līdz 1882.g. muižnieki bij jau pārdevuši zemniekiem 64,46 % zemnieku zemes. Vislielākais māju pirkšanas drudzis bij no 1865.- 1875.g., kad pārdotas 12.000 mājas. Līdz 1910.g. bij pārdotas 89,1% zemnieku zemes. Līdz 1901.g. vidzemnieki bij samaksājuši sk/n. un obligācijās 76 miljonus zelta rubļu, pie kam 17.641 māja bij apgrūtināta ar 31 milj. zelta rubļu lielu parādu. Zemes iepirkšanas kreditu sniedza Vidzemes muižnieku kredītbiedrība, dib. 1802.g.

Kurzemē zemju iepirkšana un klausu atvietošana ar nomu norīteja mierīgāk. Kurzemes kroņa zemju pārdošana bijušiem nomniekiem atļauta 1860.g. uz valsts domēņu ministrijas noteikumiem par kapitālizētu nomu ar 4%. Pie iepirkšanas jāņemaksā 15%, pārējā jādeldē 28 gados. Ar 1863.g. 3. sept. ķeizara ukazu bij atļauts zemniekiem iegūt par īpašumu privātu muižu nomas objektus, pie kam līdzšinējiem nomniekiem bij pirmtiesība. Vienīgi žīdiem bij aizliegts pirkt zemnieku mājas. 1864.g. atļava Baltijas zemniekiem nomāt arī kroņa un privātās muižas. Ar 29.marta 1867.g. aizliedza muižniekiem pievienot saviem laukiem rentes mājas.

Līdz 1869.g. bij pārdotas tikai 1313.mājas jeb 11,00%
" 1887.g. " " " jau 9256 " " 77,74 % no

visām privāto muižu zemnieku mājām, kopplatībā 1.158.120 pūrvietas. Zemnieku mājas caurmērlielums 125,1 pūrvietas un vidējā pūrvietas cena 31,15 rubļi. 1910.g. Kurzemē bij jau pārdotas 97 - 98 % zemnieku zemes. Zemes iepirkšanu kredīteja Kurzemes muižnieku kredītbiedrība, dib. 1830.g.

Zemnieki un muižas zeme.

Priekš pasaules kara bija trejādas zemes: 1/ muižas zeme, 2/ kvotes vai piektdaļas zeme /Igaunijā 1/6/ un 3/ zemnieku zeme. Iste muižas zemi muižnieks vareja izlietot pēc savas politikas un tā vismaz teorijā nebija apliekama ar nodokļiem /Schatzfrei/. Kvotes vai laikā no 1819.- 1849.g. radītā muižas zeme ir klausām un nodevām apgrūtināta zeme /steuerpflichtig/, kas no zemnieku zemes /Gehorchsland/ atšķirta tikai ar to, ka pēdējo muižnieks nevar brīvi izlietot.

Vietējie civillikumi / 587.p./ Vidzemes muižas iedala šādi: /Švābe 166.1.p./

- 1/ kroņa jeb domēņu muižas,
- 2/ muižnieku jeb brunnieku muižas,
- 3/ brunniecības, pilsētu, korporāciju un iestāžu muižas,
- 4/ mācītāju un baznīcas muižas un
- 5/ muižu gabali / līdz 1849.g. /

ad 3. Brunniecības un pilsētas muižas civiltiesiskās priekšrocības pielīdzināmas brunnieku muižām / 1887.p./ . Katrīna I ar 22. sept. 1725.g. likumu piešķīra Vidzemes brunniecībai 6 muižas landrātu uzturam un Aleksandrs I 1810.g. tās dzēsa no domēņu oficiālā saraksta. Pilsētu muižas piederēja Rīgai un

un Cēsīm. Rīgai 18.g.s. bij 9 ~~brunniecības~~ muižas: Gustavs Adolfs tai dāvināja 1619.g. Limbažu, Lodes un Vilķenu muižas, bet 1630.g. piešķīra īpašumā Ikšķeli un Salaspili. No patrimonālām muižām tās atšķīrās ar to, ka nepiederēja pie pilsētas novada, bet atradās kādā lauku aprīnī.

ad 2. Brunnieku muižas / 599.p. / ir muižas / pēc civillikumiem / kas ar tādu nosaukumu / Güter, Landgüter, adelige Güter / ierakstītas Vidzemes zemes rullī un hipoteku grāmatās. Šādas muižas būtiskā sastāvdaļa / 605.p. / ir likumā noteiktā minimālā platība: Vidzemē katrai brunnieku muižai bij jābūt vismaz 334 ha lielai, neieskaitot ūdeņus, purvus un citas nederīgas zemes / 602.p. /. Līdz 1819.g. ierakstītās brunniecības muižas varēja arī būt mazākas. Kurzemē - muižai bij jābūt vismaz 91 pūru rudzu sējas lielai. Muižas varēja nodibināt ar landtāga piekrišanu, resp. atļauju un gubernas valdes apstiprinājumu. 1866.g. likums Vidzemē un Kurzemē noliedza ārzemniekiem nekustāmu mantu lietošanu vai īpašumu tiesības. Tāpēc arī Latvijas bij. muižnieki 1920.g. agrārreformas priekšvakarā nevarēja savas muižas pārdot ārzemniekiem.

Brunniecības muižu priekšrocība - bij viņu 1/ policijas vara 2/ tiesības dedzināt degvīnu, darīt alu, pārdot dzerienus, ierīkot krogus un dzertuves. Pēc 1.julija 1900.g. valsts ievēda degvīna monopolu, bet valsts par šīs privilēģijas atņemšanu samaksāja 9 miljoni zelta rubļu / Švābe 170 lp. /. Alus darīšana un kroģēšana muižām deva lielus ienākumus, 3/ tiesība muižas robežās ierīkot sīktirgotavas, dibināt miestīnus un atvert tirgus un gada tirgus, dzirnavu privilēģijas / pēdējo zaudēja 1871.g. 26.februārī /, 4/ medību un zvejas tiesības. Sevišķi no šīs priekšrocības cieta Kurzeme, kur to stingri ievēroja. Vēlāk, pēc zemnieku māju pārdošanas šīs tiesības centās ierobežot, ievēdot līgumus - neiegūst medību tiesības. 5/ Nodokļu priekšrocības. Sākot ar 13.g. bij nodokļu tiesību pamata princips, ka muižas zeme ir brīva, bet zemnieku zeme apgrūtināma ar reālnastām. Vēsturisks pamats šāds: muižniekam bij jāpilda karadieņests, zemniekam tai vietā jāmaksā nodokļi un jādod muižniekam klaušas. Šo principu pārkāpa vispirms zviedru laikā: ievēda reālnastas - baznīcu brīvnastas / 1694. / Ar 1860.g. sabiedrisko ēku celšanā jāpiedalās pagastiem un muižām, pie kam muižas dod vajadzīgo būvmateriālu, izņemot salmus, un maksā visus izdevumus sk/n., bet klaušu zemes valdītāji, samērīgi ar gruntsgabalu lielumu, dod vajadzīgos strādniekus, pieved materiālu un dod salmus. Muižnieks nebija pagasta loceklis, muižniekam nebija nekādu pienākumu pret pagastiem, lai gan pagasta skolu apmeklēja muižas bērni un muižas nespējniekus apgādāja pagasts. 1880.g. 22.maija zemes nodoklis /desetinas nauda/ attiecās arī uz muižām. Ar 1912.g. 23.juniņa likumu muižas zeme tiek apgrūtināta ar naudas nodokļiem tāpat, kā zemnieku zeme pēc taksētās vērtības. Taksāciju izveda no 1904.- 1910.g. 6/ ceļa klaušas - pēc noteikuma muiža dod būvmateriālu un maksā meistariem būvdarbus, zemnieki ved materialus un pilda pārējo darbu. Šeit ir netaisnība, jo ceļu labošanas svars liekams uz darbu. Pēc Zemceva aprēķina Vidzemē 96,3% no ceļu klaušām sedza zemnieki un tikai 3,7% muižnieki, lai gan 1910.g. lielgruntnieku zemes vērtība bij 51,8% / 47,47% brunniecības muižu, 1,65% pastorāti, 2,68% valsts muižu/.

7/ Balsstiesība landtāgā, muižnieku aprīnī un draudzes sākšanās bij vienīgi brunnieku muižu valdītājiem, kas piederēja pie brunnieku matrikulas, 1839.g. brunnieku matrikulām bij šāds sastāvs: Vidzemē 253, Kurzemē 154, Igaunijā 225 muižnieku dzimtas, kopā 632 dzimtas. Šo dzimtu rokās atradās tanī laikā visu privāto muižu un zemnieku zeme, kā arī lielas publiskas un privāttiesiskas privilēģijas. Bez tam augstākos pašvaldības amatus ienēma muižnieki, jo tos nozīmēja muižnieki. Šīs priekšrocības uzlucojamas par feodālisma atliekām, raksta doc. A.Švābe.

Latgales agrārā vēsture.

Latgales zemnieku atbrīvošanas cīņa gāja līdztekus pārējās Krievijas zemnieku liktenim Vitebskas guberņā.

Tagad Latgale ieņem Latvijas dienvid-austrumu daļu un iedalās 4 apriņķos: Jaunlatgales, Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķi. Latgales teritorija ietver: 1/ agrāko Vitebskas guberņas daļu - Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķi, 2/ ar 1920.g. 11. augusta Latvijas-Krievijas mierlīgumu Latvijai pievienota Pliskavas guberņas Ostrovas apriņķa daļa / Visgorodas, Tolkovas un Kačānovas pagasti / un Vitebskas guberņas Drisas apriņķa daļu - Pustinas un Piedrūjas pagasti.

Latgale pēdējos 300 gadus / no 1629.g. / ir bijuši šķirta no pārējās latviešu daļas. Izšķiršana nozīmē Latgales apvienošanai ar pārējo latviešu daļu bij 1917.g. 10. maija kongresam Rēzeknē, kurā piedalījās pārstāvji no visas Latgales, kā arī pārstāvji no pārējās Latvijas daļas. Kongress, atstājot mazākumā orientēšanos uz Krieviju un Poliju, izteicās par Latgales apvienošanu ar pārējo latviešu daļu - Vidzemi un Kurzemi.

Priekš pasaules kara Latgali apzīmēja literātūrā par Inflan-tiju, kas atvasināts no poļu Vidzemes nosaukuma - Inflanty Polskie - poļu Vidzeme / sauc arī par Māras zemi, kas stāv sakarā ar katoļu reliģijas kultu/.

Līdz 1629.g. / Altmarkas mierlīgumam / Latgales attīstība gāja līdztekus Vidzemes latviešu attīstības gaitai. Pēc Altmarkas miera līguma Latgale palika pie Polijas, bet Vidzeme pie Zviedrijas. Pēc 1629.g. Latgalē zemnieku stāvoklis pasliktinājās, jo Polijā ap to laiku muižnieku vara bij sasniegusi savu augstāko pakāpi. Poļu valsts organizācijā Latgale sastādīja atsevišķu provinci - Inflan-tijas kņazisti / Księnstwo Inflanckie /, kas skaitījās par abu savienoto valšku - Polijas un Lietuvas kopēju īpašumu. Administratīvi Latgalē iedalīja 4 apriņķos - Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils un Viļakas / Marienhauzenes /, kurus pārzināja "štārostas" ar plašam pārvaldes un tiesu funkcijām, bet visu provinci pārvaldīja karaļa iecelts vojeвода / Pastāvēja arī savs muižnieku parlaments, tā sauktais "mazais seims", kas noturēja sēdes Daugavpilī. Viņā, bez Latgales šlachtas pārstāvjiem, piedalījās arī Polijas delegāti. / Latgales muižnieku pārstāvji piedalījās, protams, arī Polijas Seimā /.

Poļu valdība Latgalē veicināja pārpoļošanas un katolizācijas politiku. Valsts īpašumā pārņemtās ordeņa un virsbīskapa zemes izdalīja poļiem un pārpoļotiem leišiem. Vācu muižniekus centās pārpoļot, gan ar glaimiem, gan spaidiem un ne bez sekmēm. Beidzot visa Latgales muižniecība sakusa "Poļu Vidzemes muižniecībā - Polsko Infancka szlachta". Tagad tikai atlikušie vācu muižnieku uzvārdi, kā Borch, Plater-Seeberg, Mannteufel un līdzīgi liecina par viņu seno tautību. Katolizācijas un pārpoļošanas darbā dzīvu dalību nēma jezuitu un dominikāņu ordenis.

Poļu valdīšanas laiks pieder tumšākiem laikmetiem visā Latgales vēsturē. Muižnieka vara pār zemnieku bij neaprobežota, tas varēja lemt par zemnieku dzīvību un nāvi, par kļaušām un nodevām. Sevišķi grūti klājās tiem zemniekiem, kas piederēja mazajiem šlachtičiem. Pēdējie gribēja greznā uzdzīvē sekot bagātiem magnātiem un tāpēc izmantoja zemniekus līdz pēdējai iespējamībai. Tāds stāvoklis turpinājās līdz pirmai Polijas sadalīšanai / 1772.g. / starp Krieviju, Austriju un Prūsiju. Latgali pie dalīšanas pievienoja Krievijai. No šīs piedalīšanas Krievijā zemnieku stāvoklis neuzlabojās, jo Krievijā valdīja līdzīgi dzimtsbūšanas apstākļi.

Lai gan pēc 1772.g. Latgale un Vidzeme - abas bij Krievijas sastāvdaļas, vēlāk ar 1795.g. arī Kurzeme, tomēr Latgales attīstības gaita kā politiskā, tā saimnieciskā laukā bij citāda.

Te atzīmējama agrārā iekārta, kas krasi atšķīrās no pārējās Baltijas iekārtas. Zemnieku brīvlaišana Latgalē notika 1861.g. 19.febr., reizē ar Krieviju, t.i. par 40 gadiem vēlāk kā pārējā Baltijā. Latviešu nacionālās atmodas laikmets Latgalē sākas tikai 20.g.s. pirmajā gadu desmitā - atkal 50 gadus vēlāk.

Tā tad dažādie vēsturiskie apstākļi radījuši arī dažādu garīgo un saimniecisko kultūru. Vidzemē un Kurzemē latviešu kultūru iespaidoja vāci-ienācēji un luterānisms, Latgalē - vairāk poļi, krievi un katolicisms.

Pēckara laikā novērojama baltiešu un latgaliešu difuzija. Baltieši iet uz Latgali, kā intelligenti darbinieki - ierēdņi, skolotāji, tirgotāji un brīvo profesiju pārstāvji; latgalieši plūst uz Vidzemi un Kurzemi, kā fiziska darba strādnieki - laukstrādnieki, namdari, mūrnieki u.t.t. Šai satiksmes un apmaiņas parādībai piekrit svarīga loma baltiešu un latgaliešu savstarpējā tuvinašanās darbā. Vērojamas arī separatisma tieksmes, bet tās izgaiss.

Latgales agrārā vēsturē vērojam 3 posmus: 1/ līdz 1861.g. - dzimtbūšanas nodibināšanās, 2/ pēc 1861.g. brīvlaišanas periods un 3/ pēc 1905.g. - zemes ierīcības periods.

ad 1. Dzimtbūšana. Baltijā - Vidzemē un Kurzemē muižnieki nodeva zemnieku lietošanā atsevišķus zemes gabalus - saimniecības, mājas ar daudz maz noapaļotām robežām. Mājas nodeva vienai personai - saimniekam, kas zemi apstrādāja ar savas ģimenes un kalpu - bezzemnieku palīdzību. Latgalē nodibinājās sādžas ar īpatnēju zemes lietošanas kārtību. Visi zemnieki, izņemot nedaudzos muižas ļaudis, dzīvoja lielos ciematos - sādžās. Sādža dalījās atsevišķu ģimeņu saimniecībās vai sētās /dvor/. Katras saimniecības patstāvīga lietošanā bija noteikta "sētas vieta" ar ēkām un dārziem, bet pārējo zemi sādžas zemnieki lietoja kopīgi. Tīrumus sadalīja pēc Krievijas zemnieku parauga "šnorēs", "birzēs" ? šaurās, garās strēmēlēs, kuru platums bieži nepārsniedza dažus metrus, bet garumā tās stiepās pāri visam tīrumam. Vienai sētai nodoto špuru skaits bij pārvs - daži desmiti. Pļavas katru gadu sadalīja līdzīgā kārtā, skatoties pēc tā, kā zāle paaugusi. Ganības lietoja kopīgi lopu ganīšanai. Šāda zemes lietošanas kārtība stipri saistīja atsevišķas sētas, un viena zemnieka rīcība bij atkarīga no otra. Atsevišķu sētu zemes lietošanas tiesības arī nebij pastāvīgas, bet atkarīgas no sētas vīriešu jeb tā sauktā "dvēseļu skaita". Vīrieša "dvēselei" Krievijas agrārā vēsturē piekritusi svarīga loma; pēc dvēselēm dalīja zemi, uzlika klaušas un ņēma nodokļus; "dvēselēs" iekļāja un pārdeva". Svarīgu nozīmi dvēselei piedeva Pēterā Lielā laikā 1724.g. ievestais "dvēseļu nodoklis" - podušnaja podatj, ko latvieši parasti sauca par galvas naudu. Šo nodokli senāk ņēma no katra vīrieša, neatkarīgi no viņa vecuma. Lai iegūtu nodokļa aprēķiniem nepieciešamos datus, ik pēc 10 gadiem visā valstī notika revīzijas vai nodokļiem padoto vīriešu skaitīšana. Pēc saskaitītā dvēseļu skaita uzlika atsevišķiem novadiem nodokļus, noteica rekrušu skaitu un citas nastas. Šāda klausu un nodevu kārtība bij saistīta ar zemes iedalīšanu atsevišķās sētās pēc dvēseļu skaita. Muižu pārdodot, tās vērtību noteica pēc zemnieku dvēseļu skaita, mazāk pēc zemes platības vai dabas bagātībām.

Raksturīgs šim laikmetam 1839.g. Ludzas apriņķī pie tiesas noslēgtais pirkšanas-pārdošanas līgums, ar kuru kāda grāfiene Tīmann pārdod muižniekam Sokolovskim savu Krasnopolis muižu. Raksturīgas vietas līgumā - ... prodala ona, grafinja Tyman, emu, Sokolovskomu, sobstvennoje svoe nedvižimoe imenie selco Krasnopol s derevņami: Ostrovskie - 24, Puižalova - 6, Pubuļ - 33, Zabinjaki - 21, vsego pisannich po revizii 1834.g. 307, a naļičnich 351 mužeckogo pola dušu s ich ženami ū dočermi, ravno bežavšimi iz čisla prodannich semeistv s pravom ich

otiskivak v svoju polžu s ich imušče stvom. Iz rekrutskich dolei na imenjach moich po Vižebnskoj gubernii sostojaščich prinjatj g. Sokolovskomu stolko, skolko po čislu kuplennich im revizskich 307 duš po rasčisleniju kazennoj palati pričitajetsja budet, kak pripisannich imanii vmeste s drugimih nahoditsja v zaloge v S. Pēterburgskom opekunskom sovete po zaimu mnoju v onom učinennomu 8. XII. 1836. goda v 131700 rublei i nadbavočnich 43900 rublei, to g. Sokolovskij, pokupaja ot menja pomjanutoje više pmenije revizskoh 307 duš, dolžen prinjatj v čislo dogovoreнной pokupnoj ceni dolga opekunskomu sovetu po čislu kuplennich im revizskich 307 duš po 200 rublei assignacijami na každago.

Atzīmētā izrakstā no Ludzas apr. zemes grāmatas reģistrā Nr. 364 redzam, ka viena dvēsele bijusi iekļāta par 200 rubliem, bet pārdota par 475 rubliem.

Redzējām, ka zemnieki sādžas saimniecības darbu kārtībā bij saistīti. Valdība nodibājāja arī zemnieku tiesisku atkarību, nosakot visu sādžas solidāru atbildību /krugovaja poruka/ par kārtīgu nodokļu nomaksu valstij un klaušu pildīšanu muižniekam. Ja nabadzīgākās sētas nespēja pildīt klaušas un maksāt nodokļus, visu tiesu piedzina no turīgākiem sādžas zemniekiem. No šīs saimniecības un tiesiskās savstarpējās atkarības radās sādžas kolektīvs - obščina, kas vēl tagad pastāv Krievijā un dažās citās slāvu zemes. Par obščinas izcelšanos agrāro apstākļu pētnieku starpā pastāv uzskatu dažādība: vienī to atzīst par tīru dzimtbūšanas institūtu /Roškovs/, citi tanī redz pirmatnējā zemes īpašuma veida - agrārā komunisma atliekas. Roškovs /Istorija krep. prava v Rossii, 1905. 20. lp./ saka, ka līdz sādžas zemnieku nebrīvībai - 1597. g. 21. nov., zemnieki nomāja zemi no muižnieka neatkarīgi viens no otra uz brīva līguma pamata pret noteiktu obroku - naudā vai natūrā - dažāda lieluma zemes gabalus - /pa spēkam, po siļe/. Vēlāk ar pierakstīšanu pie zemes šie gabali palika nomātāju patstāvīgā lietošanā. Ar laiku izvirzījās viena lielāka un turīgāka, otra sīkāka un mazturīgāka saimniecība. Kas tieši noteica sādžas kopsakaru nodibināšanu - vai uz vājāko pieprasījumu vai muižnieku vēlēšanos - nav noskaidrots. Šinī ziņā, muižnieku un sīkāko un vājāko intereses bij vienādas - iegūt uz stiprāko rēķina. Domājams, notika tā, ka visas kādas nometnes - sādžas zemnieku lietošanā atrodošās zemes apvienoja vienā kopējā masā, sadalīja no jauna lietotājiem pēc "dvēseļu" vai ēdeju /jedok/ skaita katrā saimē. /Pie trīs lauku sistēmas radās biržu sistēma/.

Ar laiku dvēseļu skaits saimēs mainījās un lietojamā zeme vairs neatbilda ģimenes sastāvam. Vajadzēja zemi pārdalīt no jauna. Tādā kārtā ieviesās sādžu zemju periodiska pārdalīšana Pie sīkākām sastāva izmaiņām visu zemi nepārdalīja, bet atņēma dažas špores ģimenei, kas pamazinājusies, un nodeva tai saimei, kas bij pieaugusi. Sādas saistības nolīdzināja zināmā mērā sētu stāvokli.

ad 2. 1861. g. 19. febr. reforma.

Ar 1861. g. reformu zemnieki ieguva personīgo brīvību un tiesību uz lietojamo zemi. Šo likumu pamatideja:

- 1/ zemnieki iegūst personīgu brīvību un savu kārtas pašvaldību,
- 2/ zemnieki tiek atbrīvoti no muižnieka jurisdikcijas /votčinnaja jurisdikcija/,
- 3/ zeme paliek muižnieka īpašums, bet zemniekiem piešķir zemes lietošanas tiesības pret normētu nomu /obroku/ vai klaušām,

4/ zemnieki var izpirkt lietojamo zemi par dzimtsīpašumu ar muižnieka piekrišanu; muižniekam tiesība prasīt, lai zemnieki izpērk lietojamo zemi.

Kas spieda atcelt Krievijā dzimtbūšanu? - 1/ humanitārās idejas V. Eiropā, 2/ pilsētu prasība pēc darba spēka, 3/ kļaušu darbs nebija intensīvs darbs, 4/ bažas par revolūciju pēc Vakar-Eiropas parauga.

1861.g. sprieda arī par viensētām vai sādžu. Atzina - sādža pasargā no bezzemes proletariāta. Tomēr atzina divējādas sādžas saimniecības: a/ zemi piešķir sādžas kolektīvam - obščinai kā juridiskai personai. Atsevišķam setam piekrit tikai lietošanas tiesības pēc kolektīvā pieņemtiem noteikumiem. Obščina ar 2/3 balsu vairākumu var lemt par visas zemes jaunu pārdalīšanu, kā arī izmainīt atsevišķu sētu lietošanas tiesību apmērus, ja mainījās saimes sastāvs. Zemes lietošanas tiesības noteica, vai nu pēc vīriešu / dvēseļu/, vai arī pēc ēdēju / vīriešu un sieviešu/ skaita katrā sētā. Šo veidu, kurā iemiesota kolektīvisma ideja, apzīmēja par obščinas valdīšanu / obščinnoe vladenije/.

b/ zemi piešķīra sādžai kā juridiskai personai, bet sādžas apvienojums vairāk ārējs. Atlas sētas tiesības uz zemi pilnīgi noteiktas un nemainīgas; sētas pastāvīga lietošana atrodas sētas vieta un konkrētas šnores tīrumos; dalības tiesības koplietošanas objektos - ganībās, pļavās u.t.t. patstāvīgas. Nekāda zemes pārdalīšana un izlīdzināšana netiek pielaista. Ja vēlāk, ģimenei pieaugot, kāda sēta sadalījās vairākas jaunās sētās, tad sadalīt savā starpā jaunās sētas varēja tik tās šnores un tiesības, kuras piederēja sētai līdz dalīšanai. Par zemes palielināšanu uz citu sētu rēķina nevarēja būt runas. Šo otru zemes piešķiršanas veidu latviešu valodā varētu apzīmēt par sētu dzimtslietošanas kārtību /podvorno-nasledšvennoje vladenie/.

Sētu dzimtslietošanas kārtība jau pirms brīvlaišanas bija plaši izplatīta Polijas un Lietavas gubernās - arī Latgalē. 1861.g. reforma šo iekārtu nostiprināja. / IekšKrievijā pastāvēja obščinas iekārta/. Latgalē ar obščinu iekārtu apm. / 1905./ 15% no visa sādžu skaita, bet ar sētu dzimtslietošanas iekārtu 85% no visa sādžu skaita. Krievijā otrādi - ar obščinas iekārtu - 77%, bet ar sētu dzimtslietošanas iekārtu - 23%. Obščinas iekārta izplatīta bij Ostrovas apr. un dažos Daugavpils apr. pagastos. Ar 1924.g. 20.jūnija špuru zemju likumu / Likumu krājums Nr.97/ obščinas iekārta Latgalē galīgi atcelta un tagad visas sādžas padotas sētu dzimtslietošanas kārtībai ar privātīpašuma tiesību raksturu.

1861.g. katrai sādžai noteica zemes vienību vai sētu skaitu, ko tai nodeva dzimtslietošanā. Tagad šīs piešķirtās vienības jau pēdējos gadu desmitos tālāk sadalītas 1/4 un 1/2 un pat 1/18 daļā /Notikusi sētu tālāka dalīšana/. Pēc 1863.g. poļu muižnieku dumpja, lai pēdējiem atspītētu, Krievu valdība noteica, ka zemnieki patur visu zemi, kuru viņi lietojuši brīvlaišanas laikā, ja vien muižniekam vēl atlika 1/3 daļa no visas viņa zemes platības. Pretējā gadījumā varēja samazināt zemnieku zemi, tomēr ne vairāk kā par 1/6, t.i. zemniekiem palika vismaz 5/6 no viņu lietotās zemes platības. Šāda 1/6 daļas pievienošana notikusi un zināmos gadījumos pat iznīcinātas veselās sādžas.

Pēc brīvlaišanas Latgalē zemnieki tūlīt neieguva zemi par īpašumu, bet tikai pastāvīgā lietošanā pret noteiktu nomu /obroku/ naudā vai natūrā, vai arī pret kļaušām. Piešķirtās zemes sastāvu un nomu vai kļaušas ierakstīja "reglamenta grāmatās" /ustavnija knigi/, kas pēc būtības līdzinājās Baltijas vaku grāmatām. Reglamenta grāmatas vajadzēja sastādīt 2 gadu laikā pēc brīvlaišanas. Šos datus izlietoja izpirkšanas maksas noteikšanai.

Aprādītā kārtā piešķīra zemi privāto un apanāžu /keizara nama locekļu/ muižu zemniekiem. Kroņa zemju zemniekiem zemi piešķīra pēc speciāla 1867.g. izdotā likuma.

Latgalē tādu kroņa zemju-35% no sādžu skaita. Šie kroņa zemnieki ieguva vairāk zemes, 8 - 15 destiņas uz dvēseli. Izpirkšanas maksu muižniekam zemnieki sedza ar valsts aizdevumu, nodrošinot to ar piešķirto zemi un solidāru atbildību. Aizdevumu vajadzēja dzēst 49 gados ar ikgadējiem maksājumiem, kas sastādījās no 5% par aizdoto kapitālu, 1/2 % deldēšanai un 1/2% pārvaldes izdevumiem un rezerves fondam. Zemnieki nespēja termiņos pildīt maksājumus, tā kā uzkrājās parādi. 1905.g. nolēma - revolūcijas laikā - grafs Vitte un pasludināja ar īpašu manifestu, ka sākot ar 1906.g. 1.janvāri izpirkšanas maksas maksājumi samazināmi uz pusi, bet ar 1907.g. tos izbeigt. Sakarā ar šo izpirkšanas operāciju jāaizrāda, ka jau līdz 1905.g. valsts visu samaksu bij saņēmusi un šādu apstākļu pēc: valstij zemnieki maksāja par aizdevumu 5%, bet valsts muižniekiem maksāja 4%, starpība 1%. Ar to dzēšanas procents iznāk 1,5%, kas dzēš parādu jau īsakā laikā nekā 49 gadi.

Latgalē zemnieki arī uz priekšu paturēja servitūtu ganības tiesības muižas mežos un krūmajos, kur tie bij ganījuši savus lopus brīvlaišanas momentā. Šos servitūtus izbeidza peckaņa agrārā reforma.

Pēc zemes iepirkšanas par zemes lietošanas tiesību subjektu skaitījās nevis kāda fiziska persona, bet sēta /dvor/, kam Krievijas tiesu prakse piešķīra juridiskas personas kvalifikāciju. Mājsaimnieks bij tikai šīs personas pārstāvības orgāns ar balsstiesībām sādžas sapulcē /sel'skij shod/, kas savukārt bij visas sādžas pārstāvības orgāns ar plašām tiesībām sādžas iekšējās dzīves noteikšanā. Sādžas sapulces varēja atcelt mājsaimnieku, ja viņš nemaksāja kārtīgi nodokļus vai nesaimniekoja kārtīgi un viņa vietā iedikt jaunu. Tā lēma par zemes lietošanas kārtību, par atsevišķu sētu tiesībām uz zemi /ar 2/3 balsu vairākumu varēja nolemt pāriet uz sētu dzimtslietošanas kārtību/, kā arī par zemes pārdaļāšanu vai izlīdzināšanu. Atsevišķu sētu un mājsaimnieku tiesības bij ļoti ierobežotas, noteicošā loma piekrita kolektīvam - sādžas sapulcei. Šo stāvokli Adolfs Vagners raksturo, ka krievu zemnieks neesot gan vairs dižciltīga lielgruntnieka dzimtscilvēks, bet, sakarā ar sādžas kopīpašumu, esot palicis sādžas kolektīva vergs. Der russische Bauer ist nicht mehr Leibeigene eines adligen Grundherrn, aber er ist dank dem Gemeindeigentum Sklave der Gemeinde geblieben/. Tādā kārtā sādžas kolektīvais zemes īpašums, no kā 1861.g. reformatorā sagaidīja glābiņu no bezzemes proletāriāta, neattaisnojās, bet izrādījās par nopietnu šķērslī saimnieciskam progresam.

Pagājušā gadu simteņa otrā pusē krievu sabiedrībā norisinājās dzīva cīņa ap sādžas kolektīvā zemes īpašuma nozīmi un turpmāko likteni. Kapitālistiski noskaņotais spārns prasīja iespējami drīzu obščinas iznīcināšanu un individuālu zemnieku saimniecību nodibināšanu. Turpretim, narodniki un sociālrevolucionāri sirdīgi aizstāvēja obščinu. Sociālistiski noskaņotie obščinā redzēja sakni, no kurās varētu rasties sociālistiskā saimnieciskā iekārta, neizejot Vakar-Eiropā esošā individuālā kapitālisma posmā. Pēdējie atzina obščinu, kā pirmatnējā zemes īpašuma - agrārā komunisma atliekas, kas pārcietis dzimtsbūšanas laikmetu un ar to pierādījis savas dzīvot spējas.

Šeit jāiebilst sociālistu uzskatam, ka sādžu obščina nav radusies senatnē, bet 16. un 17.g. s. vai arī drusku agrāk, kā muižniekam izdevīga zemes apsaimniekošanas un nodokļu ievākšanas iekārta. /Prof. K. Balodis, Arndt's, Beloks, Skalweit - Agrārpolitik - 89.lp./.

Pēc 1861.g. reformas zemnieku labklājība nepieauga un nepieauga tieši tāpēc, ka zemes zemniekam arvienu bij par maz un pastāvošā trīslauku sistēma un šņu zemju iekārta neatļāva intensīvāku zemes izmantošanu. Valdība mēģināja līdzēt zemniekiem ar jaunu zemju nodošanu zemnieku rīcībā. Sētas vienības

sētu
 atkārtotā dalīšanā bij samazinājušas /no 3,2 līdz 6,7 dest. uz 1,7 - 3,6 destīnām 1900.gadā. Lai papildinātu zemnieku zemi, 1882.gadā nodibināja /1893.g. sāka darboties/ Zemnieku agrārbanku /Kreditnij pozemelnij bank/, kas aizdeva zemniekiem naudu zemes iepirkšanai uz ilgāku laiku - līdz 500 rubļu uz vienu ģimeni. Krēdīts bij dārgs 5 1/2 % par kapitālu un 1% pārvaldes izdevumiem, kopā 6 1/2 %. Sākot ar 1905.g. šai bankai piešķīra tiesību ņemt aktīvu dalību zemes īpašumu mobilizācijā - uzpirkt muižas no privātipašniekiem un pārdot tālāk zemniekiem sīkos gabalos - jaunsaimniecībās. Līdz 1913.g. banka pati bij uzpirkusi 5,3 milj. destīnu, bet pārdevusi 2,8 milj. dest. Arī Latgalē zemnieku agrārbanka pēc 1905.g. revolūcijas attīstīja darbību, tikai ne jau par labu vietējiem zemniekiem. Saskaņā ar valdības politikas vispārēju virzienu - kolonizēt valsts nomales ar krievu laudīm /zaselitj ukraini ruskimi ljudmi/, - banka nopirka Latgalē vairākas lielas muižas /Krustpili - 38.000 dest. Balvus- Aleksandropoli, Atašieni, u.c./, sadalīja jaunsaimniecībās un izpārdeva pēdējās krievu tautības iecelotājiem no iekšējām gubernām uz atvieglotiem maksāšanas noteikumiem. Latviešiem atlika, vai nu ceļot uz Sibīriju vai Eiropas-Krievijas ziemeļiem. Pēc Klujeņieka datiem uz 1910.g. Sibīrijā atradušies jau 20.000 latgalieši iecelotāju.

Pagājušā gadu simteņa 80. un 90-tos gados Latgalē ieceloja arī baltieši. Daži lielu muižu īpašnieki, tagadējos Jaunlatgales apriņķa Balvu-, Rugāju, Bērzpils un Tilžas pagastos, sadalīja daļu no savām meža zemēm - fermās no 20 - 30 dest. Fermas izdeva nomā ar noteikumu kultivēt zemi un ierīkot saimniecības. Šīm mājām bij paredzēts Baltijas rentes māju raksturs un par nomniekiem muižnieki centās pievilkt iecelotājus - latviešus, kā uzņēmīgāku un attīstītāku elementu. Šādi ierīkotu fermu skaitu vērtē uz 1000 saimniecību.

Ar zemes agrārbanku netika sasniegta zemnieku labklājības jūtama uzlabošana. 1905.g. prejērs Stolipins nolēma:

- 1/ atbrīvot atsevišķa zemnieka saimniecību / sētu/ no sādžas aizbildniecības,
- 2/ iznīcināt šporu zemes lietošanas veidu, savelkot katras saimniecības zemi vienkopus,
- 3/ sniegt jaunierīkotām individuālām saimniecībām agronomisku un materiālu pabalstu, lai paceltu zemnieku saimniecību kultūru un ienesīgumu.

Sekas - stiprie kļuva vēl stiprāki, vājie - vājāki, panīka, saka prof. K. Balodis.
 ad 3. Zemes ierīšanas periods.

Bieža sādžas zemes pārdalīšana sētu starpā atstāja nelabvēlīgu iespaidu uz zemes kultūru. Saimnieki necentās zemi mēsīt un rūpīgi apstrādāt savas špores, jo nebija droši, ka pie nākošā pārdalījuma iekoptās špores var pāriet citu personu lietošanā. Lai šo novērstu, 1893.g. valdība noteica: ka 1/ starp diviem pārdalījumiem jābūt vismaz 12 gadu starpbrīdim; 2/ ar 2/3 balsu vairākumu sādžas sapulce varēja nolemt pavisam atņemt pārdalīšanu un pāriet uz sētu dzimtslietošanas kārtību. Obščinas varu vēl vairāk samazināja Stolipins 1906.g. 1906.g. 9.novembrī valdība izdeva pamatlikumu, 87.panta kārtībā, vēsturisko ukazu par īpašuma tiesībām uz piešķirtām zemnieku zemēm. Par likumu šis ukazs kļuva 1910.g. 14.junijs.

9.novembra ukaza pamatideja - atsevišķas zemnieku sētas /saimniecības / tiesiskas un saimnieciskas patstāvības nodibināšana, atbrīvojot to no obščinas. Šī nolūka ukaza deklarētī šādi principi: 1/ katrai sētai tiesība, neatkarīgi no obščinas piekrišanas, nostiprināt savā īpašumā sētas vietu, arāmās zemes špores un dalības tiesības koplietošanas objektos, kas nostiprināšanas momentā atradās sētas faktiskā lietošanā.

2/ nostiprinātās šporu zemes atzītas par mājsaimnieka personīgu īpašumu; šis noteikums attiecināms arī uz visām sētu dzimtslietošanas zemēm / sādžas ar dzimtslietošanas iekārtu/, un

3/ katram mājsaimniekam, kas ieguvis zemi personīgā īpašumā, tiesība prasīt izdalīt viņa zemi atsevišķi, pēc iespējas vienā gabalā; ar 2/3 balsu vairākumu sādžas sapulce var lemt par visas sādžas zemes sadalīšanu viensētās. / 1893.g. likums prasīja sādžas sapulces 2/3 balsu vairākumu, tagad tas vairs nebija vajadzīgs/.

Radikāls un principiēli svarīgs bij ukaza noteikums, ka zeme, kas atrodas kādas sētas lietošanā, atzīstama par šīs sētas mājsaimnieka personīgu īpašumu.

Jāatgādina, ka ar zemnieku brīvlaišanu zemi piešķīra sādžas sabiedrībai / seļskoje občestvo/ - juridiskas personas īpašumā. Sādžas sabiedrību parasti sastādīja vienas apdzīvotas vietas - sādžas zemnieki, bet dažreiz sabiedrībā ietilpa arī vairākas sādžas, kas saņēma zemi kopīpašumā pēc viena piešķiršanas akta. Līdz 9. novembrā ukaza izdošanai mājsaimnieks netika atzīts par zemes lietošanas tiesību subjektu, bet par tādu skaitīja visu sētas /dvor/ saimi, kuŗas locekļi gan pa lielākai daļai atradās tuvās radnieciskās attiecībās. 9. novembra ukazs, atzīstot mājsaimnieku par zemes personīgu īpašnieku, pilnīgi iznīcināja sētas, kā tiesību subjekta, nozīmi.

Praksē gan krasas pārmaiņas sētas locekļu attiecībās nenotika, jo sētas pa lielākai daļai sastāvēja no vienas ģimenes, kuŗas galva parasti arī bij mājsaimnieks.

Visā Krievijā līdz 1913.g. 1.maijam uz 9.nov. ukaza un 14.jūnija likuma pamata zemi personīgā īpašumā nostiprinājuši 1,8 miljoni mājsaimnieku, kopplatībā 12,8 milj. dest. Par Latgali atsevišķi trūkst datu.

Saimnieciskā ziņā zemes nostiprināšanai personīgā īpašumā bij maza nozīme, ja tā vēl palika šnorveidīgā starpgabalu lietošanā. Lūzums zemnieku saimniecībā iestājās tikai tad, kad šporu zemi izdalīja atsevišķā viensētā. Pēc sadalīšanas saimniecība bij jāierīko pilnīgi no jauna, dažreiz jāpārceļ arī visas ēkas uz viensētas gabalu.

Šī likuma sekas - zemes ierīcības darbi, kuŗos ietilpa, vai kas sastāvēja no šporu apvienošanas vai starpgabalu iznīcināšanas, lai radītu noapaļotas saimniecības. Radās zemes ierīcības komisijas aprīņos, gubernās un centrā - zemes ierīcības lietu komiteja / komitet po zemelnim delam/ ar zemkopības ministri kā priekšsēdētāju. Zemes ierīcības komisiju rīcībā atradās mērnieki, kas izpildīja uzmērīšanas un sadalīšanas darbus uz vietām.

Sādžas zemes sadalīšana atsevišķās saimniecībās notika divos veidos: 1/ sēta ar ēkām un dārzu - augļu un sakņu, palika vecā vietā, pārējo zemi iedalīja vienā vai vairākos atsevišķos gabalos. Krievi šādu sadalīšanu sauc par "razverstanije na otruba", vāc. Verkoppelung. Pie 2/ veida - "razverstanije na hutora", vāc. Vereinhöfung, visu zemi iedala vienā gabalā - viensētā, uz kuŗu jāpārceļ arī visas saimniecības ēkas. Uz vietas ēkas palika nedaudziem saimniekiem, kuŗu viensētās ietilpa viņu agrākās sētas vietas.

Pēc pirmā veida izdarīta zemes ierīcības krasu pārmaiņu zemnieka saimniecībā neienes: zeme kaut arī vienkopus, paliek nost no ēkām. Neērtības - plašs ceļu tīkls, lieka braukšana, zeme nav acu priekšā. Otrs veids daudz pilnīgāks.

Krievijā līdz pasaules karā lielā pārsvarā bij mērenākā zemes ierīcības forma - parcelācija.

Latgalē sādžas sadalīja gandrīz tikai viensētās. Te vērojams latviešu - kaimiņu iespaids ar savām viensētām. Latgale zemes ierīcības ziņā Krievijā ieņēma vienu no pirmām vietām. Līdz 1914.g. 1.janvarim Latgalē bija izdalītas viensētās 1/5 daļa / 19,8% / no visa sētu skaita, vai apm. 15000 viensētas ā 10 destinas, bet visā Krievijā tikai caurmērā 1/12 daļa / 8,3 % /.

Pēckara agrārā iekārtošana Latgalē dalās - 1/ šņuru zemju iznīcināšanā-sadalīšanā viensētās un 2/ lielgruntniecības zemju sadalīšanā jaunās saimniecībās.

Pēckara agrārās reformas.

Pēc pasaules kara starp Padomju Krieviju un Vakar-Eiropu nodibinājās vesela rinda jaunu valšku, kā Somija, Igaunija, Latvija, Lietava, Polija, Čekoslovākija, Ungārija, Jugoslāvija, Rumānija /palielināta/, Bulgārija /samazināta/, Grieķija /pārkārtota/. Visās šīs zemēs stipri mainījusies pēdējā gadu desmitā zemturība. Agrārās iekārtas maina jo svarīga šinīs zemēs bij tāpēc, ka visas šīs zemes ir agrarzemēs, kuru saimnieciskais pamats ir lauksaimniecība. Viena otra no šīm valstīm, kai arī agrarvalsts, neiztiek ar savā zemē ražotiem lauksaimniecības produktiem, tomēr, kā to atzīmejam sākumā, lielākais iedzīvotāju daudzums pēc nodarbošanās saistīti ar lauksaimniecību. Visās šīs valstīs novērojama zemes īpašumu saskaldīšana, t.i. zemes nodošana par īpašumu to rokās, kas viņu apstrada. M. Serings, grāmatā: "Die agrarischen Umwälzungen im ausser-russischen Osteuropa", Berlin, 1930.g. sakopojis par agrārreformu plašumu katrā no šīm minētām valstīm šādus datus: / 28.1.p. /

Valsts	Agrārreformai padotā plātība		No šī daudzuma			Jauno saimniecību norma
	Milj. ha.	% no vi-sas plātības	publisk. iestādēm mil.ha.	agrār-mež. lietot. mil.ha.	Jaunsaim. un piegr. lietot. mil.ha.	
1. Somija	1,5	4	---	0,9	0,6	---
2. Igaunija	2,3	48	1,1	0,5	0,7	18,7
3. Latvija	3,8	57,8	2,1	0,2	1,4	10-22,16
4. Lietava	0,8	15	0,1	---	0,7	8-20
5. Polija	1,5	4	---	---	1,5	10
6. Čekoslov.	4,0	29	2,0	0,1	1,9	16
7. Ungārija	0,7	7	---	---	0,7	0,5-1,7
8. Jugoslāv.	2,0	8	0,5	1,0	0,5	4 - 7
9. Rumānija	6,0	20	0,9	---	5,1	---
10. Bulgārija	0,2	2	---	---	0,2	3,52
11. Grieķija	1,3	9	---	0,5	0,8	5
12. Austrija	0,02	---	---	---	0,02	---

Somija.

Lielgruntniecība -muižniecība Somijā izveidojās 30 gadu kara laikā, tā kā ap 1650 .g. apm. 2/3 no lauksaimnieciski izmantojamas zemes atradās augstdzimto muižnieku rokās. Zviedru ķēniņa Karļa XI laikā 1682.g. arī Somiju ķera muižu vai lēņu redukcija, ar ko muižnieku ekonomiskā vara bij salauzta. 17.un 18.g. simtenī atcēla pakāpeniski kļaušas, bet zemnieks kā persona ir vienmēr bijusi brīva.

Jau 19.g.s. beigās valdības mērķis bij apgādāt ar zemi bez-zemniekus. Sākumā visas rūpes izgāja uz to, lai uzlabotu zemes nomnieku stāvokli. 1909.g. nolika īsāko zemes nomas laiku 50 gadus un tikai izņēmuma veidā pielaida 25 gadus. Par zemes

nomnieka zemes kapitāliem uzlabojumiem, cik tālu tie atstāj un pacel zemes objekta vērtību pēc nomas laika - zemes īpašniekam, nomas līgumam izbeidzoties, jāatlīdzina. Nomas laikā nomu nevar paaugstināt, noma izteicama naudā / Var arī noteikt in natura, bet pildama pēc tirgus cenas naudā/. Zemes nomai jābūt samērīgai, ko noteic paritātes komisija. Visus jaunus nomas līgumus apstiprina pašvaldības nomas padome, kas arī strīdus gadījumos cenšas samierināt zemes iznomātājus ar nomniekiem.

Radikālāki projekti radās 1914.g. un proti, - jānod iespēja nomniekam zemi iegūt par dzimtu. Lai to iespētu, valsts perk zemi no līdzšinejā zemes īpašnieka, nodod to zemes lietotājam un pēdējais - jaunais īpašnieks, maksā valstij. Šis projekts par likumu kļuva 1918.g. 15.oktobrī, bet viņa realizēšanu noteica 1919.g. 11.aprīlī. Likuma saturs: "Zemes nomniekam tiesība uz nomātas zemes pirkšanu. Zemes īpašniekam tiesība prasīt, lai nomnieks savas tiesības izlieto. Zemes - saimniecības lielums augstākais - 20 ha. lauksaimnieciski izmantojamas zemes plus mežs māj-saimniecības vajadzībam. Pirkšanas cenu noteic, resp. aprēķina pēc 1914.g. cenām. Tirgus cenas /tagadējās/ jāmaksā tad, ja saimniecības apstrādātās - aņamzemes platība vai iespējamā pārvērst par aņamzemi platība pārsniedz 10 ha. Zemes īpašniekam valdība samaksā ar 5% parādu zīmēm, par kurām valsts galvo. Zemes ieguvēji samaksā valstij: jaunsaimnieki ar 6%, pie kam 5% rentēm, 1% pārvaldei un dzēšanām - 37 gados, sīkszemes īpašnieki maksā 8%, pie kam 5% rentēm, 3% parāda dzēšanas un pārvaldes izdevumiem - 21 gadā. Pirkšanas un pārdošanas aktus nokārto un skata cauri pašvaldību zemes iznomāšanas komisija un zemes kultūrtechnikas iestāde. Vēlāk likumu paplašināja uz valsts un baznīcas muižām. Zemes nomnieki savas tiesības izmantoja un līdz 1927.g. beigām iepirktas 96.587 zemes vienības, no kurām 51.849 /torps/ vai 54% sīksaimniecības, kas līdz šim zemes nomu nokalpoja darbā un 44.738 amatnieku vietas /46%/ - apbūves vietas. Iepirkšana turpinās, tā paredz, ka uz šī likuma pamata iegūs par īpašumu 106.000 nomnieki, no kura skaita būs puse torpu - sīksaimnieku ar 1 milj. ha zemes platības. Iepirkšanas cena, sakarā ar somu valūtas krišanu, salīdzinot ar priekškaņa cenu, = 1/10.

Šim zemes nomas izpirkšanas likumam bijusi liela sociālpolitiska nozīme. Neapmierināto vai komunistu skaits valstī jūtami samazinājies.

Otrs mēģinājums, apgādāt bezzemniekus ar zemi iekšējās kolonizācijas ceļā, ir zemes fonda dibināšana no valsts un baznīcu muižām, ka arī valsts mežiem. 1922.g. 25. nov. likums /Lex Kallio/ atļauj arī muižu atsavināšanu, ja nav iespējams cita ceļa sagādāt zemi, vai nu no valsts zemēm vai perkot no privātiem. Atsavināt var muižas, kas lielākas par 200 ha., bet mazākas arī, ja tās iznomātas vai neracionāli apsaimniekotas. Vispirms atsavina mežrupniecības sabiedrību zemes, kas noder lauksaimnieciskai izmantošanai, bet sabiedrības pēc mežu nociršanas mežus neatjauno, bet tur savās rokās spekulatīvos nolūkos. Lauksaimniecības muižas īpašniekam, kas pats saimnieko, atsavināšanas gadījumos, atstāj vismaz 100 ha., bet lielākās muižas ap 50% no zemes platības. Zemes iepirkšanā palīdzību sniedz valdība. Zemi piešķir īstiem zemkopjiem, kas prot zemkopību, kam lauksaimniecības inventārs vai krēdīts, Bieži zemes iegūšanā līdzdalību ņem kooperatīvi, galvenais ar līdzekļiem. Laikā no 1892.- 1927.g. iekšējās kolonizācijas ceļā nodibinātas 20.765 zemnieku saimniecības ar 533.026 ha.

Igaunija. /Proklamēta 24.februārī 1918.g./

Igaunijā pirms agrārās reformas zeme pēc piederības dalījās šādi: zemniekiem piederēja 42,06%, privātām muižām 53,31%,

pārējie procenti valstij, baznīcai, pašvaldībām un bankām. Sa-
līdzinot aŗamzemes daudzumu, attiecībā bij par labu zemniekiem.
Igaunijas agrārā vēsture līdzīga Vidzemei. Līdz 1914.g. bij
izpirktas 88% zemnieku māju. Priekš kara Igaunijas zemes sada-
lījums bij šāds:

Lielīpašniekiem /muižniek., bazn./ 1149 saimniec.ar 2,2 m.dest-57,9%
maziem īpašniekiem/zemniekiem/ 50961 " " 1,6 " " 42,1%

52110 saimniec.ar 3,8 m.dest.100%

Ap 0,51 milj. dest. muižas zemes bij iznomāta, tā kā saimniecī-
bu stāvoklis bij:

Lieluzņēmumu 1149 saimn. ar 1,7 milj.dest.-44,7%
Sīkuzņēmumu 73988 saimn. ar 2,1 milj.dest.-55,3%

75137 saimn. ar 3,8 milj.dest.-100%

Muižnieku privilēģijas Igaunijā bija tās pašas, kas Vidzemē.
Jaunie pērkara agrāri likumi skar ap 50% no Igaunijas zemes, no
tā ap 25% lauksaimniecībā izmantotas zemes. Zemnieku saimnie-
cības palikušas neaizkertas.

Jaunākā Igaunijas agrārā likumdošana šāda: 1919.g. 10.okt.
agrārlikums nodibina valsts zemes rezervi /likums par nepilnu
gaŗu agrak nekā pie mums/, kura ieskaita valsts muižas un do-
mēņus, brunniecības muižas / min. 163,5 ha = 150 dest. aŗamze-
mes plus pļavas, etc./, kā arī viņu atsevišķos zemes gabalus,
juridisku personu muižas, pastorātu un baznīcas zemes - līdz
ar dzīvo un nedzīvo inventaru un ekam. Visas ar atsavināto
zemem saistītas tiesības un pienākumus uzņemas valsts. Par at-
savināto dzīvo inventaru valsts maksa 1914.g. cenu, par nedzīvo
inventaru atlīdzina iegadašanas cenu, kas jāpierāda.

15.p. zemi piešķir dzimtsnomā pēc īpaša likuma, - ne dzimts-
īpašuma. 21.p. Priekšroku dod 1/ pilsoniem, kas piedalījušies
brīvības kara un izvirzījušies ar drošsirdību, 2/ kara ievaino-
tiem, 3/ kara kritušo ģimenēm 4/ brīvības kara dalībniekiem
ņemot vērā dienesta laiku. Tikai tad nak bezzemnieki.

17.pants. Nomā saimniecību lielums atkarīgs no vietējiem
apstākļiem - domāts 1 ģimenes apsaimniekošanai ar 2 zirgiem.

23.pants. Mēžs netiek sadalīts, bet paliek valsts īpašumā.

Zemes sadalīšanas likums izdots 1925.g. 10.jūlijā un sau-
cās: Likums par valsts zemes nodošanu dzimts nomā un īpašumā
Šī likuma 1.pants nosaka, ka parces var nodot dzimtsnoma vai
arī īpašumā. 2.p. Zemes piešķiršana priekšrocības dod zemes
parceļu agrākiem lietotājiem, māju celājiem.

Atlīdzības likums muižniekiem pieņemts 1926.g. 5.martā.

Pēc šī likuma atlīdzību nemaksa: par krievu valsts zemem,
agrārbankas, brunniecības muižām, kvotes zemi, pašvaldību ze-
mēm, cik tālu tās nav koroborētas un, beidzot, personām, kas
laikā no 24.febr. 1918.g. līdz 1920.g. 2.febr. aktīvi uzsta-
jas pret Igaunijas brīvvalsti. 3. pants nosaka, ka atlīdzību
noteiks pēc atsavināta īpašuma īenesīguma. 5.pants: Atlīdzī-
bu noteiks vai aprēķinās krievu rubļos / pamats nodokļu apre-
ķiniem/, kapitalizējot īenesīgumu - tīrienākumu ar 2,66%. No
tādi aprēķinātas summas atskaitīs parādus un saistības, kādas
valsts uzņemas. No šīs atlikušās summas valsts izmaksās īpa-
šumu vienībām:

Līdz 2000 ha	100 %	Līdz 5000 ha	85 %
" 3000 ha	95 %	" 6000 ha	80 %
" 4000 ha	90 %	" 7000 ha	75 %

līdz 8000 ha	70 %
" 9000 ha	65 %
pāri 9000 ha	60 %

6. pants nosaka, ka izmaksās Igaunijas markās, pēc samēra
 1 krievu rublis = 20 Igaunijas markam.

Nomaksu nosaka īpašs likums. Nomaksas summas iegūst no atsavinātās zemes izlietošanas - nomas un pārdošanas. Atlīdzību ar ķīlu zīmēm dzēš augstākais 60 gados.

Faktiskā atlīdzība būtu ap 1/9 no vērtības, jo igauņu markas un zelta rubļa samers ne 1 : 20, bet 1 : 189. Otrkārt, agrākie ienesīguma rubļi vareja arī isto vērtību vai ienesīgumu neizteikt. /Arvalstīs muižnieki ceļ traci/.

Tālāk likums nosaka, ka viena persona no valsts zemes rezervēm nevar iegūt vairāk, vai apvienot vienās rokās pāri par 75 ha.

Pēc stāvokļa uz 1926.g. Igaunijas zemes platības sadalījums saimniecībās bij šāds: virs 0,5 ha 115.267 saimniecības un daļās:

no 0,5 - 5 ha	18.077	--	16,0 %
5 - 10 ha	15.705	--	13,2 %
10 - 20 ha	29.422	--	25,7 %
20 - 30 ha	22.727	--	20,0 %
30 - 60 ha	25.304	--	22,0 %
60 - 120 ha	3.189	--	2,8 %
virš 120 ha	343	--	0,3 %

Tagad Igaunija ir sīksaimniecību zeme - līdzīgi Dānijai. Agrārreforma skaitļos šāda: atsavinātas 2.147.822 destinas / 1 dest. - 1.0925 ha/. No šīs platības 23 % jau bij iznomātas, 48,7% nak uz muižu un nederīgu zemi, sadalīšanai paliek 0,6 milj destiņu, vai 0,7 milj. ha, vai 28,3%. Līdz 1926.g. nodibinātas 40.604 jaunas saimniecības. Pēc 1925.g. lauksaimniecības skaitīšanas datiem saimniecības dalījušās:

Vecsaimniecības	50.677	--	40,04 %
Jaunsaimniecības	29.860	--	23,59 %
Nomas saimniecības, kas jau pirms kara pastāvēja	27.054	--	21,38 %
Dvēseļu zeme Pečoros	5.104	--	4,03 %
Izdalītas dvēseļu zemes Peč.	4.284	--	3,39 %
Pārējās / mežu, skolu, etc./	9.582	--	7,57 %
	126.561		100 %

Fonda mežs paliek valsts īpašumā un apsaimniekošanā.

L a t v i j a.

Pēc Latvijas valsts formālās nodibināšanas, pirmais solis bij domas par tās saimniecisko nostiprināšanu. Stāvoklis vai laiks, kada radas mūsu valsts, bij izņemuma stāvoklis, un tāpēc arī līdzekļi, šinī laikmetā bij atļauti izņemuma.

Kā pirms, tā pēc pasaules kara mūsu valsts bija un ir agrāra valsts un tāpēc arī, nostiprinot valsti, galvenā vērība bij piegriežama lauksaimniecībai, tās apmierinošai nostādīšanai.

Lai nostiprinātu valsti, bij jādod no armijas atbrīvotiem un nopelniem bagātiem ļaudīm darbs un uzturs. To varēja sagādāt vienīgi lauksaimniecība. Bet līdzšinējais zemes sadalījums - likumīgais vai nelikumīgais valdījums to neatlāva.

Latvijas valsts varai, līdzīgi citu agrāko valdību varām, izņemuma brīžos nācās dot radikālus agrārās iekārtas likumus. Ja krievu valdība, pēc Vidzemes iekarošanas, nodeva Vidzemi vietējiem muižniekiem un 1819.g. zemi par neko piešķīra muižniekiem kapec tad lai Latvijas valsts varai butu mazakas tiesibas un pie tam vel peckara laika. Pirmie muižu ipasnieki zemi nebji pirkuši līdz 18.g. s. Likumdošana zemi apstiprināja muižniekiem par neko; tagadējā valdība, līdzīgā likumdošanā, šo lēmumu grozījusi pretējā virzienā: muižniekiem netaisni piešķirto zemi ar likumu atsavinājusi. Kā vienā, tā otrā gadījumā zemes īpašuma tiesības radījās likums, bet ne pilsoņu darījumi.

Mūsu agrārreformas pamatā sociālpolitiski mērķi - radīt vidēja lieluma saimniecības un šo saimniecību īpašniekus, kas butu uzticīgi Latvijas valstij. Pastavot lielsaimniecībām, agrāra zeme tas butu gandrīz neiespējami. Vācu tautsaimnieki mūsu agrārreformu uztver kā vērstu pret minoritātēm - proti vacu muižniekiem. Mums kā tautsaimniekiem, jāsaka, ka šinī gadījuma sociālais jautājums skar ļoti sapīgi zināmas nācijas intereses un tieši tās nācijas intereses, kas mūsu zemē 700 gadus jūtās labāk, nekā savā tēvu zemē. Agrārā reforma nebij vērsta pret zināmu tautību, kā to uzsver - pret vāciem vai poļiem. Agrārās reformas nolūks bij radīt sīksaimniecības - nelielas ražošanas vienības, neatkarīgi no nācijas, kas skait- x/Ja kā liska ziņa liela mazakuma, atgadījuma pēc valdījusi kādā zemē, nācij tad šai valdīšanai vajadzēja būt tādai, lai tauta šo valdīšanu viņai uztic arī tālāk. Tauta šo uzticību vairs nedāvāja un rīkojās pēc savas labākās atziņas. Tagadējo demokrātisko ideju laikmetā tas citādi nebij iespējams.

No tautsaimniecības viedokļa raugoties, pēckara laikmetā varēja ļoti pamatoti šaubīties, vai agrākie muižnieki spēs un gribēs savas muižu saimniecības atjaunot Latvijas tautai vēlami virzienā un spēs sagādāt darbu līdz šim lauksaimniecībā nodarbinātai iedzīvotāju daļai, kā arī daļai pilsētu rūpniecībā nodarbinātiem strādniekiem. Tāpēc, izšķiroties par sociālpolitisko, varbūt ne saimniecisko, līniju zemju sadalījumā, mūsu likumdevējiem nevar pārnest. Mūsu valsts uzmanības centrs bij - būt vai nebūt Latvijas valstij. Valsts pastāvēšanas labā bij jādara viss iespējamais, kaut arī tas, kas mazai valsts iedzīvotāju saujinai nepatīk. Demokrātiskā valsts iekārtā vairākums noteic valsts iekārtu un mazākumam ar to jārekinājas. Lai nēotiktu parsteigšanās un atkāpšanās, agrāro jautājumu valstī izšķīra ne Tautas Padome un Pagaidu valdība, bet Satversmes Sapulce - valsts suverēnā vara. Zeme bij kareivjiem solīta brīvības cīņu sākumā un, ja valsts gribēja pastāvēt, šis solījums bij jāpilda. Mūsu agrārā jautājuma atrisinājums jāuzlūko kā politisku, sociāli-kulturālu un saimniecisku apsverumu rezultāts.

Agrārās reformas likums.

I daļa pieņemta Latvijas Satversmes Sapulces 1920.g. 16.sept. kopsēdē / Likumu krājums 213/.

Valsts zemes fonds . Tā nodibināšana.

1.p. Jaunu saimniecību ierīkošanai un pastāvošo saimniecību paplašināšanai, kā arī dažādu saimniecisku uzņēmumu, sociālu labierīcību un kulturālu vajadzību apmierināšanai, pilsētu un miestu paplašināšanai nodibina valsts zemes fondu.

2.p. Valsts zemes fonds sastādās no:

1. Valsts zemēm, muižām un mežiem;

2. Zemēm un muižām, kas bez šī panta 1. punkta minētā, uzskaitītas vietējo civillikuma / 1864.g. izdevumā / 597. un 613.p.p. un Krievijas likumu krājuma X. sējumā, I.daļā 411.p., 413. panta 1., 2., 3., un 4.punktos, 414. un 415.pantos, izņemot no muižām atdalīto un pārdoto zemnieku zemi un

/Latgalē/ piešķirto zemi /nadelnaja zemlja/, ja to ieguvuši Latvijas pilsoņi. Turpretīm vēl nepārdotās zemnieku mājas, kā arī kolonizāciju biedrību, ārvalstu banku un tādu pat sabiedrību iepirktās zemnieku zemes tiek ieskaitītas zemes fondā. Tā tad valsts zemes fondā ieskaita dažāda veida muižas, kā valsts muižas, brunnieku muižas /Rittergüter/, brunniecības, pilsetu, kartu, labdarības iestāžu muižas / Ritterschaftsgüter, Stadtgüter, Corporationsgüter, Stiftungsgüter/, pastorātus, baznīcas muižas un zemes, kā arī atsevišķus zemes gabalus, kas atdalīti no brunniecības muižām / Landstellen, Gutsabteilungen/, /Muiža- speciāls īpašuma tiesību veids./

Līdz ar zemi atsavina un pievieno zemes fondam uz tās atrodošos atsavināmās zemes īpašniekam piederošus visus likumos paredzētos zemes un muižas piederumus, izņemot rūpniecības iestādes /fabrikas/, kurās nav lemtas vietejo lauksaimniecības ražojumu pārstrādāšanai vai vietejo lauku vajadzību apmierināšanai.

3.p. Neatsavina:

a/ Tādu zemes normu no 2.panta 2.punktā minētām, atsavināšanai padotām zemēm, ka zemes bijušām īpašniekam paliek zemes daļa, kas līdzinās tai pašā punktā paredzēto neatsavināmo vietejo saimniecību platībai / 50 ha/. Atsavināmās zemes agrākam īpašniekam atstājamo daļu, nesaistot to ar lielsaimniecības centru ierāda valdība, ievērojot nosacījumu, ka vairākiem līdzīpašniekiem atstājamā daļa nedrīkst pārsniegt vienas atstājamās saimniecības normu;

b/ kapsētas un zemes, uz kurām uzceltas baznīcas un klosteri, līdz ar pagalmiem, ēkām un dārziem pie baznīcām un klosteriem;

c/ zemes un muižas, kurās pieder labdarības un zinātnu iestādēm un kalpo šo iestāžu tiešām vajadzībām;

d/ zemes un muižas, kurās pieder pilsētām, miestiem, aprīņiem, pagastiem un sādžām uz šādu noteikumu pamata: /jauns teksta atvietojums/.

1/ pilsētām piederošā, līdz 1926.g. 23.aprīlim ar galīgu līgumu nepārdotā zemnieku zeme, kā arī kvotu un muižu mājas, ciktāl tas nav nepieciešamas pilsētu tiešām vajadzībām, uz šo zemju un maju tagadejo nomnieku pieprasījumu ieskaitāmas valsts zemes fondā apmaiņas ceļā uz vēl nepiešķirtu fonda zemi pilsētu administratīvās un izbūves robežās.

ē/ zemes, kurās uzskaitītas civillikumu / 1864.g. izd./ 597.p. 5.punktā un 613.p. 7.punktā un tamlīdzīgas zemes, kurās uzskaitītas šī likuma 2.pantā norādītā Krievijas likumu krāj. X. sēj. I.d. pantos, ja tās līdz 23.aprīlim 1915.g. ieguvuši Latvijas pilsoņi un ciktāl šīs zemes nepārsniedz 100 ha /1927.g. 15.jun. lik. kr.118/. Še iet runa par atdalītiem muižu zemes gabaliem,

5.p. Līdz ar zemi un piederumiem atsavina arī pie attiecīgās saimniecības piederošo, valstij vajadzīgo, derīgo inventāru, kurš pāriet valsts īpašumā. /Ir izņēmumi - macītajū muižas etc./

Valsts zemes fondā ieskaitīto hipotekāro vienību skaits līdz 1929.g. pēc apgabaliem sadalās šādi / Latvijas agrārreforma 341. - 343.l.p./

	muižas	māc. muižas	pus-muiž.	mājas	atsev. g.	dzimts nom.g.	kopā
Kurzemē	324	45	7	111	105	629	1221
Latgalē	310	2	185	5	99	74	675
Vidzemē	452	73	46	23	157	4320	5071
Zemgalē	393	51	56	63	185	842	1590
	1479	171	294	202	546	5865	8557

Tā tad uz valsts vārda pārvestas 8557 vienības ar platību 3,8 milj. ha.

Pēc platības, pirms agrārās reformas, Latvijas zemes sadalījās šādi:

zemnieku zeme	2.584 milj. ha	- 39,32 %
valsts īpašumi	0,661 " "	- 10,06 %
privātmuižas	3,160 " "	- 48,10 %
mācītāju muižas	0,071 " "	- 1,09 %
pārējās zemes	0,094 " "	- 1,43 %
	6,570 milj. ha	- 100 %

Pēc agrārās reformas sadalās uz 1930.g. 1.jūliju šādi:

Vecsaimnieku zeme	2,584 milj. ha	- 39,32 %
Valsts īpašumi un neatsavināto priv. muižu zem.	2,304 " "	- 35,07 %
Jaunierīkotās saimniec.	1,336 " "	- 20,34 %
Piegriezumi vecsaimniec.	0,130 " "	- 1,98 %
Neatsaksnāmās daļas, rūpn. uzņēm. u.c.	0,084 " "	- 1,28 %
Piegriezumi pilsētu, bieži apdzīv. vietu papl.	0,021 " "	- 0,33 %
Pilsētu un citas zemes	0,094 " "	- 1,43 %
	6,570 milj. ha	- 100 %

Atskaitot bij. Krievijas agrārbankas un valsts zemes, visa pārējā valsts zemes fondā ieskaitītā zeme piederējusi apm. 1250 personām - muižniekiem. /Cietēji/. Bijuši muižu īpašnieki, kam piederējušas: 4 - 9 muižas; 25 - piederējušas 1-3 muižas; 125 - 1-2 muižas. Lielākās muižas bijušas: Ventspils aprinkī - Dunda-gas muiža 66.236 ha, Popes 49.910 ha; Madonas aprinkī - Jaungul-benes 21.841 ha, Vecgulbenes 13.300 ha., Lubānas 26.305 ha.; Bauskas aprinkī - Iecavas muiža - 17.713 ha.; Ludzas apr. - Malnavas muiža 12.402 ha, Jaunlatgales muiža - 49.303 ha.

No valsts īpašumiem tagadējā stāvoklī ap 75 % sastāda mežu departamenta pārziņā esošas valsts mežu zemes:

Vidzemē	0,55 milj. ha.
Kurzemē un Zemgalē	0,91 " "
Latgalē	0,29 " "

1,75 milj. ha / 1.745.801 ha /.

Pārējo valsts īpašumu platību sastāda ūdeņi / ezeri, upes / u.c.

II daļa . /Pieņemta Latv. Satv. Sap. 1920.g. 21.dec. kopsēdē-
Lik krāj. 259./

27.p. Valsts zemes fonds izlietojams šī likuma I daļas 1.pantā

paredzētām vajadzībām. Zemes fonda meži, ūdeņi un lauksaimnieciski nederīgas zemes, vēsturiskas vietas, zemes gabali ar svarīgu arheoloģisku nozīmi, ievērojamāki dabas jaukumi un zemes gabali ar apakšzemes bagātībām, paliek valsts īpašumā un pārziņā.

28.p. Jaunas saimniecības dibināmas ne lielākas par 22 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes.

Piezīme: 1. Lauksaimnieciski nederīgu zemi ar vai bez meža, ūdeņus un purvus var piešķirt virs, bet ne vairāk par 5 ha, tanī skaitā meža līdz 3 ha.

Piezīme 2.: Kur apstākļi to prasa, Centrālajai zemes ierīcības komitejai tiesība sadalāmo lauksaimniecību centros iedalīt saimniecības, kuŗas var būt lielākas par šinī pantā minēto normu.

29.pants. Piemērotos klimata un satiksmes apstākļos, fonda zeme, kuŗa derīga dārzu koloniju dibināšanai, sadalāma dārza saimniecību ierīkošanai līdz 10 ha. lielos zemes gabalos un piešķirama uz Zemkopības ministrijas izstrādāto noteikumu pamata.

30.pants. Pastāvošās sīksaimniecības, kuŗu platība mazāka nekā jaundibināmām saimniecībām, ja tās pieiet pie fonda zemēm, var tikt paplašinātas līdz 28.p. / 22 ha / minētajai normai, pie kam biržu / šnoru / zemes sadalāmas viensētu saimniecībās, pēc iespējas jau agrāk, vai ar fonda zemes piešķiršanu.

31.pants. Sīksaimnieki, kuŗu saimniecības nepieiet pie fonda zemēm, var nodot savu zemi fondā un saņemt zemi citur.

Piezīme: Par sīksaimniecībām uzskatāmas tādas saimniecības, kuŗu platība nepārsniedz 15 ha.

32.pants. Pie piešķiršanas nav dalāmas zemes fondā ieskaitītās zemes rentnieku mājas uz zemnieku zemes, ja viņas sastāda vienu saimniecību. Tāpat Kurzeme, Vidzeme, Zemgale nav dalāmas atsevišķas saimniecības uz muižu un kvotu zemēm, kuŗām ir noteikts vietējo zemnieku saimniecību raksturs un robežas un ja šādas mājas platība nepārsniedz 100 ha. Kur šo māju platība pārsniedz 100 ha, tur var atdalīt normu pārsniedzšo daļu.

34.pants. Neatsavināmo saimniecību noapaļošanai, starpgabalu /streijgabalu/ iznīcināšanai un samazināšanai var apmainīt fonda zemi pret neatsavināmiem zemes gabaliem.

37.pants. Valdībai tiesība atstāt savā apsaimniekošanā tās fonda ieskaitītās zemes, uz kuŗām ierīkotas kultūrālas labierīcības, vai arī paredzēts tādas ierīkot.

39.pants. Uz fonda zemi tiesība šinī likumā paredzētā kārtībā ikvienam Latvijas pilsonim, kuŗam savas zemes nav, vai ir mazāk par šī likuma 28.panta noteikto normu un kuŗš uzņemas to apsaimniekot.

40.pants. Jaundibināmās saimniecības, fondā ieskaitītās rentes, mežsargu un tamlīdzīgas mājas piešķiršanas dzimtsīpašumā, bet uz vēlēšanos dzimts noma, ar tiesību iegūt arī par dzimtsīpašumu.

41.pants. Zeme piešķirama par atlīdzību. Noteikumi par to izdodami atsevišķā likumā.

42.pants. Pilsoniem, kuŗiem lauksaimniecība nav galvenā nodarbošanās, zemi var piešķirt pie pilsētām - līdz 1 ha, pie miestiem un uz laukiem - līdz 2 ha. /Amatnieku gabali/.

44.pants. Noteic zemes piešķiršanas kārtību. Šo kārtību uz šī panta pamata hoteikusi C.Z.ier.k. instrukcijā Nr.5.par

zemes piešķiršanu. Pieņemta Centr. Zemes ierīcības komitejas plenārsēdē 1921.g. 3.janv.

§ 3. Zemes pieprasījumu listes sakārtojamas sekošās grupās:

- I. Valdības, pašvaldības, sabiedrisku un citu iestāžu pieprasījumi / 35.p./
- II. Vietējo sīkzemnieku zemes piegriezumu pieprasījumi /30.p./
- III. Vietējo sīkzemnieku jaunu saimniecību pieprasījumi līdzšinējo sīksaimniecību vietā, kurās nodotas valsts zemes fondam, vai likvidētas kaimiņu sīksaimniecību paplašināšanai par labu / 31.p./
- IV. Pieprasījumi attiecībā uz saimniecībām, kurām ir zemnieku māju raksturs un kurās ilgu laiku lietojuši vietēji zemkopji / 32.p./.
- V. Neatmaksājamo saimniecību robežu noapaļošanas un starpgabalu likvidēšanas pieprasījumi / 33. un 34.p.p./
- VI. Jauniedalītu saimniecību pieprasījumi, kurus iesnieguši sadalīto zemju agrākie lietotāji, kuri tās lietojuši vairāk par 10 gadiem un iekopuši, ieguldīdami darbu un kapitālu / 44.p./
- VII. Visu pārējo pilsoņu jauniedalītu saimniecību pieprasījumi, kas dalās -

1.katēgorijā: vietējie pagasta bezzemnieki, ja tie ir: 1/ Kačpleša ordeņa kavalieri, 2/ Latvijas armijas kritušo karavīru ģimenes locekļi un 3/ Latvijas armijas invalīdi.

2.katēgorijā: Visi 1.katēg. minētie pilsoņi - ārpagastnieki un vietēja pagasta bezzemnieki, ja tie ir: 1/ karavīri, kuri vismaz 1/2 gadu sabijuši Latvijas armijā, vai arī piedalījušies cīņā par Latvijas brīvību, 2/ Ziemeļu frontē līdz 1917.g. 1. novembrim kritušo Latviešu strēlnieku bataljonu karavīru ģimenes locekļi; 3/ Ziemeļu frontē līdz 1917.g. 1.novembrim sakropļotie Latviešu strēlnieku bataljonu invalīdi, 4/ 1905.- 1906.g. par Latvijas brīvību kritušo cīnītāju ģimenes locekļi un 5/ 1905.- 1906.g. stipri cietušie / sakropļotie, notiesātie, izpostītie u.t.t./ brīvības cīnītāji.

3. katēgorijā - vietējā pagasta civilie bezzemnieki un visi 2. katēgorijas pilsoņi - ārpagastnieki.

4. katēgorijā - visi pārējie zemes pieprasītāji - ārpagastnieki, kuriem ir savas saimniecības uzsākšanai vajadzīgais inventārs.

5. katēgorijā - visi pārējie zemes pieprasītāji - ārpagastnieki bez inventāra.

Līdz 1930.g. 1.jūlijam galīgi piešķirtas zemes pēc apgabaliem un grupām šādas:

/sk. l.p. 78./

	I. gr.			II. gr.	III.	IV.	V.	VI.	VII.					anath. saimn.	dažādas saimniec.	K o p ā	rentes mājas.
	val. iest.	pašv. iest.	biedr. un bazn.						1.k.	2.k.	3.k.	4.k.	5.k.				
Kurzemē sk.	505	715	237	2187	255	154	114	2068	843	4014	5772	702	11	1207	812	19596	1449
1000 hekt.	4,1	3,4	0,9	11,6	3,9	2,9	0,9	30,6	13,6	70,7	99,5	13,0	0,2	2,5	6,4	263.684 ha	-
Latgalē sk.	629	776	378	34663	2	3	-	2772	226	2128	3792	22	1	2405	3473	51264	-
1000 hekt.	4,9	3,7	1,8	98,0	0,03	0,04	-	49,5	3,6	35,1	60,4	0,4	0,01	4,3	11,0	272.638 ha	-
Vidzeme sk.	818	830	389	985	18	294	27	2665	1662	8518	3961	205	1	3912	398	24683	6159
1000 hekt.	6,8	4,5	1,7	4,2	0,2	9,3	0,09	48,0	28,6	152,1	70,9	3,5	0,02	7,1	0,5	337.332 ha	-
Zemgalē sk.	469	763	274	1977	280	234	121	1551	824	3292	5361	565	7	1345	614	17677	2316
1000 hekt.	3,7	3,6	1,1	9,4	3,8	4,0	0,6	24,8	12,1	53,4	88,0	9,3	0,1	2,5	4,3	220.807 ha	-
Pavisam sk.	2415	3084	1278	39812	555	685	262	9056	3555	17952	18886	1494	20	8869	5297	113.220	9.924
1000 hekt.	19,5	15,1	5,4	123,1	8,0	16,3	1,2	152,9	57,9	311,2	318,8	26,3	0,4	16,3	22,1	1.094.461 ha	-

Šie skaitļi rāda, ka lielākā daļa privātiem piešķirtās zemes aizgājusi VII grupai - karavīriem un citiem pilsoņiem. Cik īsti piešķirts brīvības cīnītājiem, no līdzšinējiem publicētiem statistiskiem datiem nav zināms, jo 3.katēgorijā karavīri nav atdalīti no pagasta civīliem bezzemniekiem. Saskaņot 1. un 2. katēgoriju brīvības cīnītājus, pēc Latvijas agrār. reformas datiem - 21.507 personas ieguvušas jaunsaimniecības, 3.070 amatnieku gabalus. Tā tad kopā droši karavīru būtu 24.577. Nav mazums karavīru arī citās grupās.

Līdz 1930.g. 1.jūlijam nodibinātas un piešķirtas 53.062 jaunsaimniecības ar vidējo platību 17,08 ha un kopplatība 906.258 ha /Jaunsaimniecību skaita ietilpst visi zemes gabali no III, IV, VI un VII rubrikām, kā arī rubrika "dažādi", kā pārceļotāju, paraugu un zvejnieku saimniecības /-sk. 80.81.lp./

Vēl zemes ierīcības darbi nav izvesti 85.409 ha, kas = 5,14% no visas sadalāmās zemes - 1.662.292 ha.

Latgalē zemes piešķiršanas kārtību noteic Instrukcija Nr.8. un 25. Šeit ipatnējs iedalījums:

- I grupā: valsts, pašvaldības, sabiedriskas iestādes.
- II grupā: piegriezumi viensētu pierobežu sīksaimniecīb.
- III grupā: 1.katēg. - vietējā pagasta Lāčplēša ordeņa kavalieri, Latvijas armijas kritušo karavīru ģimenēm un invalīdiem. 2.katēg. kareivji, kas līdz 1920. 1.X. nokalpojuši armijā 6 mēnešus.
- IV grupā: ārpagasta iedzīvotāji, - iedalīti piecās katēgorijās.

Redzējām, ka pēc likuma atsavinātas tiek arī daļa rūpniecības iestādes, kas apkalpo vietējos iedzīvotāju, vai pārstrādā vietējos ražojumus. Pēc stāvokļa uz 1930.g. 1.jūliju galīgi piešķirtas rūpniecības iestādes, ēkas un atsevišķi zemes gabali / 570.l.p./

	AUGĻU dārzi	dzirnavas	kaleju dārbi	kieģeļu cepli	dažādi	krogļi	pilis	dažādi	apbūves gabali	dārsaim- niecības	dažādi	kopā
	Rūpniecības uzņēmumi					ē k a s			zemes gabali			
Kurzeme	62	115	81	39	72	50	38	126	3783	135	210	4711
Latgale	68	56	29	19	23	18	--	149	6444	113	209	7128
Vidzeme	55	203	96	81	70	185	59	385	17271	193	881	19479
Zemgale	62	115	61	39	29	54	26	207	4285	204	393	5475
Pavisam	247	489	267	178	194	307	123	867	31783	645	1693	36793

Atsavināto un piešķirto dzirnavu skaitā 13 tvaika, 355 ūdens un 121 vēja dzirnavas. Dažādo rūpniecības uzņēmumu skaitā 11 alus darītavas, 39 kaļķu cepli, 15 koku zāģētavas, 11 ūdens kritumi, 65 zivju dīki un ezeru saimniecības.

Dažādos zemes gabalos ietilpst - 76 muižu centri, 51 paraugsaimniecība.

Labā daļa rūpniecības objektu, ēku un zemes gabalu piešķirta

/Papildu ziņas par valsts fonda zemju sadalīšanu / 369.l.p./ pēc vienībām un platības līdz 1930.g. 1.jūlijam / ko veikusi mērniecības daļa/.

	Jaunsaimniec.	Neatsavināmas rūpniecīb, iest. baznīc.	Rentes mājas	Dārzsaimniec.	Sabiedr. un kultūras vajadzībām	Zvejnieku s-bas	Rūpniecības vienības	Piegriezumī sīksaimniec.	Dažādas citas vienības	Valsts vajadzībām	Amatnieku vajadzībām	Neatsavināmas daļas	Likvidējami servitūti	K o p ā
VIDZEME pēc skaita	16749	127	5129	299	1772	774	554	1081	3317	1167	4234	385	-	35588
% "	47,1	0,36	14,41	0,84	4,98	2,17	1,56	3,04	9,32	3,28	11,90	1,08	-	100%
1000 ha pēc platības	303,1	0,2	196,9	2,4	9,8	2,6	10,8	4,1	9,7	7,2	8,0	21,3	-	576728 ha
% "	52,56	0,14	34,5	0,41	1,70	0,44	1,88	0,71	1,68	1,24	1,39	3,70	-	100%
KURZEME pēc skaita	13267	114	796	286	1362	1338	610	2947	2008	853	1242	216	-	25039
% "	52,98	0,46	3,18	1,14	5,49	5,34	2,44	11,77	8,02	3,41	4,96	0,86	-	100%
1000 ha pēc platības	236,8	0,3	26,8	1,7	7,1	7,5	6,5	14,7	8,0	15,5	2,4	12,6	-	340127 ha
% "	69,62	0,10	7,88	0,51	2,08	2,22	1,92	4,31	2,36	4,57	0,71	3,72	-	100%
ZEMGALE pēc skaita	12272	154	1808	424	1304	264	261	2177	1521	668	1946	272	-	23071
% "	53,19	0,67	7,84	1,84	5,65	1,14	1,13	9,44	6,59	2,90	8,43	1,18	-	100%
1000 ha pēc platības	199,7	0,4	45,8	2,9	12,3	2,3	5,9	9,8	5,0	4,5	2,7	16,9	-	308074 ha
% "	64,84	0,13	14,85	0,93	3,98	0,76	1,92	3,18	1,62	1,44	0,87	5,48	-	100%
/turpinājums l.p. 81/														

pašvaldībām: piem., 21.dzirnavā, 16 ķieģeļu ceplī, 77 krogus ēkas, 83 pilis, 179 dažādas ēkas, 25 muižu centri, 1245 dažādi zemes gabali; otrā vietā stāv dažādas organizācijas ar 1185 objektiem.

Apskatīsim, kā pēdējos desmit gados apgrozījušies piešķirtie zemes objekti. Piešķirto zemes objektu apgrozība notiek ar Centrālās Zemes Ierīcības komitejas piekrišanu. Pēc "Latvijas agrāra reforma 10 g." izdevuma datiem līdz 1930.g. 1.jūlijam visvairāk atsavinājuši VII gr. 1. kategorija - 632 objektus no 3555 kopskaita, kas iztaisa 17,77 %, 2.katēg. - 2918 objektus no 17.952 objektiem - vai 16,25 %, 3.katēg. 1972 objektus no 18.886 objektiem - vai 10,44 %. Rentes mājas 1208 no 9924 - vai 12,17 %. Kopā atsavināto objektu skaits 7800 no 113.220, kas līdzinās 6,88 %. Šis atsavināto objektu skaits tāpēc tik liels, ka zemes iegūšana bij viegla un no pieprasītājiem neko neprasija. Iegūto tiesību atsavināšana vien deva zināmu ienākumu. Tas palielināja zemes baču un pieprasītāju skaitu. Notika gan arī pēc zemes iegūšanas zināmas saimnieciskas pārkārtošanas.

Atsavinājumi pēc objektiem: jaunsaimniecības 6.678 no 53.062, kas līdzinās 12,59 %, dārzniecības, augļu dārzi - 3.429 no 36.793, kas līdzinās 9,32 % / 599.l.p./

Fonda mežu piešķiršana valsts saimniecībai.

Lai mežu izmantošana ikgadus noritētu pēc iespējas vienmērīgi, lai tos pēkšņi neizcirstu tādos apmēros, ka nākošām paaudzēm sāktu pietrūkt mežu materiālu, lai mežu izcirtumus kārtīgi atjaunotu un lai bez vajadzības mežus nenolīstu un nepārvērstu citāda veida izmantojamās platībās, valsts zemes fonda mežs paliek valsts apsaimniekošanā.

Ar agrārreformas likuma izdošanu un valsts mežu pārņemšanu valsts rokās, radās valsts mežsaimniecība, kas kopā ar nederīgām platībām tagad aizņem apm. 1/4 daļu no valsts teritorijas. No visas Latvijas mežu platības, apm. 1,7 milj. ha, valsts mežsaimniecībā tagad atrodas apm. 1,4 milj. ha mežu vai mežu zemes, kas līdzinās 83 % no visiem mežiem.

1921.g. sākumā valsts mežsaimniecības apsaimniekošanā skaitījās 1.526.942 ha liela meža platība, kas pēc atsevišķām valsts daļām sadalījās šādi:

	bij.kro- ņa meži ha.	Atsavi- nāto pri- vātmežu ha	Kopā ha.	Mežu pla- tība % no zem.pl.
Vidzeme	35.311	412.047	447.358	19,4
Kurzeme un Zemgale	296.755	466.825	763.580	28,5
Latgale	44.963	271.041	316.004	20,2
	377.029	1.149.913	1.526.942	23,2

Jāpiezīmē, ka privātiem atsavināto mežu platība būs bijusi vēl lielāka, jo vienu daļu mazāko meža starpgabalu tūlīt ieskaitīja sadalāmā zemes fondā. /Bez mežu zemes Mežu departamenta

pārziņā vēl ap 400.000 ha dažādu purvu un 65.000 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes - darbinieku dienesta zemes, mežu pļavas. Tā tad kopā apm. 2.000.000 ha./

Mežu departaments daļu sava meža līdz ar zemes sadalīšanu nodevis sadalāmā zemes fondā: jaunsaimniekiem līdz 1930.g. 1. aprilim-pavisam 244.351 ha meža zemes un 75.321 ha dažādas nemeža zemes / mežu pļavas un purvi/ - kopā 319.672 ha, kas līdzinās ap 16 % no kopējās mežu zemes platības. Atsevišķos valsts apgabalos, kā, Latgalē nodoti 111.630 ha meža zemes, kas iztaisa 39,4 % no visa apgabala valsts mežu platības, Vidzemē - 62.627 ha; Kurzemē un Zemgalē - 70.094 ha. Latgalē šo apstākļu dēļ radīsies nenormāla mežu saimniecība un traucējumi malkas un būvkoku apgādē.

III. daļa.

Agrārās iekārtas nostiprināšana /Pieņemta Latv. Satv. Sap. 1922.g. 3.maija, Likumu krājums 92/.

Par to mums bij runa pie zemes īpašumu sadalīšanas Latvijā.

IV. daļa.

Zemes ierīcības komitejas. Pieņemts Latvijas Satv. Sap. 1920.g. 17. sept. Likumu krājums 214.

1.pants. Valsts zemes fonda sadalīšanai, izlietošanai un piešķiršanai nodibināmas pagastu, pilsētu vai miestu, aprinču un Centrālā zemes ierīcības komitejas.

7.pants. Centrālā komiteja sastāv no 6 valdības pārstāvjiem, 6 Sātversmes Sapulces ievēlētiem locekļiem un valdības iecelta priekšsēdētāja.

Atvietots: 1924.g. - 5 valdības pārstāvji, 3 Saeimas ievēlēti locekļi, 1 pilsētu un miestu kongresa ievēlētais pārstāvis, 1 aprinča pašvaldību likvidāciju valžu pārstāvis un valdības iecelts priekšsēdētājs.

Atvietots - 1928.g. - 5 no Valdības, 3 Saeimas, 1 pilsētu un miestu kongresa pārstāvis, 1 aprinču valžu pārstāvis un 1 karavīru pārstāvis.

Uzdevumi plaši - agrāro likuma izvešana dzīvē.

Likums par atlīdzības nokārtošanu valsts zemes fondā ieskaitīto zemju un muižu īpašniekiem / Lik. kr. 73, 1924.g. 30.aprīli/.

1. Valsts zemes fondā ieskaitīto zemju un muižu bijušiem īpašniekiem par atsavināto zemi un tās piederumiem, kā arī par agrār likumā I daļas 25.pantā minētām atceltām tiesībām un prasībām atlīdzība netiek maksāta.

2. Agrārreformas likuma I daļas 20.pantā paredzētie maksājumi /zemes iepirkšana no fonda/ tiek noteikti uz atsavināto zemi un piederumiem gulošo hipotekāriski nodrošināto parādu augstumā. Šie maksājumi iemaksājami Valsts zemes bankā minēto hipotekāriski nodrošināto parādu nomaksai.

3. Šī likuma 2.pantā minētie hipotekāriskie parādi aprēķināmi un nomaksājami saskaņā ar likumu par valsts zemes fondā ieskaitīto zemju hipotekārisku parādu nolīdzināšanu un dzēšanu. /1923.g. Lik. krāj. 92/. Pēc 1923.g. likuma Lik.krāj.23./.

valstij pienācies maksāt par atsavināto inventāru Ls.1,52 milj.
 " " " muižu hipotēku parādiem" 1,48 milj.

Kopā Ls.3,0 milj.

Muižu hipotekārisko parādu bijis 90 milj. krievu rubļu, kas līdzinās apm. 1/3 no šo objektu priekškaŗa caurmēra vērtības. Tagad tos samaksā ar 1/200 daļu / 201.lp./, jo 1 kr.rubli, kas līdzīgs pēc zelta paritātes 267 santimiem, var nomaksāt ar 1 1/3 santimu / 1 kr.r.pielīdzināja 2/3 Latv.rubļa, bet 1 Latv. rubli 2 santimiem/.

Pēc tam, kad Saeima bija pieņēmusi likumu par atlīdzības nokārtošanu valsts zemes fonda ieskaitīto zemju un muižu īpašniekiem un izšķīrusi, ka atlīdzību nemaksā, Latvijas cit-tautiešu zemes īpašnieki - vācu, poļu un krievu minoritātes iesniedza 1925.g. maijā pēticiju Tautu Savienības Padomei, kuru parakstīja Latvijas Saeimas deputāti V. Firkss un M. Vege-saks. Savā lūgumrakstā minoritātes žēlojas, ka Latvijas agrārā likumdošana vērsta pret minoritātēm un uz šīs likumdo-šanas pamata mazākumtautību pilsoņiem atsavināti bez atlīdzī-bas 2700000 ha zemes.

Latvijas valdība atbildes izstrādāšanai iecēla juristu kom-misiju no juristiem K. Pauluka, Fr. Mendera un V. Zamuēļa. Valdība savā pamatota atbilde Tautu savienībai konstatēja, ka Latvijas agrārreformas likums, kura saturs ir muižu zemju atsavināšana un šo zemju izdalīšana starp jaunsaimniecībām, ir savos atsavināšanas noteikumos vērsts pret vēsturiski izaugušu socialu īpašuma kategoriju, pret sociālsaimniecī-sku slāni, neatkarīgi no tā, kādai tautībai attiecīgie īpa-šumi piederējuši. Latvijas agrārreformas likums pēc sava no-luka un mērķa nevērsas pret kādu no Latvijā dzīvojošām etnogrā-fiskām minoritātēm ticības vai tautības ziņā un reformas likums nav taisījis ne pēc likuma burtā, ne prakse nekādas izšķirības starp atsevišķo minoritātu piederīgiem. Latvijas agrārreforma ir izsaukta no socialas nepieciešamības.

Sīkāki dati par šo muižnieku sūdzību Tautu savienībai un Latvijas valdības atbilde atrodami grāmata - Materiāli Lat-vijas agrārās reformas vēsturei, Latvju kultūras izd. Rīgā, 1929.g.

VALSTS PALĪDZĪBA JAUNDĪBINĀTĀM SAIMNIECĪBĀM.

K r e d i t s.

Latvijas valdība jaundibinātās saimniecības nebija spējīga apbūvēt pēc vācu iekšējās kolonizācijas parauga. Musu jaun-saimniecībām bija jāapmierinās ar nelielu valsts kreditu nau-dā un palētinātiem koku materiāliem. Galvenā lauksaimnieku kreditiestāde, kas izsniedz ilgtermiņa kreditu ir Valsts zemes banka. Sākumā, pirms jaunsaimniecību koroborēšanas, tā izsniedza īstermiņa aizdevumus ēku būvēm un inventāra iegādei, vēlāk šos kreditus parverta par ilgtermiņa hipote-kāriem kredītiem ar zemes iekļilāšanu. Ilgtermiņa aizdevumi no fonda piešķirtām saimniecībām šādi / stavoklis uz 1931.g. 1.janvari / / Latv. agr. reforma 711.1.p./

	Kopsavilkums:		Izpirkšanas		E k ā m		Pārējām vajadz.	
	saim.sk	Ls.m	saim.sk	Ls.m	saim.s	Ls.m	saim.sk.	Ls.m
Kopā	58590	104,4	87880	50,9	41151	46,2	8.757	7,2
No tā jaunsaim.	44483	83,96	44134	36,4	36035	42,7	7.487	4,9

Tā tad skaidrā naudā valsts aizdevusi ēku būvēm un citām pārējām vajadzībām ap 53,4 milj. latu. Šī summa bez skaidras naudas ir arī koku samaksa mežu departamentam, kaut arī 1/5 daļa no taksas. Kopēji dažādām vajadzībām Valsts zemes bankas aizdevumi uz 1932.g. 1.janvāri bij 235 milj. Ls, no kuriem 183 miljoni ilgtermiņa un 52 milj. īstermiņa aizdevumu. Bez šī uzdevuma valsts, ar Valsts zemes bankas vidutājību, samaksājusi atsavināto, par labu valsts zemes fondam, muižu hipotekāriskos parādus. Līdz 1931.g. šādi parādi nokārtoti 1.140 gadījumos, samaksājot sk/n. 1.480.000 latu. Šo izmaksu var skaitīt gandrīz par izbeigtu. Beidzot jāatzīmē, ka Valsts zemes banka uzņemas likvidēt agrāko muižnieku /Vidzemes un Kurzemes/ savstarpējo krēdītu biedrību rēķinus.

Latvijas hipotēku banka piedalījies pilsētu un miestu zemes gabalu izpirkšana un ēku būvniecības kreditēšanā - pilsētu un bieži apdzīvotu vietu rajonos. Visā Latvijā izsniegusi ilgtermiņa aizdevumus zemes izpirkšanai 8.184 gadījumos - Ls. 3,7 miljoni, aizdevumi jaunbūvēm 2.151 gadījumā 21,5 milj. latu. /1931.g. 1.janv./ Kopējā Latvijas hipotēku bankas izsniegto aizdevumu kopsumma uz 1932.g. 1.janvāri sasniedz 77,2 miljoni latu, kas aizdoti 18288 personām.

Mežu departaments izsniedzis jaunsaimniecību un dzīves atjaunošanas vajadzībām šādu koku materiālu daudzumu un vērtību: līdzieskaitot 1929/1930.saimniecības gadu: /Agr.r. 10 g. 690.lp./ Kopsumma nesaskan ar saskaitāmo vienību summu, jo kopsummā ietilpst arī 1919-1922.g. koku izsniegumi, kas par apgabaliem nav uzrādīti:

	Daudzums kub.mtr. milj.	Tirgus vērtība miljonos Ls.	Izsniegšanas vērtība milj. Ls.
Vidzemē	2,8	18,6	3,6
Kurzemē un Zemgalē	5,0	40,3	7,3
Latgalē	1,6	7,6	1,7
Kopā	10,1 milj.m ³	68,6 milj.Ls.	13,4 milj. Ls.

Visā Latvijā laikā no 1920. - 1930.g. uzceltas lauksaimniecības ēkas:

	Koka 1000	Mūra 1000	Jauktas 1000	Kopā 1000
Dzīvojamās ēkas	81,1	3,7	1,8	86,7
Kūtiš - stāļi	61,4	14,2	5,8	81,4
K l ē t i s	29,3	2,4	0,7	32,4
Labības šķūni-rijas	61,5	0,7	0,8	62,9
Dažādas ēkas	86,0	4,6	1,3	91,9
Jauncelto ēku kop- skaits:	319,2	25,7	10,4	355,4
Kopā ar vecām ēkām 1930.g.:	913,2	96,2	37,7	1047,1

Zemkopības ministrijas būvniecības nodaļa domā, ka 70% no jaunsaimniekiem jau apbūvējušies. Kara laikā nopostītas - pilnīgi 78.278 ēkas, jeb 10,53 %, pa daļai - 104.576 ēkas jeb 14,06 %.

Uzcelto ēku kopvērtība naudā, aptuveni vērtējot:

Dzīvojamā ēku	260,0 milj. latu
Kūtis - stalli	199,4 milj. latu
Klētis	27,0 milj. latu
Labības šķūni - rījas	53,2 milj. latu
Dažādas	33,8 milj. latu

Kopā:573,3 milj. latu

Izsniegti valsts

✓ Pabalsti ēku celšanai jaunsaimniecībām un viensētām uz nekultivētas zemes līdz 1930.g. - 1,4 milj. latu - ā Ls.300,-

Ugunsdrošas būvniecības veicināšanai 5.518 saimniecībām līdz 1930.g. decembrim - Ls. 2,68 milj.

Paraugēku būvēm - 1 katrā aprinkī - Ls.87.400,- /667.lp./

Piešķirto valsts fonda zemju vērtēšana.

Lauksaimnieciski izmantojamās zemes vērtībai likums noteicis šādas robežas: /"Agrārā reforma 10 gados" - 92.lp. pielikums/.

Dārzu un tīrumu zemes:

✓ Augstākā cena par 1 ha	Ls. 20,-		
Vidēja ienesīguma zemei par 1 ha ...	" 10,-		
Zemākā ienesīguma zemei par 1 ha ...	" 1,-		
Plavas par 1 ha	no Ls. 20,-	līdz Ls. 2,-	
Ganības " 1 "	" " 4,-	" " 1,-	
Zemes zem skuju mežiem.....	" " 12,-	" " 1,-	
Zemes zem lapu mežiem	" " 12,-	" " 4,-	
Nekultivētas zemes.....	" " 10,-	" " 0,5	

Zemes pirkšanas cenai pieskaita zemes galīgas uzmērīšanas un novērtēšanas darbu maksu / Ls. 6,- par 1 ha./.

Apstāsimies vēl īsumā pie valsts muižu kultūrāliem centriem. Pavisam uz 1930/1931.g. valsts apsaimniekošana atrodas 23 saimniecības ar kopejo zemes platību ap 9.800 ha. Pēc apgabaliem: Vidzeme 8, Kurzemē - 7, Zemgalē - 5 un Latgalē - 3. Tās būtu:

1. Kazdangas lauksaimn. un zivju skolas ferma	1.658 ha.
2. Jaunpils vaislas lopu audzētava.....	771 ha.
3. Oktes zirgu audzētava.....	850 ha.
4. Stendes selekcijas stacijas ferma.....	486 ha.
5. Pūres dārzsaimniecība.....	142 ha.
6. Bulduru dārzkopības ferma.....	78 ha.
7. Rudzu kroga dārzsaimniecība.....	15 ha.
8. Smiltenes lauksaimn. mācības iestāžu ferma.....	336 ha.
9. Jaungulbenes lauksaimn. izm. stac. ferma.....	597 ha.
10. Vidzmuīžas lauksaimn. izm. stac. ferma.....	150 ha.
11. Latgales lauksaimn. vidusskolas ferma.....	938 ha.
12. Mārcienas linkopības izmēģināšanas stacijas ferma	77 ha.
13. Jaunpētermuižas purvu kult. ferma.....	189,7 ha.
14. Valsts Virgas saimniecība.....	544 ha.
15. Valsts Ezeres saimniecība.....	851 ha.
16. Valsts Lubezeres saimniecība.....	454 ha.
17. Valsts Liepupes saimniecība.....	314 ha.

18. Valsts Svērciema zirgu audzētava.....	406 ha.
19. Valsts Valmieras saimniecība.....	413 ha.
20. Višķu mājturības skolas ferma.....	81 ha.
21. Saldus lauksaimniecības skolas ferma.....	70 ha.
22. Rankas mājturības skolas ferma.....	55 ha.
23. Mežotnes lauksaimniecības skolas ferma.....	264 ha.

9.741 ha.

Valsts muižu tīrā peļņa 1929./30.g. bijusi Ls. 180.000,-
/Tīrā peļņa-kapitāla %/.

Dalu muižu centru valsts iznomā, kuru nolūks uzglabāt nesa-
dalītas muižas dažādiem neparedzētiem gadījumiem, resp. vāja-
dzībām. Šie centri izdoti ilggadīgā nomā uz 1 - 24 gadiem.
Pēc personām tie sadalās:

Lauksaimniecības biedrībām	23
Valsts un pašvaldības iestādēm.....	16
Dažādām akciju sabiedrībām.....	26
Privātām personām.....	64

Centru vidējā platība 128 ha un vidējā gada noma 22,82 lati
par 1 ha. Katram centrām nomas līguma paredzēts savs uzde-
vums.

Centru kopplatība-16.500 ha, no tās aŗamzemes 9.520 ha;
noma 209.400,- latu plus 925 pudī rudzu / 307.lp./

Bez tam vēl valstij ir dažādi nomas objekti ar 2129 ha, kas
gadā dod Ls.70.251 nomas / 1930./1931.g./

Novērtējums un sekas.

Agrāro reformu kustība un iekšējā kolonizācija pēdējos gadu
desmitos ir kļuvusi par pasaules kustību un norisinās visur,
kur vien laukstrādnieku pārpalikums un kur pastāv lielīpašumi,
vai kur valda zemes iznomāšana.

Agrāro reformu uzsākot, tai neuzticību radīja politiskā ne-
drošība, jo, kā mazai valstij, starp nedrošām lielvalstīm
stāvoklis bij bīstams. Bet galvenais, mūsu agrārreforma vei-
dojās uz lielsaimniecību - muižu rēķina, tā ka muižu īpašnieki
ļoti meklēja palīdzību ārpus Latvijas - Vācijā un Tautu Savie-
nībā. Tomēr, mums par labu, bij radušies vēsturiski apstākļi,
kas Vāciju bij nolikuši zem kontroles un uzraudzības. Utrkārt,
Vācija pati bij nodarbināta ar savām iekšējām grūtībām, tā kā
tai maz vaļas bij atbalstīt mūsu vietējo vācu muižniecību.

Pēc kara saimniecība Latvijā, /kā arī citās karojošās val-
stīs/, bij stipri cietusi un saimniecisko sasniegumu ziņā par
gadu desmitu atsviesta atpakaļ. Daudzās ēkas bij nopostītas,
zeme izraknāta tranšējām, iedzīvotāji aizbēguši, mājlopi pār-
doti, nokauti un nodoti rekvizīcijas komisijām. Sevišķi bij
cietuši sugas lopi, kurus nometināja Krievijā un neatveda
atpakaļ. Zemnieku naudas kapitāli bij aizvesti uz Krieviju
un tos neatguva. Saimniecību inventārs nolietots, izputināts,
saimnieciskā uzņēmība pēc nedrošiem revolūciju laikiem mazi-
nājusies. Viss tas bij jāatgūst, jāsasniedz vispirms priekš-
kara stāvoklis.

Tagad varam teikt, ka 10 gados mēs jau esam pārsnieguši
priekškara materiālo labklājību un attīstību. Ja pirmos gados,
pēc agrārreformas uzsākšanas, likās, ka ražošana itkā nepieņe-
mās vai iet pat atpakaļ, tad šīs bažas bij veltas. No

saimnieciskās vēstures zināms, ka katra pārkārtošanās vispirms nes atslābumu un tad tikai uzplaukumu.

Salīdzinājumi:

1909./13.g.	ažamzemes un augļu dārzu	1,7 milj. ha.	1929.g.	1,9 m. ha.
"	plāvu un ganību	1,9 "	"	1,7 "

Tā tad ažamzeme pat pieaugusi uz plāvu un ganību rēķina. 1923.g. ažamzemes un augļu dārzu bij 1,7 milj. ha. "abības ražu zinā sasniegtas priekškaŗa raŗas, bet, lai gan pielietojam vairāk mākslīgos mēslus, raŗu kopdaudzums vidēji nav pārsniegts.

Mājlopu skaits visumā jau pārsniedz pirmskaŗa stāvokli:

1913.g.	zirgi	320 tūkst.gab.	1929.g.	359,6 tūkst.gab.
"	liellopi	912 "	"	975,1 "
"	aitas	996 "	"	900,0 "
"	cūkas	557 "	"	387,7 "

Sviesta eksports veidojas un pieņemas, pieņemas arī bekona raŗošana. Saimnieciskā laukā ejam uz priekšu. Jaunās saimniecības dabīgi ir pavairojuŗas patstāvīgo lauksaimniecību skaitu, samazinājuŗi laukstrādnieku - puŗšu un meitu skaitu, bet galvenais - mazināts bezdarbs un nemiers pret savu valsti. Nodibināta Latvijas tautas saimnieciskā patstāvība. Bez agrār-reformas tas nebūtu izdevies.

L i e t u v a.

Dzimtbūŗšana Lietuvā atcelta īsti 1861.g. Lietuvas muiŗnieki bij vairumā poļu tautības, jo, pirms pievienoŗanas Krievijai ar treŗo Polijas dalījumu / 1795.g./, bij pievienota Polijai. Pirms pasaules kaŗa katoliem-zemniekiem bij aizliegts iegūt par jaunu lielākus par 70 ha zemes īpaŗumus. Lietuva bij atstāts Krievijas stūrītis, kuŗu centās rusificēt - muiŗas centās nodot krievu rokās, ne poļu, - jo pēdējie dumpojās. Leŗšu valodā neļavā drukāt grāmatas, bet arī krievu grāmatu bij maz. Poļu iespaidoti, leiŗi pret visu krievisku jūta riebumu. Tikai ar 1905.g. bij atļauts drukāt grāmatas leiŗu valodā.

Pēc Aleksandra II 19.februārā 1861.g. reformas Kaŗņas gubernā zemnieki ieguva 45 % no visas zemes platības, bet poļu muiŗniekiem palika 48,3%, 5,8 % valstij un 0,9 % citiem. Līdz pasaules kaŗam apm. par 5% zemnieku zeme paplaŗinājuŗies. Tā tad zemnieku rokās atradās ap 50 % . Tad vēl jāatzīmē, ka pirms pasaules kaŗa Lietuvas muiŗas uzpirka krievu zemes bankas un atseviŗkus zemes gabalus pārdeva vienīgi krieviem - ieceŗotājiem. Tas palielināja naidu pret krieviem. Mazākās vienībās par 10 destiņām bij noliegts zemi dalīt. Sādŗnieki ar ŗnoru iedalījumu savu zemi arvienu dalīja tālāk, tā kā sādŗu strīpas kļuva arvienu ŗaurākas. Stoŗipina reforma atļava dibināt viensētas, bet ŗo likumu līdz pasaules kaŗam bij maz izmantojuŗi - līdz 1912.g. apmēram 1/5 daļa. Pasaules kaŗa laikā pārieŗanu viensētas pārtrauca un atjaunoja pēc pasaules kaŗa. 1919.g. vērtēja, ka apmēram 1/4 bij no visas Lietuvas terriŗorijas/jau izdalījuŗies viensētas. zemkopjiem

Trijlauku sistēma un birŗu zemes iedalījums lielā mērā traucēja lauksaimniecības intensitātes pacelŗanu. Tāpēc valsts pirmais un neatliekamais uzdevums bij likvidēt birŗu zemes iedalījumu. Grūtības radīja un prasīja speciālu likumdoŗanu ganību un meŗu servitūtu likvidēŗanai. Pamatos

atstāja spēkā Stolīpina noteikumus: sādžu varēja uzsākt da-
līt viensētās, ja to prasīja 1/3 sādžnieku vai Zemkopības
ministrija. Pēdējo 8 gadu laikā līdz 1927.g. apm. 25 % sādžu
sadalītas, tā kā kopā ar priekškaŗa sadalījumu būs 50 % vai
puse. Sadalīšanu aizkavē mērnīeku un taksatoru trūkums, kas
pagaidām aizņēmti pie muižu sadalīšanas darbiem. Priekškaŗa
viensētas vidēji bij 13,3 ha lielas, tagad 11,39 ha ar svār-
stību pēc zemes labuma līdz 50 %. Līdz šim izdalītas ap
119 - 120.000 viensētu, bet jāizdala vēl 127.000.

Līdz agrārai reformai zemes sadalījums saimniecībās,
mežus neskaitot, bij šāds:

2	Līdz 11 ha	67.196
1.	11 - 22 ha	107.000
3	22 - 55 ha	33.582
	55 - 80 ha	3.069
	80 - 150 ha	1.750
	150 - 200 ha	438
	pāri 200 ha	1.014

Kopā: 214.049 saimniec.

Ar agrāro reformu nodibinātas apm. 50.000 jaunsaimniecības,
pie kam 100 - 200 paraugsaimniecību ap 250 ha katra.

Pamats agrārās iekārtas pārkārtošanai meklējams jau pirms
pasaules kaŗa zemnieku stāvoklī. Uz to vispirms jau norāda
lielais lietuvju izceļotāju skaits no 1899. līdz 1914.g. - ap
253000 iedzīvotāji uz Ameriku un Sibīriju. Tagad Amerikā
apm. 600.000 lietuvju tautības iedzīvotāju.

Pēc tautībām 1918.g. zemes lielākie gabali virs 100 ha pie-
dereja - lietuviešiem 9 %, poļiem 63 %, vāciem 4,5 %, krieviem
21 %, latviešiem 1,5 %. Sīkie - zem 100 ha - lietuvjiem 85,4%,
poļiem 9,2 % etc. Poļu zemes virskundzības dēļ par augstāko
valodušķiru, uzlūkoja poļu valodu. Poļu valodas prašana vien piešķi-
ra kalpam priekšrocības.

Poļu tautības muižnieki griezās pie Tautu Savienības ar
aizrādījumu, ka Lietuvas agrārā reforma tiekot izvesta par 90 %
uz poļu tautības rēķina. Tad Lietuvas valdība 1925.g. atbildē-
ja, ka faktiskais stāvoklis šāds. Atsavināta zeme:

Poļu muižas	1.529	ar platību	382.113 ha	vai	51,15 %	no atsav.kopplat.
Lietuvju "	835	"	209.356 "	"	28,13 %	"
Vācu "	221	"	47.718 "	"	6,39 %	"
Krievu "	278	"	74.701 "	"	9,99 %	"
Pārējo "	132	"	36.613 "	"	4,37 %	"

2.995 ar platību 746.301 ha vai 100 % no atsav.kopplat.

Lietuvas agrārās reformas gaitā saskatāmi vairāki posmi.

1/ 14. augusta 1920.g. likums atsavināja par labu valstij:

1/ visus mežus, kas lielāki par 25 dest., visus ūdeņus, pur-
vus, tad apakšzemes bagātības un minerālūdeņus, 2/ majorātmui-
žas un citas muižas, kas cara vai valdības dāvatās atsevišķām
personām vai iestādēm, vai arī kas iegūtas uz atvieglotiem no-
teikumiem / rusifikācijas nolūkos krieviem pārdotas / līdz ar
piederumiem un inventāru. / Majorātus nodibināja krievu val-
dība vai cars ar nolūku nodibināt blakus poļu muižniecībai
krievu pareizticīgo muižniecību. Cars bij domājis, lai šo ma-
jorātu īpašnieki dzīvotu uz vietas un paši pārvaldītu. Praksē

majorāti tika iznomāti un ģpašnieki nomu patērēja Krievijas centros/.

1919. un 1920.g. sadalītas 44 muižas ar 28.000 ha un nodibinātas ap 1.800 saimniecības. 1921.g. sadalītas 118 muižas un pusmuižas ar 25.000 ha un nodibinātas ap 1.949 saimniecības.

Dažas saimniecības ap 6,5 ha, vidēji ap 13,3 ha lielas.

2/ 29.martā 1922.g. Lietuvas Satversmes Sapulce pieņēma radikālu agrarreformas likumu. Tas tapec, ka lietuvji bij ļoti sarūgtināti par poļu ģenerāļa Želigovska Viļņas ieņemšanu 1920.g. oktobrī, kur dalību ņēma daudzi poļu tautības muižnieki, kā arī to apstākļu pēc, ka, atstājot poļu muižas Lietuvā, poļi arī uz priekšu būs Lietuvas saimnieciskie valdnieki. 29.III.1922.g. likums vispirms noteica, ka visi tie, kas ņēmuši dalību Želigovska iebrukumā, kā arī Bermonda-Avālova aferā, vai darbojušies kopā ar lieliniekiem pret Lietuvu, uzskatāmi par valsts nodevējiem un visi viņu ģpašumi konfiscējami par labu valstij. Ar šo likumu daudzi poļi zaudēja muižas un sīkākas zemes vienības.

Ar 1922.g. likumu atsavināja visas /arī pareizticīgo baznīcas/ muižas un viņu ģpašniekiem pēc izvēles atstāja 80 ha /arī centru varēja paturēt/. Kadās 776.617 ha liels zemes fonds. Par godīgiem pilsoniem atsavinātām muižām maksā priekškaņa cenu /no 1910. - 1914./, rēķinot rubļos un pielīdzinot 1 cara rubli= 2 Ostmarkām, pie kam augstākā 1 ha zemes cena 480 Ostmarkas. Sakarā ar Ostmarkas kursa krišanu, atlīdzība bij niecīga. Iznēmums bij mazas muižas platības līdz 150 ha, par kurām apreķināja dienas cenu. Cenu paaugstinājumi bij arī muižām līdz 200 ha, par kurām līdz 150 ha maksā dienas cenu. Vispirms iesāka dalīt lielās muižas, bet mazās /ap 150 ha/ vēlāk. No 1922.g. likuma cieta 90 % poļu muižas zemes. Par atsavināto mežu atlīdzību ne-maksa. /1922.g. lēmums/.

Zemi piešķir šādā kārtībā: vispirms iegūst tie, kas zaudējuši zemi sakarā ar krievu noņemšanu Lietuvas teritorijā; tad nāk brīvības kara dalībnieki, un tad pārējie bezzemnieki un tie, kas vēlas piegriezumus. Dibina arī amatnieku gabalus, - no 1/2 līdz 2 ha. Priekšroka tiem, kas ar lauksaimniecību jau līdz šim nodarbojušies. Zīdiem zemi nepiešķir, jo tie nav ar lauksaimniecību nodarbojušies /krievu likums to noliedza/. Jauniem zemes lietotājiem nolika rudzu vērtību nomu, kas sākumā maksāta pēc 3-4 gadi no zemes iegūšanas dienas. /6 - 50 kg. no 1 ha, vidēji no 12- 30 kg. - faktiskais vidējais 20,5 kg. rudzu no 1 ha, kas nav daudz./ Karā invalīdi - līdzīgi, kā tas arī pie mums, dažās kara dalībnieku grupās nomu nemaksa. Jaunsaimniekiem izsniedz būvkokus, ziemas un vasaras labības sēklu pret pazeminātu cenu uz kredita. 1925.g. jaunsaimnieku nomu vēl pazemināja un nolika jau litos no 1/2 līdz 7 liti, vidēji no 1 līdz 3,5 lita. Ļoti niecīga noma /1 lits - ap Ls. 0,51/.

Muižu sadalīšanas darbi iet lēnām uz priekšu.

1922.g.	sadalītas 60 muižas ar 11.610 ha-	saimn./āha/
1923.g.	" 383 " " 81.685 " 7.553	" /ā 10,81 ha/.
1924.g.	" 703 " " 141.886 " 16.563	" /" 8,56 ha/.
1925.g.	" 745 " " 130.041 " 12.510	" /" 10,39 ha/.
1926.g.	" 516 " " 98.916 " 9.032	" /" 10,95 ha/.
1927.g.	" 298 " " 38.000 " 3.539	" /" 10,70 ha/.

Uz 1926.g. 6.septembri vēl Lietuvā nesadalītas 2.400 muižas. Vēl zemi nav saņēmuši ap 2.000 kara brīvprātīgo, bet zemes fonds uz 1.janvāri 1928.g. bij 272.833 ha. Pēdējā laikā vērojama parādība, ka zemes dalīšanu negrib turpināt, bet to rezervēt paraugsaimniecībām un nākamām vajadzībām. Līdz 1928.g. 1.janv. sadalīti 552.755 ha - 54.184 saimniecības.

Polij Lietuvā zaudējuši 60 - 70 % savu īpašumu. Sīkākā un jaunāka statistika par Lietuvu nav pietama.

Atsavinātā zemes fonda zeme bez mežiem ap 825.600 ha, bet mežu 994837 ha, kopā ap 1,52 m.ha.

Jaunnodibināto saimniecību izveidošanai valsts līdz 1926.g. bij aizdevusi: 21 miljonu latu kredita. Ar 1930.g. 15.jūlija likumu nodibināja Lietuvā "Zemes bankas", kas izsniedz ilgtermiņa aizdevumus pret lauku un pilsētu nekustamu īpašumu iekrājumu. Kredita procents augsts - 7%, aizdevumu kopsumma uz 1.1.1930.g. 81,2 miljoni litu.

P o l i j a .

Tagadējā Polija radusies no vairākām valšņu daļām, kā Krievijas, Austrijas un Vācijas, kas senāk bij apvienotas vienā valstī - Polijā. Šo apstākļu pēc arī tagadējais iedzīvotāju sastāvs pēc tautībām ļoti dažāds. P.p. pamattautas, poļu - 21,2 milj. vai 68,7%, mazkrievu - 13%, žīdu 9,7%, vācu - 3,6%, baltkrievu 3,6 un citu mazāk.

No apvienotām daļām vislielākais lielīpašumu daudzums, pēc stāvokļa uz 1921.gadu / virs 50 ha / Pozenē - 1,08 milj.ha, kas līdzinās 40,8% /tanī daudzumā virs 1000 ha - 0,58 milj. ha/, Silēzijā - 0,19 milj. ha vai 44,4%, pie kam visā Polijā 10,5 milj. ha ar 27,0%

Polija līdz šim ir lauksaimniecības valsts, jo 3/4 daļas iedzīvotāju nodarbināti uz laukiem.

Polijas agrāro iekārtu noteic Polijas Seimā 1919.g. 10.jūlijā pieņemtais lēmums, ka Polijas zemnieku saimniecības dibināmas lielumā no 15 līdz 25 ha. Atzina, ka zeme paliek privātipašumā, sīkākās zemnieku saimniecības papildināmas līdz 15 ha, reformai vajadzīgā zeme atsavināma pret atlīdzību. Vienu gadu pēc šīs rezolūcijas pieņemšanas, 1920.g. 15.jūlijā izdeva pirmo agrārlikumu, bet tas bij nenoteikts, neskaids un tāpēc neuzrādīja sevišķas sekmes.

Pamatojoties uz šī likuma laikā no 1919-1924.g. sadalīti 608.229 ha zemes, kas iegūta no valsts zemēm un no brīvā tirgū uzpirktām zemēm, kopā 6.886 muižam. 1925.g. vēl sadalīti 100433 ha zemes. Visas šīs zemes izlietotas jaunu zemnieku saimniecību dibināšanai / vidēji ar 9,8 ha lielumā /, amatnieku gabalu ierīkošanai, piegriezumiem, etc. 70 ha

Polijā karavīri, piešķirot zemi, nav nostādīti pirmā vietā, bet pirmie zemi iegūst bezzemnieki, sīkzemnieki vai mazzemnieki un tad nāk invalīdi. Citi pirmos pēc kara gados izdotie agrārie likumi attiecas uz zemes sadalīšanu - valsts pierobežas novados: - a/ valsts rītu robežas daļās, un attiecas uz to muižu sadalīšanu, kuru īpašnieki atstājuši Polijas teritoriju, b/ vakaros, kur daļa vācu nepieņēma Polijas pavalstniecību, bet paturēja Vācijas pavalstniecību un pārgāja uz dzīvi Vācijā. Līdz 1929.g. šādu vācu zemju bij 120.000 ha.

1925.g. 28.decembra agrār likums iet tālāk un papildina 1920.g. likumu. Šis likums nodod sadalīšanai zemnieku saimniecībās atlikušās publiskās muižas - valsts muižas, kā arī vācu noņemšanas komisijas īpašumus, Krievijas muižnieku un zemnieku banku, baznīcas / ciktālu atļauj konkordāts /, iestāžu un citas zemes, kas pārsniedz 180 ha platību, / vietām arī sākot ar 60 ha, vietām valsts rītu daļā no 300 un 400 ha, bet tad bij jāpierāda, ka apsaimnieko paši savas saimniecības, vismaz sākot ar 1864.g. /

Muižām, kas piekopa intensīvu saimniecību - piem., svikļu,

kartupeļu, sugaš/lopu audzēšanu, selekcijas sēklu audzēšanu - atstāja centrus līdz 350 - 700 ha.

Valdība paredz regulāri ik gadus pēc plāna sadalīt 200.000 ha zemes. Sadalāmās zemes izvēli noteic valdība, tā kā muižnieks nemaz nezina, kad viņam var pienākt kārta. Atņem, piem., 100 - 500 - 1000 ha, bet nākošā gadā var ņemt par jaunu un atstāj 60 - 180 vai 300 ha. So likumu bieži vērs pret minoritātēm. Veit slēpjas saimnieciska nedrošība, lai gan sadalīšanas plānu sastāda uz priekšu. Praksē vērrojamas arī tādas parādības, ka vienai muižai ņem tikai 25 ha, bet otrai 1.450 ha. Cieš visvairāk vācu tautības īpašniekiem piederošās lielās pierobežas muižas.

Laikā no 1919.- 1927.g. Polijā sadalīti 1,5 milj. ha, pie kam sadalīšanu izvedusi valsts - 40 %, valsts agrārā banka 23 % un privāti 37 %. Par atsavinātām muižām maksā atlīdzību. Atlīdzību nosaka īpaša komisija, kurā noteicēji valsts ierēdņi. Cenu parasti aprēķina, kapitalizējot nekustamas mantas nodokli, un tāda gadījumā īpašnieks saņem 1/4 - 1/3 no zemes tirgus vērtības. Samaksa notiek pa daļai sk/n., pa daļai 5% valsts zelta zemes rentes kīlu zīmēs ar termiņu 41 gads. Jo lielāks objekts, jo samērīgi mazāku daļu maksā sk/n. Piemēram, 1000 ha. - 50 % sk./n. un 50 % rentes zīmēs, pie 1000 - 1500 ha - 45 % sk./n. un 55 % rentes zīmēs. Uz rentes zīmēm īpašnieki daudz zaudē / Kurss 70/.

Zemes piešķiršanā priekšrocības - sadalāmās muižas nomniekiem, tad nāk izdienējušie poļu karavīri, armijas brīvprātīgie, lauksaimniecības skolu audzēkņi, politiskie trimdinieki. Šis sadalīšanas mērķis - noņemt valsts vakaru un rītu daļās drošus pilsonus. Zemes ieguvēji maksā par zemi tirgus cenu un iemaksā 5 - 20 % no pirkšanas summas. Izpirkšanas laiks 20 - 41.g.

Novērtējums: Zemes atsavināšanā, pēc vācu informācijas, valda patvaļība, politiska un nacionāla izrēķināšanās. Visumā līdz šim zemniekiem maz kas dots. Meži palikuši privāto īpašnieku rokās.

Č e k o s l o v ā k i j a.

Čekoslovākija /140.000 km²liela/ radās no agrākās Austrijas - 79.500 km² un Ungārijas - 61.500 km² zemes. Tagadējo zemes reformu mērķis Čekoslovākijā ir nokārtot čekus un slovakus par galveniem zemes īpašniekiem. 1/3 Čekoslovākijas valsts apklāta ar mežiem. Karpatos pat 48,9 %. Pēc saimnieciskā rakstura Čekoslovākija pa daļai rūpniecības, pa daļai lauksaimniecības zeme. Pirmais zemes reformas likums izdots 1918.g. 9. novembrī, kas prasa pie muižu atsavināšanas, iekļāšanās un apgrūtināšanas valsts piekrišanu. 17.dec. 1918.g. šo likumu attiecīnāja arī uz mežu saimniecībām.

Ar 1919.g. 16. aprīļa likumu nodibināts zemes apklāšanas institūts /Beschlagnahme/, kas attiecas uz visiem zemes gabaliem, kas pārsniedz 150 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes vai 250 ha kopplatībā. Pašvaldību zemes īpašumi šim likumam nav padoti. Apklāšanas institūts atstāj zemes lietošanu viņu īpašniekām, bet ierobežo, kontrolē viņa rīcības brīvību, kas stāv sakarā ar zemes atsavināšanu, dalīšanu, iznomašanu un apgrūtināšanu ar paradiem. Pedejos darījumus īpašnieks var realizēt tikai ar Zemes valdes piekrišanu. Apklāti skaitās arī visi rūpnieciski uzņēmumi, kas atrodas uz apklātās zemes. /Beschlagnahme/. Šinī pašā gadā sekoja valdības tālāki likumi, kas noteic, kā attiecīgas valdības iestādes "Zemes valde" /Bodenamt/ seko apklātās zemes lietderīgai izmantošanai / 12.febr. 1920.g./

Zemes valdē nav minoritātu pārstāvju un tā nav padota parlamenta kontrolei vai atbildībai, bet vienīgi ministru padomei

Šai pēdējai padotībai esot maza nozīme, jo ministru kabinets neizšķir, kā arī nenoteic zemes valdes rīcību.

Apkīlātās zemes platība ir 3,96 milj. ha, kas līdzinās 28,2% no visas zemes. No šī daudzuma līdz 1928.g. 1.janvārim sadalīti /vergeben/ 1,15 milj. ha, daļa nodota arī kooperatīvā apsaimniekošanā, īpašniekiem atdots bez ierobežojama 0,69 milj. ha - paliek vēl apkīlājumā 2,1 milj. ha. Par atsavināto zemi izmaksā 1/10 - 1/5 - 1/3 no zemes tirgus vērtības, bet pārdod tālāk par apm. 2/3 vērtības, tā tad ieguvēji saņem zemi zem tirgus cenas. Līdz 1928.g. zemes īpašnieki saņemuši^{par} zemi 64 milj. Ls. bet atsavinātās zemes tirgus vērtība bijusi ap 250 milj. Ls. Čeki pret vācu un ungāru zemes īpašniekiem ir bijuši diezgam nezaudzīgi. Zemes valde muižu sadalīšanā vai atsavināšanā līdzšinējiem īpašniekiem vadoties tikai no savas labākās atziņas. Vispirms nodotas prīv. īpašumā mažo zemnieku nomātās zemes, lai izbeigtu nomas attiecības. Lielākās saimniecības arī uz priekšu atļauj iznomāt, bet šo nomas objektu skaits samazinājies. Lielāko lauksaimniecības zemes īpašumu vienību platība noteikta uz 150 - 250 ha, izņēmuma gadījumā līdz 500 ha; arī mežsaimniecību augstākā norma 250 ha. Tagadējo lielsaimniecību - muižu vidējā platība 174 - 191 ha.

Zemes reformas mērķis bijis - radīt sīksaimniecības, paplašināt valsts zemes, kā arī nodibināt kooperatīvu zemes izmantošanas iekartu ar noteikti nacionālu nokrāsu.

U n g ā r i j a.

Ungārija var uzlūkot par sīk - un lielsaimniecību zemi. Priekš pasaules kara - priekškara teritorijā,

1,3 milj. sīksaimn. un amatniec. piederēja	1,24 milj. ha.
1,09 " mazzaimniecībām	9,9 " "
0,02 " vidus saimniecībām	3,2 " "
3.768 lielsaimniecībām	6,8 " "

2.388.482 saimniecībām piederēja 21,0 milj. ha.

Pēc Trianon miera līguma Ungārija pazaudēja 72% no savas agrārās teritorijas: 9/10 mežu un 4/5 dzelzs rūdas.

Atlikušā valsts centra daļā - 47% zemes nāk uz zemnieku saimniecībām ar vidējo platību 57,6 ha, 36% pieder lielīpašniekiem.

1920.g. 7. dec. agrārais likums nosaka, ka ne vienai personai nav tiesības uz cita zemi. Likumīgā ceļā, cik tālu sniedz zemes krājumi, zemi iedala šādā kārtībā: 1/ kara invalīdiem, karavīru atraitņiem un to bērniem līdz 3 jochi / 1 jochs = 57,55 ari/, 2/ piegriezumi sīksaimniecībām līdz 15 jochiem, 3/ amatniekiem - 1 jochu, laukstrādniekiem līdz 3 jochi, 4/ pensionāriem - pēc pensijas lieluma vai vērtības, 5/ kopējām ganībām un 6/ paraugsaimniecībām.

Sadalīšanai valsts iegūst zemi - brīvi pērkot, izmantojot priekšpirkšanas tiesības un atsavinot /Ablösung, kas pēc būtības nozīmē piespiedu atsavināšanu/. Atsavināšanu pielieto tur, kur zemi citādā ceļā nevar iegūt. Atsavināšana turpinās un tai jāizbeidzās 1931.g. 31. decembrī.

Līdz 1929.g. 1.janvārim sadalīti 0,54 milj. ha, kas savākti lielāko tiesu, atsavinot zemi lielgruntniekiem. 258.378 personām iedalīti 33.545 ha māju būvēm, 403.980 personām - 398.252 ha, pēc augšējā iedalījuma - invalīdiem, piegriezumi etc.

Atļauta arī brīvprātīga zemes sadalīšana, kādā ceļā sadalīti 61.748 ha.

Atlīdzības ziņā liela dažādība: vispirms Valsts pirkusi par pilnu cenu, bet 1921.g. izdots mantas nodošanas likums / Vermög-gensabgabe/, pēc kura visiem, kam zeme virs 1 kadastra jocha, jā-dod progresīvi zeme no 6 % līdz 20 % pie 60.000 kad. jochiem. Šo nodevu varēja pildīt in naturā, vai arī naudā.

J u g o s l a v i j a .

Jugoslāvija sastāv no dažādu teritoriju apvienojuma, kurā kā galvenās ietilpst Ziemeļserbija, Dienvidserbija / Maķedonija/, Kroa-tija, Bosnija, Vojevodina, Slovenija, Dalmācija un Montenegro, kopā 249000 km². Katrai no šīm zemēm īpatnējs raksturs. Jugo-slāvija ir lauksaimniecības zeme, bet ar ļoti īpatnēju attīstības vēsturi.

Vispirms izdots 1919.g. 21.jūlija rīkojums, ka aizliegts liel-īpašumus pārdot un apgrūtināt parādiem. /Par likumu kļuva 1922.g. 20.maijā/. Jau pirms tā 1919.g. 25.febr. izdeva rīkojumu, ka visas ārpus senās Serbijas / 1912.g. robežām / visas muižas skaitās par atsavinātām, kas pārsniedz 50 ha lauksaimniecības zemes vai 100 ha kopplatībā. Šis pats likums pieteic zemes sa-dalīšanu un muižu privilēģiju atcelšanu. Nodibināja valsts uz-raudzības apgabalu, kas 1920.g. izveidojās par agrāro pārvaldi. Agrārreformas mērķis - radīt patstāvīgas zemnieku saimniecības - stiprināt serbu elementu valsts nomales. Šim pēdējam nolukam iz-lieto muižu zemi, ko neaizņem vietejie, Zemes iedalījumi sīki; 4 - 7 ha. Mežu lielākie kompleksi pāriet valsts īpašumā. Zemes jaunieguvēji sākumā nomnieki. Nomu saņem valsts un atvelkot 1/4, pārējo nodod atsavinātās zemes īpašniekam. Zemes īpašnieks maksā arī nodokļus.

Atlīdzību nemaksā: 1/ Habsburgu dinastijas locekļiem, 2/ nai-dīgo valstiņu dinastiju locekļiem. Atlīdzības jautājums vēl nav nokārtots. Agrārreformai padotā zeme 0,5 milj. ha, no kuras apm. puse krīt uz Vojevodinu. Zemi ieguvušas 255.893 personas. Bosnijā, Hercogovinā un Dienvidserbijā atcelta kmetu iekārta, kas attiecas uz 1 milj. ha un 132.941 ģimeni. Kmetu iekārta nodibinājās 15.g. s. un līdzīga dzimtbūšanai. Lielie zemes nomnieki saņēma uz lēni zemi un izgraudoja tālāk zemi zadrūgam, kas nomu nomaksāja graudā. Dalmācijā bija kolonāts, ko arī atcēla, un kas pēc būtības līdzinās kmetu iekārtai. /Zadruga - vīriešu kārtas radnieku cilts, kmetčina - muižnieku zemes iznomašana zadrugai/.

R u m a n i j a .

Pasaules karš palielināja Rumānijas teritoriju ar novadiem: no Krievijas ar Besarābiju, no Austrijas ar Bukovinu un no Ungā-rijas ar Transilvāniju. Teritorija pieauga no 138.000 km² uz 295.000 km² - vairāk kā dubultojušies, bet iedzīvotāju skaits palielinājies no 8 uz 18 milj. Agrākā Rumānijas kodola zemes īpašumu sadalījums šāds:

Īpašumi līdz 10 ha	3,7 milj. ha	-	46,7 %
" no 10 - 100 ha	0,9 milj. ha	-	10,8 %
" virs 100 ha	3,4 milj. ha	-	42,5 % ar

vidējo platību 680 ha. Līdz šim bij izplatīta vecā Rumānijā zemes nomāšana. Nomāja kā lāčļos, tā mazos zemes gabalus.

Vecā Rumānijā zemes reforma sākas jau 1917.g., kara laikā, kad ķēniņš Ferdinands apsoliņa kareivjiem zemi. 1918.g. 16.dec. iz-dots agrārais likums. Pēc šī likuma atsavināja un radīja zemes fondu no ārzemnieku muižām, īpašnieku atstātām muižām, valsts domeņiem, agrāro banku, iestāžu un jūridisku personu zemēm, bez tam vēl šo fondu papildināja par 2 milj. ha, lauksaimn.

izmantojamas zemes, ko savāca no lieliem zemes īpašumiem. Jo lielāks bij zemes īpašums, jo lielāku daļu atsavināja. Piemēram, no 110 ha ņēma - 1 ha, no 500 ha - 259 ha un t.t. Uz šī likuma pamata atsavināti un sadalīti 1,5 milj. ha privāto zemes, bet kopā ar pārējo 2,2 milj. ha. 1921.g. izdeva papildu rīkojumu par iztrūkstošo 0,5 milj. ha privāto zemju savākšanu. Nolika lielākās muižas normu 250 ha, izņēmuma gadījumā 500 ha. Atsavināto īpašumu cena - 40 reiz lielāka par laika no 1917. līdz 1922.g. maksāto vidējo nomu. Zemi izdalīja: kara dalībniekiem - invalīdiem, kara cietušo ģimenēm, bezzemniekiem, deva arī piegriezumus. Priekšrocību kārtība - kara invalīdi, zemes nomnieki, bezzemnieki ar inventāru, daudz bērnu ģimenes. Līdz 1927.g. sadalīti 2,8 milj. ha.

B e s a r ā b i j a .

Līdzīgi Vec-Rumānijai zemes īpašumu sadalījums šāds:

līdz 10 ha	2,2 milj. ha	vai 51,6%	vidēji 4,3 ha.
10 - 100 ha	0,2 " "	" 4,3 %	vidēji 12,0 ha.
virs 100 ha	1,8 " "	" 44,1 %	vidēji 614,6 ha.

Lielīpašnieki-krievi, vidējie - vāci. Vāciešus pasaules kara laikā izsūtīja uz Iekšējās krieviju un daļu viņu zemes īpašumu izūtrupēja. Vēlāk gan viena daļa vāciešu atgriezās un saņēma neatsavināto zemi atpakaļ. Lai atturētu lielniecisma vilni Besarābijā, bij jādod agrārlikums. To deva 1918.g. 21. dec. ķēniņš, bet Rumānijas parlaments to papildināja un apstiprināja 1920.g. 11. martā. Šis likums ir radikālāks par Vec-Rumānijas agrārlikumu:

1/ pilnīgi atsavina - a/ muižas, kas pieder Krievijas valstij, sabiedrībam, zemstvam, sādžu sabiedrībām, baznīcām, klosteriem. b/ ārzemnieku un promesošo personu zemi, kas līdz 1919.g. 1.janv, neiegūst Rumānijas pavalstniecību.

2/ līdz zināmai robežai - a/ privātas muižas līdz 100 ha /Restgüter/. b/ zemes trūkuma gadījumā arī vi-
dus saimniecības zem 100 ha.

c/ muižas, kas laikā no 1905.-1918.g. nepārtraukti bijušas 5 gadi iznomātas, atstājot līdzšinējiem īpašniekiem 25 ha.

3/ visus mežus atsavina, izņemot zemnieku mežus.

Zemi sadala šādi:

1/ zemnieku saimniecības papildina ar piegriezumiem līdz 6, izņēmuma gadījumos līdz 8 ha ;

2/ Bezzemnieki saņem no 6 līdz 8 ha. zemes,

3/ mazapdzīvotos novados kolonisti saņem 3 - 10 ha zemes.

Atsavināta zeme līdz 1927.g. 1,5 milj. ha, bet iedalīta zemniekiem par privāto īpašumu tānī pat laikā 1,1 milj. ha. Mežu savākti 0,2 milj. ha, bet pārējā zeme vēl dalāma.

Līdzīgu reformu kā Besarābijā uz 1921.g. likuma pamata izdeva Bukovinā, agr. Austrijas provincē. Līdz 1927.g. atsavinātas 561 muižas ar 76.000 ha un sadalītas.

2/ Transivānijā ir augsta zemes kultūra un intensīva zemes izmantošana kā muižu, tā zemnieku saimniecībās. Zemes īpašumu sadalījums šāds:

Sīkzemnieki līdz 10 ha	2,5 milj. ha,	kas līdzinās	34,1 %
no 10 - 100	2,2 milj. ha,	"	28,9 %
virs 100 ha	2,8 milj. ha	"	37,0 %

Visumā lielgruntniecības mazāk kā citās prāvincēs. Pēc 1921. g. 21. jūlija agrārlikuma atsavināja:

- 1/ pilnā apjomā: a/ jūrīdisku personu zemes, kuŗu mērķi publiskas dabas, izņemot baznīcu un skolu zemes,
- b/ ārzemnieku zemes,
- c/ aizbēgušo zemes / promesošo/,
- d/ jūrīdisku personu lauks. izmantojamāo zemi, kuŗai prīvāti saimnieciski mērķi..

2/ līdz zināmai robežai: Vidējos un lielos zemes īpašumus:

- a/ līdz 5,75 ha muižas, kas laikā no 1904 . - 1918.g. 10 gadus bijušas iznomātas un pieder pilsētu draudzēm /vērsts pret pilsētās dzīvojošiem lauku zemes īpašniekiem/.
- b/ līdz 17,25 ha muižas, kas laikā no 1904.- 1918.g. 10 gadus bijušas iznomātas un pieder lauku draudzēm,
- c/ līdz 28,75 un 57,5 ha, ja bijušas 1921.g. iznomātas,
- d/ prīvātīpašnieku apsaimniekotās muižas, atstājot tiem no 28,75 ha līdz 172,5 ha , bet maz apdzīvotās vietās līdz 287,5 ha. Atlīdzību maksā ne augstāk par 1913.g. cenām, izmaksājot 5% rentēs. Līdz 1927.g. atsavināti 1,7 milj. ha, kas sadalīti 310.583 personām. Lielīpašumi par 1/3 samazinājušies.

Ražas visumā tagadējā Rumānijā nav samazinājušās, bet gan labības eksports samazinājies.

Tas tāpēc , ka Transilvānija , kā intensīvas lopkopības novads, kas jau agrāk kviešus ievēda, arī tagad ievēd , bet tas ietilpst tagad iekšējā tirdzniecībā.

B u l g ā r i j a .

Bulgarijā arī notikusi zemes atsavināšana, bet atsavinātās zemes daudzums nav liels / 0,2 milj. ha/. Šeit jāpiezīmē, ka savu kara bēgļu nometināšanai Bulgārija dabūja ar Tautu Savienības vidutājību 65 milj. marku lielu 7% aizņēmumu. Bēgļi atgriezās no Grieķijas, Rumānijas, Jugoslāvijas un tiem bij jāsadāda pajumte. 12,75 milj. marku Bulgārija izlietoja vecu parādu dzēšanai, 46 milj. marku bēgļu lietai.

G r i e ķ i j a .

Grieķija ir lauksaimniecības zeme, tomēr labību ievēd, sevišķi kviešus. Viņas lauksaimniecība dibinās uz dienvidaugļu un augu ražošanu - tabakas, vīna, eļļas koka, apelsīnu - mandarīnu ražošanu. Šie produkti Grieķijas eksportā ieņem galveno vietu / jēltabaka 55% 1925/27.g./ Labība sausā laikā / vajadzīga apūdeņošana/ un neauglīgās, kalnainās zemes pēc iznāk nedroša un dārga. Siltuma un gaismas daudz, nokrišņu par maz.

Grieķijas lauksaimniecība dibinās uz sīksaimniecībām un viņas raksturs - dārzsaimniecības. Trūcīgo dabas apstākļu pēc laikā no 1902 - 1914. g. katru gadu izceļoja daži desmiti tūkstoši grieķu. Tagad Grieķijā laukstrādnieku jautājuma nav. Senāk gan, kad pastāveja lielsaimniecības un zemes izgrāudošana, strādnieku un zemes nomas jautājums bij ļoti ass. Lielgruntnieki par zemes kultūras - apūdeņošanas pacelšanu neinteresējās, tā kā zemē valdīja nemiers.

Iedzīvotāju nometināšanas jautājums Grieķijā pastāv jau ilgāku laiku. Sevišķi to sajuta ap 1907.g., kad atgriezās grieķu tautības

bēgli no Rumānijas, Bulgārijas un Turcijas, kuŗu vēlēšanās bij nomesties uz dzīvi Grieķijā. Bēglu ieplūdums palielinājās 1912-1913.g. un pasaules kara laikā. Bēglu iebruceju skaitu pēdējos gadu demitos rēķina uz 1,5 milj. iedzīvotāju. Lai nomētīnātu šos grieķu iebrucejus, bij nepieciešams kultivēt mazvērtīgākos laukus, kas stāvēja atmata. Bet tas prasīja agraru reformu, lai zemes uzlabotajus - jaunus ienācējus un līdzšinējos nomniekus padarītu par zemes īpašniekiem.

Agrārās reformas sākās ar 1880.g., bet visradikālākās tās bijušas laikā no 1917. - 1923.g. Šo reformu periodu ievēda valdību nemieri - strīdi starp Venizelosu un ķēniņu Konstantīnu. Radās divi valsts centri - Soloniki un Atenas. Soloniku valdība vēlējās nostāties sabiedroto - entente pusē, dibinoties uz zemniekiem, kam solīja agrāro reformu - zemes nodošanu tās lietotājiem par īpašumu. Venizelosa agrārā likumdošana laikā no 1917.- 1920.g., bij vērstā pret zemes iznomātājiem. Likums nosaka, ka atsavina zemi lielākiem privātpašniekiem, valstij, baznīcai un sabiedrībai, lai radītu sīksaimniecības. Lielgruntniekiem, kas paši zemi pārvalda, bet nesaimnieko, atstāj 1/3 zemes, ciktālu tā vispār nepārsniedz 100 ha, izņemot paraugsāimniecības. Publiskām sabiedrībām zemi atsavina bez atlīdzības, privātiem atlīdzība nedrīkst pārsniegt 30 % no miera laika cenas. Zemi zemnieki pērk par dzimtu pret sk/naudu vai ar valsts 6% 30 gadu krēdita vidutājību, kas nāk par labu atsavinātās zemes īpašniekiem.

Priekšrocības uz zemi vispirms tās graudniekiem, tad visiem pārējiem bezzemniekiem - amatniekiem. Kara krusta kavalieri saņem zemi kā valsts dāvinājumu. Saimniecību lielums 7 - 16 ha. Grūtības zemes piešķiršanā radīja apstākļi, ka nebija senāk ne zemes kadastra, ne arī zeme uzmerīta. Zemes sadalīšanu uzticēja vietējam zemes kooperatīvām sabiedrībām.

1920.g. Venizelosa valdība krita. Ķēniņš lielāko vērību piegriezā ārējai politikai - politikai Maz-Azijā, kas tomēr bij nesekmīga. Pēc Lausannas 1923.g. 24.jūlija miera līguma Grieķija zaudēja Rīt-Traķiju, Maz-Azijas vakarudaļu un dažas salas.

Ķēniņš valdības reakcionārā rīcība 1922.g., arī agrārreformas laikā, atcēla zemes atsavināšanas likumu, radīja iedzīvotājos nemieru, tā kā to gāza. Nodibinājas revolūcionāra komiteja, kas izveda radikālāku reformu, līdzīgu Venizelosa 1920.g. reformai. Zemes pārņemšanai savās rokās dibināja piespiedu zemes kooperatīvus, kuŗiem jāpstāv, līdz atsavināto zemi izpirks - 30 gadus. Zeme bij jāgādā vietējiem bezzemniekiem, kā arī Maz Azijas bēgļiem, bez tautību izšķirības.

Agrāro reformu izvešanai un bēglu novietošanai Grieķija saņēma ar Tautu Savienības vidutājību 12,3 milj. £ aizdevuma, par kuŗu bij jāmaksā 7 %, kurss 81. Grieķijas agrārreformu tagad var uzlūkot par nobeigtu. Līdz 1928.g. atsavinātas 1.600 muižas ar 1,3 milj. ha un sadalītas 1.554 muižas ar 1.254.000 ha. Uz sadalītās zemes / 0,8 m.ha/ novietoti bēgli 154.000 ģimenes ar apm. 775.000 personām no kopskaita apm. 1,5 miljoni. Zemes reformas rezultāts ir zemes kultūras intensitātes pieaugums. Senāk varēja novērot, ka leju un līdzenumu auglīgā zeme, kas piederēja muižniekiem, bijusi vājāk apsaimniekota, nekā kalnu neauglīgā zeme, kuŗu sīkie īpašnieki bij pārvērtuši par terrasu dārziem.

SATURA RADĪTĀJS

=====

Tautsaimniecības zinātnes uzdevums.....	Lp.	1.
Lauksaimniecība un tautsaimniecība.....	"	2.
Lauksaimniecības būtība.....	"	3.
Lauksaimniecības nozīme tautsaimniecībā.....	"	3.
Lauksaimniecības labklājība.....	"	6.
Tautas veselība un sociālais nogrupējums uz laukiem un pilsētā	"	7.
Lauksaimniecības īpatnības un tehniskā attīstība.....	"	8.
Lauksaimniecības sistēmas.....	"	9.
Laukkopības sistēmas:	"	9.
I. Ganību saimniecība.....	"	10.
II. Lauku maiņas saimniecība	"	11.
III. Papuvju un labību sistēma vai triju lauku sistēma.....	"	12.
IV. Daudzlauku - zālāju iekārta.....	"	13.
V. Augu maiņas sistēma /Norfolkas un Alb. Tēra sist./.....	"	13.
VI. Brīvā sistēma.....	"	15.
Intensīva uzņēmuma priekšnoteikumi.....	"	16.
Mazinošā vai krītošā ražīguma pieauguma likums lauksaimniecībā	"	16.
Zemes statika.....	"	18.
Zemes īpašumu sadalījums.....	"	20.
Zemes īpašumu lielumu grupas.....	"	21.
Lielsaimniecības un sīksaimniecības.....	"	22.
Lieluzņēmuma un sīkuzņēmuma stāvokļa raksturojums	"	23.
Ražošanas virziens liel- un sīksaimniecībā	"	23.
Liel- un sīksaimniecības vēsturiskā atzinuma perspektīvē	"	24.
Lauksaimniecības uzņēmumu tiesiskā forma	"	25.
I. Prīvatīpašuma saimniecības	"	26.
II. Zemes īpašuma ppsaimniekošana ar pārvald- nieku	"	26.
III. Noma / darba noma, izgraudošana, naudas noma, dzimtsnoma /	"	26.
Zemes iznomāšana dažādās valstīs	"	28.
Zemes īpašumu regulēšana	"	30.
Zemes īpašumu apgrozība	"	31.
<u>Agrārās iekārtas attīstība</u>	"	33.
Zemnieku nebrīvības izcelšanās	"	34.
Zemnieku nebrīvību atcelšana / Francija, Prūsija, Anglija, Zviedrija, Danija, Krievija /.....	"	36.
<u>Agrārās iekārtas attīstība Latvijā</u>	"	42.
Seno latviešu agrārā iekārta	"	42.
Muižu izcelšanās	"	44.
Brunieki kļūst par muižniekiem, ļaudis par dzimtsļaudīm.....	"	46.
Livonijas valsts bojā iešana	"	48.

Vidzeme pie Zviedrijas	Lp.	48.
Zviedru valdības reformas	"	49.
Lielais zviedru kadastris	"	51.
Arķls un dālderis	"	52.
Vidzeme pie Krievijas	"	54.
1804 likums	"	57.
Dzimtsbūšanas atcelšana, brīvais līgums	"	58.
Zemes iepirkšana	"	59.
Zemnieku un muižas zeme	"	60.
Latgales agrārā vēsture	"	62.
I. līdz 1861.g. - dzimtsbūšanas laikmets	"	63.
II. 1861.g. reforma	"	64.
III. zemes ierīcības periods	"	67.
Pēckara agrārās reformas	"	69.
Somija	"	69.
Igaunija	"	70.
Latvija	"	72.
Valsts zemes fonda nodibināšana	"	73.
Valsts zemes fonda izlietošana	"	75.
Fonda meži	"	82.
Zemes ierīcības komitejas	"	83.
Atlīdzības nokārtošana valsts zemes fondā ieskaitīto zemju īpašnie- kiem	"	83.
Valsts palīdzība jaunnodibinātām saimniecībām ./kredits/	"	84.
Piešķirto valsts fonda zemju vērtē- šana	"	86.
Valsts muižu kultūras centri	"	86.
Agrārās reformas novērtējums un sekas	"	87.
Lietuva	"	88.
Polija	"	91.
Čekoslovākija	"	92.
Ungārija	"	93.
Jugoslāvija	"	94.
Rumānija	"	94.
Bulgārija	"	96.
Grieķija	"	96.

...o0o...

Literatūra par agrārās politikas jautājumiem meklējama fakultātes bibliotēkas sistematiskā kataloga šādās nodaļās: tautsaimniecības politika - vispārējā nodaļā un lauksaimniecības nodaļā, tad - periodisko izdevumu nodaļā.

...o0o...